Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

ANNI BLOCH

Dåbstøj · Kristenklæder

Historien om dåben, barnesynet og tekstilerne

ANNI BLOCH
Født 1946

Uddannet pædagog med arbejdsområde indenfor familiebehandling.
Uddannet håndarbejdslærer med speciale i broderi (en af Danmarks sidst uddannede brodøser).

Har arrangeret udstilling om Dåbstøj og Dåbstraditioner på Amagermuseet.
Har til fagblade og museumspublikationer skrevet artikler om:
Broderi.
Slipsets historie.
Dåbstøj.

Poul Kristensens Forlag

ANNI BLOCH

DÅBSTØJ
KRISTENKLÆDER

Historien om dåben, barnesynet
og tekstilerne

ANNI BLOCH

DÅBSTØJ
KRISTENKLÆDER

Historien om dåben, barnesynet
og tekstilerne

Poul Kristensens Forlag
2006

Bogen er udgivet med støtte fra:

Den Hielmstierne-Rosencroneske Stiftelse
Bodil Pedersen Fonden
Claus Sørensens Fond
Lillian og Dan Finks Fond
Nordea Danmark-fonden

Forsidebilledet:
Simeon i Templet.
Rembrandt van Rijn, 1669
Nationalmuseum, Stockholm.

Indhold

Forord 7

Indledning 9
Dåbstøjet 9
Spørgsmålene 10
De tidligere beskrivelser 11
Undersøgelsen 12
Varsler og myter 13
Ordene 13
Til slut 14

Dåben 16
Sådan begyndte det 16
Sådan fortsatte det 16
Den hvide klædning 18
Navn og arv 18
Danmark 20
Dåben før reformationen 20
Reformationen 22
Dåben i 1800-tallet 26
Barselpottesuppe 29

Om barnesynet 30
Usikkerheden 30
Forældrene og børnene 31
Før kristendommen 31
Kristendommen 32
1600-tallet 33
Epitafier 35
1700-tallet 36
1800-tallet 40

Tekstilerne 41
Spinding og vævning 41
Merkantilisme 43
Uld 44
Hør 45
Bomuld 46
Stoftryk 47
Den hvide bomuld 48
Silke 50
1700-tallets silker 51
Terpsichore 53
Stoffets alder i forhold til dåbsdragtens 56
Herrevesten 56
Embedsuniformen 57
En gang imellem er man rigtig heldig 58

Pynten 60
Metallet 60
Barokpynt 63
Rokokopynt 64
Men så tog landbefolkningen over 67
Mærkelighederne 68
Symbolik 71

Svøbetøjet 73
Svøbning 73
Hvordan 74
Armene kommer fri 78
Svøbet og listen 80

Dragterne 83
De første 83
Farverne og kirkerne 86
De ærmeløse dragter 87
Brystsmækken 87
Langhættedragt 89
Langhættedragt i kåbefacon 89
Dragt med svøbeoverdel 90
Lang posedragt 90
Kort posedragt 92
Korthættedragt 92
Trøjerne 93

De broderede dåbsdragter 94
1600-tallets broderier 95
Det ældste broderi? 95
To røde dragter 96
1700-tallets broderier 96
1800-tallets broderier 98
Tørklædet 99
Sammenfald 100
Heldigvis opstår der lejligheder hvor en appelsin falder i ens turban 100
Og appelsinen der faldt ned 101
Et andet tilfælde 101
Amager og Fjerritslev 101
Dåbstøj med ærmer 103
Posekjoler og lange smalle kjoler 103
En kongelig dragt 105
Overgangskjolerne 106
De hvide kjoler 107
Huerne 110
Afrunding 113

Efterskrift om standsforhold, år og sted *115*
Hvad er dåbstøj? 115
Hvem brugte tøjet? 115
Men landbefolkningen? 116
Hvornår blev dragterne brugt? 117
Langhættedragter, kåbefaconer og dragter med svøbeoverdel 118
Lange posedragter 118
Korte posedragter 118
Korthættedragter 118
Dragter med tilsat pude 119
Posekjoler og lange, smalle kjoler 119
Overgangskjoler 119
De hvide kjoler 119
Vurdering af stof og model 119
Pynt 120
Kantpynt 120
Symbolik 120
Egnspræg 120

Museerne *122*
Noter *131*
Trykte og utrykte kilder *132*
Fotografffortegnelse *134*

Forord

Arbejdet med at indsamle oplysninger til denne bog har været en både spændende og glædelig opgave, og overalt på museerne er jeg blevet mødt med stor hjælpsomhed.

En enkelt mislyd har dog sneget sig ind. Dåbstøjet, der engang blev syet af de fineste stoffer man kunne opdrive, er selvsagt både falmet, slidt og plettet, og bærer præg af de mange børn der har benyttet tøjet. Men tøjet er også mørt og fyldt med skarpe silkestofsfolder, der er ved at udvikle sig til lange revner i stoffet – tidens gang for tekstiler.

Jeg kunne ønske, i disse tider hvor der tales så meget om vores kulturarv, at dragtsamlingerne fik en lidt højere status, og at det resulterede i nogle penge dels til forhaling af denne forfaldsproces, og dels til en nyregistrering af dragterne – noget der i høj grad er tiltrængt for mange af dragternes vedkommende.

Et andet ønske kunne være, at denne bog vil skabe interesse for at endnu flere museer vil finde dåbstøjet frem fra magasinerne og lade det indgå i en udstilling. Dåbstøjet refererer til gamle traditioner i Danmark, og det uanset hvilket forhold vi i øvrigt har til dåb og kirke.

Disse tanker blev bekræftet gentagne gange, når det rygtedes i et museum at jeg sad i magasinet og havde dåbstøjet fremme. Én efter én kom personalet op for at kigge på og begejstres over de særprægede klæder.

Manuskriptet har nydt godt af kyndige menneskers gennemlæsning og kommentarer.

Jeg siger tak til sognepræst Elsebeth Jans for arbejdet med kapitlet om dåben.

Til mag.art. og ph.d. Hanne Dalgaard Frøsig, og seminarielærer Hanne Mogensen for læsning og kommentering af hele manuskriptet.

Og til min mand Freddy for hjælp med det hele.

Saalænge ikke Barn har været i Kirke, kan det ligge, ligesom noget svæved for dem. Børnene kan ogsaa om end i søvne ligge og smile og give smaalyde fra sig; saa snart de har været i Kirke er det forbi. Jeg og andre har snakket om, at det maa være Engle, der leger med dem.

Sagt af Dorthe Hansen i 1937.[1]

Fig. 1. En meget smuk langhættedragt fra Hanehøjgaard i Tjæreby. Dragten er syet i grøn-hvid silkedamask, hvortil hættens røde taftfor udgør en virkningsfuld kontrast. Kanter og sømme er dækket med guldkniplinger. Der ses kun en enkelt gammel søm i damasket, i modsætning til hætteforet, der er meget øget. Dragtens længde: 1,19 m. (mus. nr. 1502 – 1930). Roskilde Museum.

Indledning

Dåbstøjet

Når jeg ser på en gammel dåbsdragt – har den i hænderne – så taler den til mig. Den fortæller om en kvinde, der engang for lang tid siden lagde stor omhu i at sy dragten til et ventet barn. Hun havde måske gemt et silkebånd til en helt særlig begivenhed, og den var kommet nu. Det er let at forestille sig, at både forventning og lidt ængstelse sad i hænderne på hende mens hun syede.

Dragten fortæller videre om den kostbare silke den er skabt af – silke der engang har siddet i en fejende flot rokokokjole, inden omsyningen til dåbstøj. Og om det lille stykke blomstrede bomuldsstof, der er øget ind i dragtens bagside, og som stammer fra den store indiske bomuldseksport i 1700-tallet. En fortælling om nøjsomhed, og om dygtighed til at genbruge.

Og dragten kommer ind på farverne og pragten i den katolske kirke. En pragt der på et tidligt tidspunkt var med til at give inspiration til guldet og flitterstadsen på dåbstøjet.

Lidt tyst fortæller dragten om det barnesyn, der accepterede den stramme svøbning som en naturlig måde at behandle det lille barn på. Men også om oplysningstidens tanker, der senere i forløbet var med til at barnets arme kom fri af svøbet. Hele dragten, både stof og pynt, fortæller om de endeløse skarer af børn, kvinder og mænd, der arbejdede med at fabrikere tekstilerne, så det blev muligt at sy dåbstøjet; dragten fortæller dermed også noget om merkantilismen, dette forsøg på at regulere et lands rigdom, blandt andet ved at lave regler om hvilken pynt der måtte sættes på dåbstøjet.

Dragten slutter med at fortælle om de store museumsbevægelser der fandtes i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet, hvor et forsøg på at fastholde viden om den forsvindende landbokultur, mundede ud i store indsamlinger af beretninger og genstande, der kunne fortælle noget om hvordan tiden havde været før industrialismen. Og hvor resultatet blev nogle fine museumssamlinger, som giver os mulighed for at se dragterne (fig. 1).

Bagefter sidder jeg tilbage med indtrykket af, at de gamle dåbsdragter på helt særlig vis er i stand til at samle kulturhistoriske træk fra reformationen og frem til engang i slutningen af 1800-tallet.

Når det er sagt, sidder man alligevel ofte tilbage med en række spørgsmål om tøjet og dets historie, som det ikke umiddelbart er muligt at få svar på via den enkelte dragt, eller via de oplysninger der er fulgt med indsamlingerne. En dåbsdragt har måske ligget på loftet i så lang tid inden den er blevet fundet frem og afleveret til et museum, at ikke engang giveren har nogen viden om dragtens historie. Eller overleveringen fortæller noget om, at dragten kom fra mors familie, men ingen beretning om hvor mors familie kom fra, eller hvornår dragten var blevet brugt. Et meget stort antal dragter har overhovedet ingen oplysninger tilknyttet. Spørgsmålene og nysgerrigheden drejer sig især om baggrunden for disse farverige, glitrende klædningsstykker (fig. 2).

Fig. 2. Denne lille dragt er et fabulerende eventyr. På den elfenbensfarvede satin er der applikerede kinesiske motiver, der er stafferet med broderi. Blandt andet ses 2 hofdamer, en skakspillende mand, papegøjer, græshopper og planter. Dragtens bagside mangler. Dragten har et højt liv og er 1,40 m lang. Stammer fra Skovsgaard i Syvsten, Vendsyssel. (mus. nr. 34 – 1980). Det danske Kunstindustrimuseum. København.

Spørgsmålene

Dåbshandlingen har altid været en vigtig begivenhed, og der er, både i fortiden og i nutiden, blevet lagt stor vægt på, hvilket tøj barnet skulle bære. Man har klædt barnet i det fineste man formåede, som en understregning af at barnet var midtpunkt i højtiden, og gæsterne har beundret barnet og smilet til det. Barnet blev optaget i familien.

Jeg ønskede at vide mere om det kulørte dåbstøj, som man engang fandt var det rigtigste til at udtrykke glæden og højtiden. Og om hvordan vilkårene var for det barn, der bar tøjet.

Udover dragternes helhedsudseende, er det stofferne der fanger opmærksomheden. Et udbud af stoffer i nogle kvaliteter, hvor motiver og farver er så helt anderledes, end den beklædningsverden vi normalt omgiver os med i dag. Det samme gør sig gældende for broderierne. Broderier har i mange år været næsten synonymt med korssting – og dermed begrænset af korsstingets tekniske muligheder – og pludselig dukker der så en verden frem, hvor broderierne udgør en fabulerende pynt, der spænder over utallige forskelligartede teknikker. Hvor kom disse materialer fra, og hvordan gik det til at de blev brugt til dåbstøj?

Jeg ønskede endvidere at finde ud af hvilket dåbstøj der blev benyttet af overklassen, og hvilket der blev benyttet (hvis det blev) af den store restgruppe af småhandlende, håndværkere og bønder. Hvori bestod forskellen, og var der overhovedet en forskel?

Andre områder der indbød til undersøgelse, var ønsket om at få tøjet placeret i et tidsperspektiv. I hvor lang tid tilbage har der været tale om egentligt dåbstøj, eller rettere sagt, hvor langt tilbage kan tøjet følges? Og ville det være muligt at ane et udviklingsforløb i forhold til de forskellige dragttyper indbyrdes? Og tilsvarende – ville det være muligt at finde særlige egnstræk ved tøjet?

Jeg håbede, at det via en gennemgang af en stor mængde dåbsdragter og de tilhørende registreringskort, ville blive muligt at finde frem til et vist antal dragter med en proveniens (en genstands oprindelse/historie) der var forholdsvis sikker med hensyn til tidsforløb. Og at de samme dragter kunne give et tydeligt fingerpeg om dragttype og region. I sidste ende skulle undersøgelsen munde ud i nogle overvejelser om dåbens dragthistorie.

Et tillægsspørgsmål drejede sig om, hvorvidt der fandtes en overgangsmodel mellem det kulørte dåbstøj fra 1700-tallet, og de hvide kjoler der blev den fortrukne model i 1900-tallet?

De hvide kjoler, som er det sidste led indenfor dåbstøjet, vil kun blive behandlet overfladisk i dette materiale. Som en markering af hvornår de kulørte dragter blev til en fortid, der afventede en kommende anbringelse på museum, mens de hvide kjoler tog over.

De hvide kjoler udgør et undersøgelsesområde for sig selv. Umiddelbart kan de virke som en forholdsvis ens kategori, men der er indenfor denne gruppe stor variation i forhold til stof, pynt og model. Det er en rejse ind i den industrielle tid, hvor dåbstøjet bevæger sig fra de sidste håndsyede kjoler, over maskinblondernes forsøg på at ligne engelsk broderi, til brugen af faldskærmssilke efter krigen, og til de senere kjoler af det reneste akryl.

Det må være en undersøgelse, som en anden påtager sig på et andet tidspunkt.

De tidligere beskrivelser

Der er ikke foretaget nogen samlet undersøgelse i Danmark af det gamle dåbstøj. I Norge blev der i 1990 udgivet en lille fin bog om emnet, Dåpsdragter, af Inger Lise Christie, og denne bog kan på mange områder bruges i forhold til dansk dåbstøj. Relationerne mellem Danmark og Norge har været tætte; i mange år var Norge en dansk provins, indtil landet blev selvstændigt i 1814. Store dele af historien er altså parallel, og meget af det tøj der i Norge var beregnet til dåben, svarer nøje til de modeller der blev brugt i Danmark. Kun er der i Norge bevaret en stor mængde smalle båndagtige svøbelister. Tilsvarende vævede eller knyttede listebånd har jeg ikke set på noget dansk museum.

En del danske museer har gennem årene beskrevet egne samlinger i museumsbøgerne. Og især i de senere år, har der været afholdt adskillige dåbsudstillinger, omhandlende både dåbstøj og dåbstraditioner. Det er tydeligt, at det for interessen for dåbstøjet har været en absolut fordel, at der i kongehuset er født et par prinser; dette vakte heldigvis lysten til at finde de gamle klædninger frem fra magasinerne, og lægge dem frem til beskuelse. Jeg har bemærket publikums undren og betagelse ved synet af dåbstøjet, der var så helt anderledes end de hvide kjoler man havde været forberedt på at møde.

I 1965 publicerede Else-Marie Boyhus en artikel i Arv og Eje, årbog for Dansk Kulturhistorisk Forening, om Kristentøj fra Lolland-Falster. I artiklen peges der på visse specifikke træk ved dragterne, som kunne have betydning for vurderingen af dragternes alder. Men Else-Marie Boyhus gjorde samtidig opmærksom på, at der manglede flere informationer om emnet, før man muligvis ville være i stand til at drage en sammenlignende konklusion om dragternes alder, stands- og egnstræk.

Bogen Historien om barnedåben af Birgit Kaiser er en gennemarbejdet og spændende undersøgelse af barnedåben op til nutiden, og der trækkes i bogen linier til udviklingen af jordemodererhvervet; jordemoderen, der i tidligere tider var nært knyttet til dåbshandlingen, idet det ofte var hende der bar barnet til dåben.

Den sidste der skal nævnes er J. S. Møller, der var kredslæge i Kalundborg fra 1893 til 1936. J. S. Møller udviklede tidligt en stor interesse for

landbobefolkningens skikke og levevis; han oplevede at bondekulturen var under hastig ændring og svækkelse, og det førte til en aktiv deltagelse i arbejdet med at indsamle viden og genstande for eftertiden. Det helt særlige bestod i, at J. S. Møller sørgede for at oplysningerne, der fulgte med de indsamlede genstande, blev skrevet ned. Der findes ikke mange dåbsdragter på Kalundborg og Omegns Museum uden steds- eller familiehenvisning.

Der er et tableau i museet, hvor lægen ses siddende ved en gammel kone i sygeseng, mens han holder pen og papir parat til at notere hendes beretning ned. Man ser for sig hvordan han har sagt »først medicin og så oplysninger«.

Som særligt interesseområde havde J. S. Møller forholdet omkring børnene, hvilket udmøntede sig i en bog, Moder og Barn, om folkeoverleveringerne i forbindelse med svangerskab, fødsel og dåb. Herunder en gennemgang af tøj og genstande brugt ved dåben. J. S. Møllers indsats er uvurderlig i forhold til den viden, vi i dag er i besiddelse af.

Andre dygtige og interesserede forskere har beskæftiget sig med delområder af det tekstile område. Det er muligt at hvile hovedet på mange skrevne ord.

Undersøgelsen

Den faktiske undersøgelse kom til at foregå i etaper. Først en lang periode, hvor jeg tog rundt til museerne og havde dragterne i hænderne, i et enkelt tilfælde hos en godsejerslægt, hvor en gammel dragt stadig er i brug.

De fleste museer blev valgt efter den geografiske placering, der sikrede en nogenlunde dækning af de danske egne. Andre museer kom til efter en anbefaling fra mennesker der var interesserede i emnet, og kendte til en særlig dragt på et museum, som jeg måske ikke ville have fundet på at besøge af mig selv. Det er jeg taknemmelig for.

Jeg har besøgt flest museer på Sjælland, hvor samlingerne ofte var større end i de jyske museer. Udover egnsmuseerne har både Nationalmuseets- og Kunstindustrimuseets samlinger i København fungeret som en ekstra mulighed for at udvælge et stort antal dragter efter særlige kriterier, som for eksempel dragtens facon eller proveniens.

De museer jeg har besøgt er følgende: Bornholms Museum. Gudhjem Museum. Roskilde Museum. Køge Museum. Amagermuseet. Næstved Museum. Kalundborg og Omegns Museum. Værløse Museum. Andelslandsbyen Nyvang, Holbæk. Det danske Kunstindustrimuseum, København. Rosenborg-samlingen, København. Odense Bys Museer. Privat gods. Vendsyssel historiske Museum. Tønder Museum. Nationalmuseet, København. Den antikvariske Samling, Ribe. Textilforum, Herning. Den Gamle By, Århus. Museet på Sønderborg Slot.

Undersøgelsen bestod i en gennemgang af de tekstile genstande museerne havde arkiveret under betegnelsen *Dåbstøj*. Først en sammenligning med registreringskortet, og derefter en nyregistrering af hver genstand, til eget brug. Dragten blev målt, typebestemt, forsøgt tekstilbestemt, og særlige områder som sløjfer, kantpynt, symbolik, kønsrelaterede tegn, omsyninger og øgninger blev vurderet og indtegnet på en skematisk tegning af dragten. Til sidst tilføjede jeg de oplysninger museet var i besiddelse af, om historie og alder, eller andre særlige forhold. Hver dragtanalyse sluttede med en fotografering af dragt og detaljer.

Efter indsamling af materialet er alle oplysninger indført på nogle til formålet udfærdiget dragtskemaer, så de særlige interesseområder var lette at trække frem. Slutteligt er der foretaget en sammenligning mellem alle de undersøgte former for dåbstøj, for at finde sammenfald og særheder.

Jeg har i 2005 besøgt Musée des Tissus i Lyon, for at arbejde med museets store database

over silkestoffer fra 1700-årene. En enestående mulighed for at få nærmere kendskab til udviklingen indenfor silkevævningens moderetninger.

Sideløbende har jeg arbejdet med at finde malerier og andre genstande, der kunne være med til at belyse emnet. Mange museumssamlinger er blevet besøgt for at finde billeder med spædbørn – i sig selv en dejlig opgave – og mange breve er sendt ud til slotte og herregårde, med forespørgsel om en eventuel indehavelse af genstande, der kunne være med til at belyse emnet. Desværre var der ikke så meget held ved det.

Varsler og myter

Nogle ord om overtro. Der har op gennem tiderne været knyttet en mængde varsler og myter til hele forløbet omkring svangerskab, fødsel og dåb.

Frygt, usikkerhed og glæde op til den kommende fødsel afstedkom særlige handlingsmønstre og varselstydninger, for at fremme kvindens mulighed for at føde et sundt barn og slippe levende fra den kommende fødsel. Ved selve fødslen var der normer og besværgelser, der skulle overholdes. Og i tiden mellem barnets fødsel og den efterfølgende dåb, en periode hvor barnet blev betragtet som en hedning med stor sårbarhed i forhold til manipulation fra den onde selv, blev tiden fyldt med nærmest rituelle handlinger, der skulle beskytte barnet.

Der er ikke rigtig noget at sige til det. Som det beskrives senere, i kapitlerne Om barnesynet og Svøbning, var risikoen for død temmelig stor, og lægekunsten tilsvarende lille. Det var naturligt at gøre hvad man kunne for at beskytte barnet og sig selv.

Jeg har fravalgt en stor del af dette område, og kun forholdt mig til de myter der refererer direkte til dåbstøjet, som for eksempel den lille lomme der undertiden kan findes på indersiden af barnets tøj, beregnet til at indeholde en lykkemønt barnet altid siden skulle gemme på. Og jeg har selvfølgelig medtaget den symbolik, der indgår i dekorationen af dåbsdragten. Området er mangfoldigt og forunderligt, og særdeles velbeskrevet af Troels Munk, J. S. Møller og Birgit Kaiser.

Ordene

Det tøj der er blevet brugt i forbindelse med dåbshandlingen, har haft forskellige benævnelser. Ifølge Ordbog til det ældre danske sprog (1300-1700), brugtes betegnelser som kristneklæder eller kristenhue. Børnene blev dengang kristnet.

Jeg har valgt at bruge ordet dåbstøj eller dåbsdragt, fordi det er et nutidigt ord der føles naturligt at bruge. Ligesom jeg bruger ordet dåb frem for ordet kristne. Ordene dækker over en samling genstande – poser, kjoler, trøjer, huer og lister, samt enkelte andre ting, der relaterer til dåben. Hvis det drejer sig om et citat eller har historisk relevans, bruges dog ordet kristenpose eller lignende.

Ordet løjert ses undertiden brugt til beskrivelse af en dragts udformning. Det er imidlertid ikke entydigt, hvilken dragttype det har drejet sig om. Når jeg bruger ordet løjert, er det i forbindelse med en klædning der foldes om barnet og bindes ved hjælp af flere hold bindebånd. Denne grundform kunne varieres på utallige måder, men funktionen var altid en slags dække for svøbet (fig. 3).

Efter at have gennemgået så mange registreringskort med forskellige beskrivelser, er jeg blevet opmærksom på hvor varieret ordene er blevet brugt også i forhold til tekstilmaterialerne og pynten på dragterne. Mange ældre betegnelser er ukendte for mig, og almindeligvis har jeg valgt at bruge ordene fra registreringskortene; hovedmålet med denne undersøgelse

Fig. 3. Kort dragt med en løjertagtig udformning. Efter svøbningen blev barnet iklædt den lille dragt, der efterfølgende blev strammet ved hjælp af 5 sæt rynkebindebånd. Dragten er syet af lavendelfarvet trykt bomuldsstof, og har nederst en bred flæse af dragtens stof. Ved hals- og skulderkant en smal blonde. Længde: 0,52 m. (mus. nr. 223 – 1939). Textilforum. Herning.

er ikke en egentlig analyse af stoffets kvalitet, men en vurdering af og fremvisning af dragterne, med særlig vægt på det kulturhistoriske forløb.

Angående benævnelser for standsinddelinger, så er der i denne bog ikke benyttet en detaljeret inddeling af de forskellige samfundsgrupper. I en meget forsimplet form bliver standsforholdene i den aktuelle periode beskrevet som stort set bestående af en lille overklasse (her bruges ordet fælles om hvad der var af adel, hof og godsejere), den store landbefolkning (bønder, husmænd, håndværkere) og en voksende borgerlig gruppe. Samt en stor forarmet restgruppe, der hutlede sig igennem, uanset de befandt sig i by eller på land.

Til slut

Denne bogs materiale kan benyttes på to måder. Den første del af bogen indeholder den kulturhistoriske gennemgang, og er en fotografisk og tekstmæssig fremvisning af dragterne. De fleste vurderinger står at læse her i relation til det pågældende emne. Denne første del af bogen kan læses alene.

For den læser der ønsker at få et mere indgå-

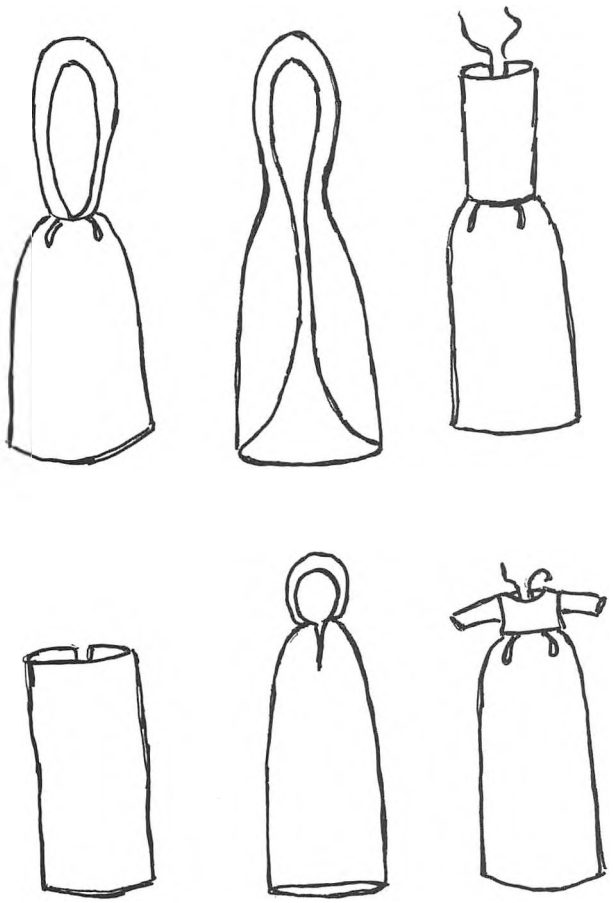

Fig. 4. Skematisk tegning af de mest almindelige dåbsdragttyper, der alle omtales i de følgende kapitler. Øverste række fra venstre: Langhættedragt, hvor barnet lå i hættedelen, mens underdelen hang ned som slæb. Derefter en kåbeagtig variation af foregående model. Den tredje type – dragt med svøbeoverdel – har en rørformet overdel, der blev svøbt om barnet, mens underdelen hang ned som slæb. Nederste række: En poseagtig model, der kunne forekomme i en kort og en lang udgave. Barnet havde almindeligvis kun hovedet over kanten. Derefter en korthættedragt, hvor hætten passede i størrelse til et barnehoved. Den sidste model er kjoleagtig og enten åben eller lukket i bunden. Hvis kjolen er lukket i bunden kaldes den en posekjole.

Mange af dragterne har en medfølgende brystsmæk, der blev placeret over barnets bryst.

ende kendskab til baggrundsmaterialet for undersøgelsen, vil der i det sidste kapitel, Efterskrift, være samlet dele af vurderinger og konklusioner, der bygger på gennemgangen af museernes samlinger (fig. 4).

Dåben

Sådan begyndte det

Brugen af neddypning eller afvaskning med vand, som en renselsesproces, er ikke en skik der udelukkende hæfter sig til den kristne tro. I mange kulturer og trossamfund har vandet haft – og har – betydning i forbindelse med ritualer.

I den gamle nordiske tro blev et barn vandøst i forbindelse med navngivningen. Muslimerne vasker hænder og fødder inden bønnen; hinduerne valfarter til floden Ganges hvor pilgrimmene udfører et rituelt bad. Dødehavsrullerne viser, at der til oldjødedommens fromme liv hørte bade og renselser.

Ifølge Lukas evangeliet vandrede Johannes Døberen i ørkenen, og prædikede omvendelsedåb til syndernes forladelse. (Lukas 3.3-4).

Disciplene der angrede, blev døbt som en bekræftelse, som et tegn på at de var rene. Johannes Døberen sagde til dem: »Jeg døber jer med vand; så kommer han som er stærkere og jeg er ikke værdig til at løse hans skorem. Han skal døbe jer med Helligånden og ild.« (Lukas 3.16-17).

Det berettes videre at Jesus på et tidspunkt kommer ud i Jordans ørken, og at også han bliver døbt af Johannes, »og Helligånden dalede ned over ham i legemlig skikkelse som en due«. (Lukas 3.22).

Der er ingen viden om hvorvidt Jesus selv praktiserede dåb, men i udvalgte skriftsteder berøres tankerne om dåben (fig. 5).

I Mattæus evangeliet henvises til at Jesus har sagt. »Mig er givet al magt i Himlen og på Jorden. Gå ud i verden og gør alle folkeslag til mine disciple, idet I døber dem i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn.« (Matt. 28.17-18).

I brevet til Titus taler Paulus om »... ved det bad, der genføder og fornyer ved Helligånden«. (Brevet til Titus 3.6).

Sådan fortsatte det

I de første århundreder efter Jesus, mens de kristne var en forfulgt gruppe der ikke havde mulighed for at praktisere religionen i synlighed, har badet – dåben – været foretaget i floder og vandhuller, skjult for magthavere og anderledes troende. Det har formodentlig oftest drejet sig om voksendåb, der foregik ved fuld neddypning i vandet.

Den helt tidlige dåb foregik anderledes end vi kender til i dag. Det var en trosdåb. Forstået på den måde, at personen der blev døbt, selv skulle bekræfte sin tro. Kilderne beretter at der før selve dåben havde været en forberedende del, hvor den troende blev undervist i bl.a. trosbekendelse.[2] Personen blev spurgt om hun troede på Faderen, på Sønnen og på Helligånden. For hvert efterfølgende Ja, blev hun dukket ned under vandet, for derefter at blive iført en hvid klædning.

Det den døbte sagde ja til var: Kristi herredømme, syndernes forladelse, evigt liv og Helligånden.

I Johannes åbenbaring står der:

»... Som stod for tronen og for lammet, iført lange hvide klæder og med palmegrene i deres

Fig. 5. Jesu dåb. Jesus står neddykket i Jordanfloden, med Helligånden dalende ned over sig. To hvidklædte engle står parat med dåbsklæderne, og Johannes Døberen har højre hånd på Jesu hoved. Mosaik fra Hosios Lukas klostret ved Delfi. o. 1020.

hænder ... Det var dem, som kommer ud af den store trængsel, og de have tvættet deres Klæder og gjort dem hvide i Lammets Blod.« (J. Å. 7.9,14).

Da kristendommen efterhånden blev en mere etableret religion, ophørte dåben i søer og vandløb. Der blev bygget kirker, og i nogle kirker blev der indenfor døren bygget nogle store kar beregnet til neddypning i forbindelse med dåbsritualet. I andre tilfælde blev der bygget Baptisterier, huse kun beregnet til dåbshandlinger, og med kar så store at flere kunne modtage dåben samtidig.[3]

De første sikre beretninger om *barnedåb* er fra anden halvdel af det andet århundrede, og allerede i 300-400-årene, hvor den Augustinske lære om arvesynden blev etableret, menes det at barnedåb blev almindeligt praktiseret. Dåben var sakramentet der kunne ophæve arvesynden, som alle mennesker, ifølge syndefaldsberetningen, var besmittede med. (1. Mosebog, kap. 3).

Ændringen fra voksendåb til barnedåb medførte utallige fortolkninger og diskussioner om biblens tekst og dåbspraksis, for det var ikke umiddelbart let at kombinere barnedåb med det oprindelige ritual, hvor den der skulle modtage dåben selv svarede for sig. Spædbørn kunne ikke svare på trosspørgsmål, så ritualet ændredes til at fadderne sagde ja til trosbekendelse og forsagelse på barnets vegne. Først derefter blev barnet døbt i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn. Dåbsbarnet blev stadig dyppet tre gange helt ned i vandet i forbindelse med døbeordene, og døbefonten fik nu en størrelse der passede til et lille barn. Som de fonte vi kender i dag.

Inden reformationen foregik dåben og de øvrige kirketjenester på latin, som kun de færreste forstod; men når menigheden så det lille barn blive dyppet helt ned i vandet, og komme

op igen, var det et tydeligt billede af det onde der blev druknet – at barnet blev genfødt. Den hvide klædning barnet herefter blev iført understregede dette.

Den hvide klædning

Den hvide klædning, alba baptismalis, som barnet blev iført efter dåben, berettes der om alle steder hvor den tidlige dåb beskrives, men det er desværre ikke lykkedes mig at finde en tydelig beskrivelse af klædningen, eller af en afbilledet person iklædt den; det nærmeste er måske påklædningen hos de små døde børn, der undertiden svæver over forældrene på 1600-tallets epitafier i kirkerne (fig. 6).

Fra perioden 3-400-årene findes et par enkelte oplysninger: Biskop Kyrill af Jerusalem (315-386) fik til opgave at sørge for oplæringen af de troende der skulle døbes. En del bevarede taler, om bl.a. dåben, tilskrives ham, og her omtales indirekte overrækkelsen af nogle hvide gevandter.[4]

Og i Theologische Realenzyklopädie kan læses, at efter dåben blev personen iklædt et hvidt højtidsgevandt, der skulle bæres i 7 dage.[5]

Måske fortsatte skikken med at bære et synligt bevis på at have modtaget dåben. På en manuskriptbagside i Winchester biblen, o. 1160-1180, ses Kong Edgar iført en rigt pyntet kjortel, og nedenunder ses et bredt stykke af den hvide skjorte kongen bar indenunder kjortlen. I bogen En hørskjorte fra 1000-årene funderer Mytte Fentz over, om fremvisningen af den hvide skjorte muligvis var et tegn på at have modtaget dåben. Overvejelsen fremkom i forbindelse med fundet af en hørskjorte ved en udgravning i Viborg Søndersø i 1984. Fragmenterne af skjorten var krøllet sammen til en klump og gemt bort i et stolpehul, hvad der kunne tyde på at skjorten havde haft en særlig værdi. Som en dåbsklædning ville have. Skjorten er dateret til o. 1050.

Baggrunden for den hvide klædning var, at engle i Det Nye Testamente altid optræder i skinnende hvide klæder, fordi uplettet renhed symboliserer det himmelske og evigheden. Den hvide klædning omtales i dåbsritualet i tiden inden reformationen, hvor den har været en vigtig del af handlingen, og derfor er det lidt underligt at der er så få tilgængelige oplysninger, især fordi områder som salvelse, salt og andre ritualer i forbindelse med dåben, var genstand for gentagne overvejelser og diskussioner i de tidlige tider.

Måske havde klædningen som klædning ikke den allerstørste betydning alligevel, måske var den undertiden kun et klæde, som blev foldet rundt om barnet, inden det fik sit eget tøj på igen. Det vigtigste var den hvide farve; om den så fandtes i form af en trøje, et klæde eller en hue.

Efter reformationen fremkom mange afbildninger af barnedåb, hvor der rundt om fonten står en højtidelig gruppe gejstlige og faddere. En af dem har altid et klæde i hænderne; klædet er i en meget synlig position på billederne, og har været brugt til at tørre barnet efter neddypningen. Som om det nærmest havde overtaget den hvide klædnings rolle.

En præst fra en katolsk kirke fortalte mig, at man ved den nutidige katolske dåb, beder forældrene om at medbringe noget hvidt, en dåbskjole, en bluse eller hvad man nu fandt for passende. Præsten fortalte endvidere, at da han selv blev døbt, havde kirken ejet et hvidt sjal, der blev lagt om ham i forbindelse med dåben.

Navn og arv

Dåben fik knyttet et par verdslige områder til sig; barnets navn blev officielt meddelt ved dåben, og også arveretten blev gjort afhængig af dåben:

Fig. 6. Epitafium fra Køge kirke. Borgmester Christen Caspersen Schøller, og hans hustru Anna Rasmus Datter står omgivet af deres levende familie, mens en engel er ved at bringe deres lille døde barn mod himlen. Malet af Heinrich Dittmer. o. 1660.

»Faar Barn ej Kristendom, da faar det Barn ej Arv, fordi at Hedenmand maa ej Arve.«[6]

Dette havde stor betydning i de tilfælde hvor ægtemanden døde inden barnet var døbt, hvilket ikke var helt usandsynligt i en tid hvor fattigdom, sygdom og krige var tæt på livet, og det var derfor vigtigt, at barnet blev døbt hurtigst muligt, som en sikring. Begge forhold, navn og arv, understreger at barnet først blev regnet som et rigtigt medlem af samfundet, når barnet var døbt.

Fig. 7. Et uddrag af »De 7 Sakramenters Alter« viser dåben som den blev foretaget før reformationen. Det nyfødte barn, kun iført sit navlebind, er ved at få en smule salt i munden; en af de menneskeskabte unoder som Luther senere fjernede fra dåbsritualet. o. 1445.

Danmark

I forhold til kristendommens udbredelse i det sydlige Europa og i Mellemøsten kom religionen relativt sent til Norden. Den kom på et tidspunkt, hvor læren og ritualerne på de væsentligste områder allerede var fastlagte.

Harald Klark var en tidlig dansk konge, som under et ophold i udlandet blev døbt i året 826. Det var selv samme konge der på hjemrejsen medbragte munken Ansgar, for at han kunne tale kristendommens sag. Ansgar kom nu ikke til at virke længe i landet, men fortsatte i stedet sit missionsarbejde i Sverige og Tyskland. Også vikinger der drog ud, kom undertiden tilbage til Danmark medbringende den kristne tro. Hundrede år senere var det Harald Blåtand, der omkring år 965 modtog dåben. På Jellingestenen, der blev rejst af Harald over faderen Gorm og moderen Thyra, står der at Harald gjorde danerne kristne. Sandsynligheden taler dog for at der allerede var kristne grupper i landet – men missionsarbejdet tog til og kirkebyggeri blev sat i gang.

Dåben før reformationen

Her følger en tilnærmelsesvis beskrivelse af dåben før reformationen. Det har ikke været muligt at finde en nøjagtig beskrivelse af en tidlig dåb, men der har sandsynligvis været

utallige småvariationer af dåbspraksis afhængig af egn, præst og tradition.

Barnet blev sædvanligvis døbt på 8. dagen efter fødslen, svarende til Jesu omskærelse. I middelalderen foregik dåbshandlingen i to afsnit. Det første var primsignelsen, hvis formål var en rensning og djævleuddrivelse af barnet. Uddrivelsen fandt sted udenfor kirkedøren eller lige indenfor i kirken. Efter en hel del ceremonier og oplæsning fra biblen, var barnet parat til at komme videre ind i kirken, hvor den resterende del af dåben foregik ved døbefonten (fig. 7).

Barnet blev fulgt til dåben af fadderne. Faddersystemet havde været knyttet til dåben fra tidlig tid, og faddernes funktion var at bevidne dåben og ikke mindst at kunne træde til som ansvarlig for barnets opdragelse i den kristne tro, hvis forældrene faldt væk. En sikring der måske var meget fornuftig i de turbulente tider der herskede i kristendommens begyndelse, og såmænd også senere. En anden fordel ved faddersystemet var, at fadderne gav gaver til barnet. Af samme årsag var det en fordel hvis man kunne skaffe nogle faddere, der havde en lidt højere position i samfundet end en selv.

I min egen familiefortælling findes der en forfader født i slutningen af 1700-tallet, bærende titel af lakaj. Da hans to måneder gamle datter blev døbt Frederikke Amalie, bestod fadderne af tre hofdamer og tre kavalerer. En ønskesituation for et forældrepar – mange og fine faddere.

Blandt fadderne var kvindefadderen (gudmoderen) den vigtigste. Det var sandsynligvis hende der holdt barnet, selvom der ikke var nogen regel om det. Der kunne også lægges vægt på at hun var i stand til at amme barnet, hvis nødvendigt.

Barnets mor var ikke selv til stede i kirken, hun skulle holde sig i hvile indendørs i 40 dage efter fødslen, svarende til den periode der var forløbet fra Jesu fødsel til jomfru Maria blev fremstillet i templet. Først når denne periode var overstået, kunne hun via sin kirkegang, hvor hun af præsten blev erklæret for ren ovenpå fødslen, atter deltage i det kirkelige liv. At dette var et krav der var meget vanskeligt at overholde for mange kvinder siger sig selv. Livet har, for langt de fleste kvinder, krævet en overordentlig stor arbejdsindsats for at skaffe tilstrækkelig føde, spare på den, skaffe tøj, gennemgå svangerskab og fødsel samt barnepasning. Mange kvinder havde ikke engang et sted, de kunne holde de 40 dages hvil i.

Når fadderne med barnet kom hen til døbefonten, blev barnet helt afklædt, fik sit navn og blev i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn neddyppet i vandet tre gange. En fadder stod parat med dåbsklædet, tørrede barnet, og præsten iklædte det derefter noget hvidt, med ordene:

»Modtag den hvide, hellige og uplettede klædning, som du uden pletter skal bringe frem for Kristi domstol, for at du kan få det evige liv.«

Barnet var nu kristnet og optaget i menigheden. Efter dåben skulle der ofres. Fadderne, og de af følget der ville deltage, gik efter en nøje fastlagt rangfølge op til alteret og lagde en pengegave. Offersummen blev siden hen delt mellem præst og degn, som en vigtig del af deres sparsomme aflønning – og muligvis har ammen også fået en del, beretningerne herom svinger lidt.

Efter at følget var vendt tilbage til barnets hjem, indledtes en dåbsfest, tidligere benævnt Barnsøl. (Et gammelt tysk udtryk refererende til barsels- eller dåbsfesten, hvor man har drukket ølskål for mor og barn). Dette var en fest der i perioder lader til at have udviklet sig til længerevarende drikkegilder for familie, faddere og naboer – og rigsråd og biskop forsøgte gentagne gange at sætte begrænsninger for fornøjelighederne.

Familien og præsten kunne indgå naturalieøkonomiske aftaler, der var til fordel for begge

parter. I dette tilfælde den lokale smed og præsten:

Smedhen sadhe til Præsthen: »Kristnæ mith barn, jeg smedher tegn ét plowiærn.«[7]

I middelalderen var der naturligvis rammer for hvordan dåben skulle udføres, men der har alligevel været forskelligheder fra sogn til sogn, for afstandene var store, uvidenheden også, og det var nærliggende at enkelte af præsterne undertiden udviklede en lidt egen praksis, og måske sprang en smule af ritualet over, fordi kirken var så kold, og menigheden alligevel ikke forstod ordene.

Selve dåben var en meget kold oplevelse for det lille nyfødte barn, der først var transporteret til kirken, for derefter at blive afklædt og fulddyppet ned i det kolde vand tre gange, hastigt tørret og klædt på igen, for til sidst at skulle opholde sig i kirken under den resterende del af gudstjenesten inden hjemtransporten.

Der må, i vores kolde klima, tidligt have været fortalere for at mildne disse ceremonier, så barnet havde en større chance for at overleve ritualet. Gotfredsen og Frederiksen fortæller i Troens Billeder, at man allerede i 1200-tallet visse steder var gået over til at overøse det nøgne barn med vand fra døbefonten,[8] en metode der trods alt ikke var så barsk som den fulde neddypning. En anden mulighed for at mildne det kolde vandchok, var at komme lidt varmt vand i fonten inden dåben. En praksis der tilsyneladende blev brugt forskellige steder i landet.

En tredje mulighed var at hjemmedøbe barnet. Det som i virkeligheden var en nøddåb. Mange forældre til et nyfødt barn ville gerne skåne barnet for transporten til kirken og den efterfølgende dåb, men det var ikke klogt at udsætte dåben for længe, idet man troede og frygtede at et udøbt barn var særligt udsat for fare fra det onde. Både før og efter reformationen mente man at barnet var født som hedning, og derfor kunne blive antastet og forgjort af djævlen. Barnet var også et let bytte for de underjordiske, der så let som ingenting kunne bytte barnet ud med en skifting eller foretage sig andet djævelskab med barnet. Samtidig var der det med arveretten. For at beskytte barnet mod den kolde kirketur og samtidig sikre barnet Frelsen, skete det ofte at hjælperne eller forældrene nøddøbte det. Det var gavnligt at kende formularen: »Jeg døber dig i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn.«

Eller: »Ego te baptizo in nomine Patris et Filii et Spiritus Sanctii.«

Hvis barnet overlevede dagene efter nøddåben, var det vigtigt at det hurtigst muligt blev bragt til kirken for at blive fremstillet, og dermed optaget i menigheden. Der har været perioder, hvor myndighederne fandt at der blev foretaget for mange hjemmedåb,[9] så endnu en gang var det nødvendigt at udsende henstillinger om ændring af praksis; det var undertiden præster og overklasse, der førte an i modstanden mod dele af det regelsæt der var knyttet til dåben. Det har vel også været fristende for sognets fattigste at foretage en nøddåb, idet man så kunne undgå at træde op foran menigheden og udstille al sin fattigdom.

Reformationen

I Europa havde der længe været gjort forsøg på at reformere kirken, både i forhold til det religiøse indhold, hvor helgendyrkelsen, afladssystemet og kirkens iøjnefaldende rigdom var en torn i øjet på mange grupper, og i forhold til den måde kirken forvaltede sin rolle overfor den verdslige magt. Kirken *var* nærmest den verdslige magt. Samtidig med dette var der social uro på grund af et voksende befolkningstal i både by og på land, med stor fattigdom og dårlige sociale forhold til følge.

Da Martin Luther i året 1517 offentliggjorde

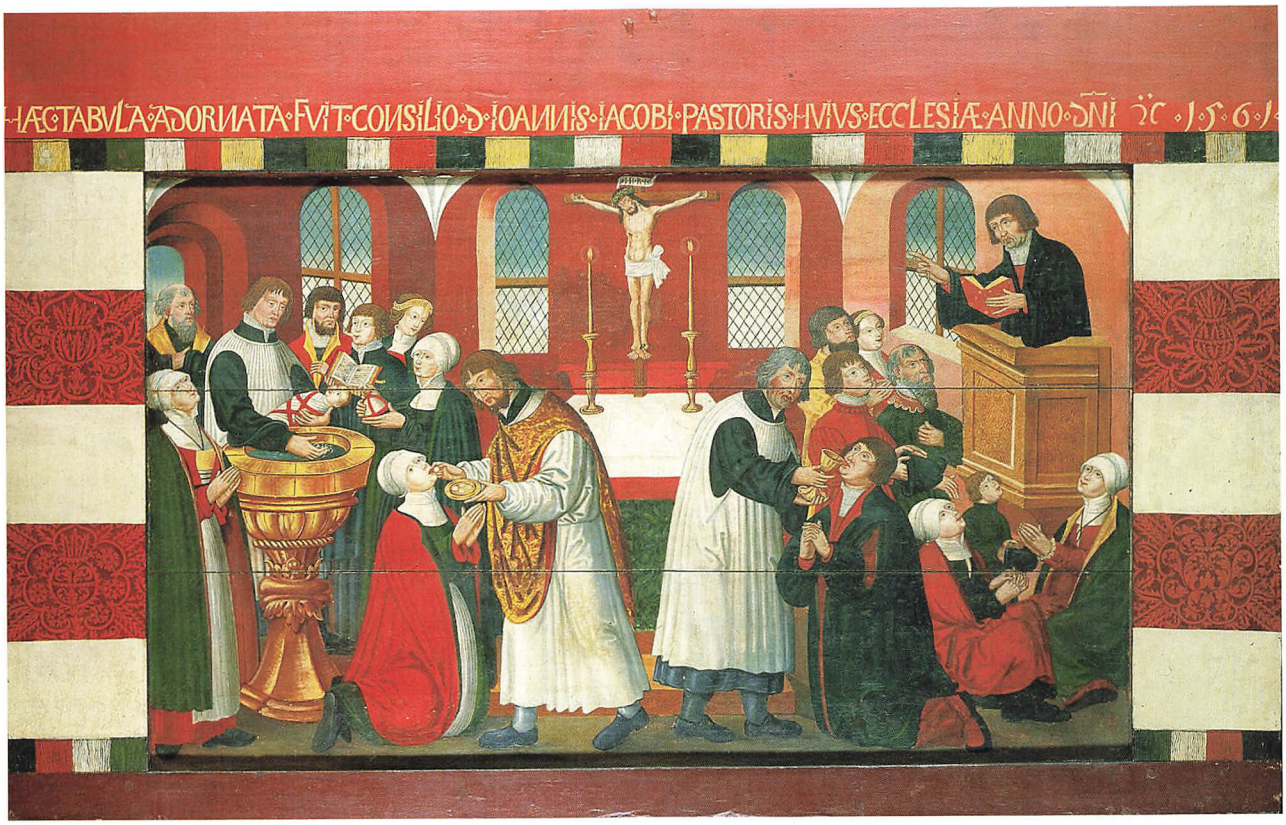

Fig. 8. Alterbordsforside fra Torslunde kirke. Billedet blev udført på foranledning af kirkens præst, og bærer stærkt præg af at tilhøre den store gruppe af undervisningsbilleder, der blev fremstillet efter reformationen. Billedet viser bl.a. dåben og nadveren. Med hensyn til dåbsfremstillingen, så er det bemærkelsesværdigt, at barnet kun blev vandoverøst; måske var der mange småkirker rundt omkring, der tidligt havde valgt den milde form for dåb, uanset hvilke krav der kom fra øvrigheden. Læg også her mærke til de dominerende røde farver, til alt det gyldne og til barnets krydsbundne liste.
Ukendt kunstner. 1561. Nationalmuseet.

sine 95 afladsteser, var det starten på en ændring af hele kirkesystemet, bakket op af en bred bevægelse af alle de utilfredse grupper, der stod sammen i kampen mod pavekirken

I Danmark blev Luthers lære endeligt vedtaget i året 1536, men det tog, som i de øvrige lande, en vis tid inden kirken kom til at følge Luthers anvisninger. Det var stort set de samme præster og det samme inventar og den samme menighed, der havde været i kirken i den katolske tid, og dele af kirkehandlingerne har sikkert i en periode fortsat som tidligere. Men sproget blev dansk (fig. 8).

Evangelierne blev nu sat i centrum af troen, for at rette op på det, der blev kaldt den katolske vranglære. Dermed blev læren om arvesynden fastholdt, den arvesynd der fulgte mennesket livet igennem; men hvor dåben hidtil havde betydet syndsforladelse, så var det nu sådan, at kun dåb og aktiv tro i forening kunne formindske tyngden af arven. En af Luthers hovedsætninger var, at der ikke skulle præsteres noget for at komme til dåben. Dåben er en nådegave.

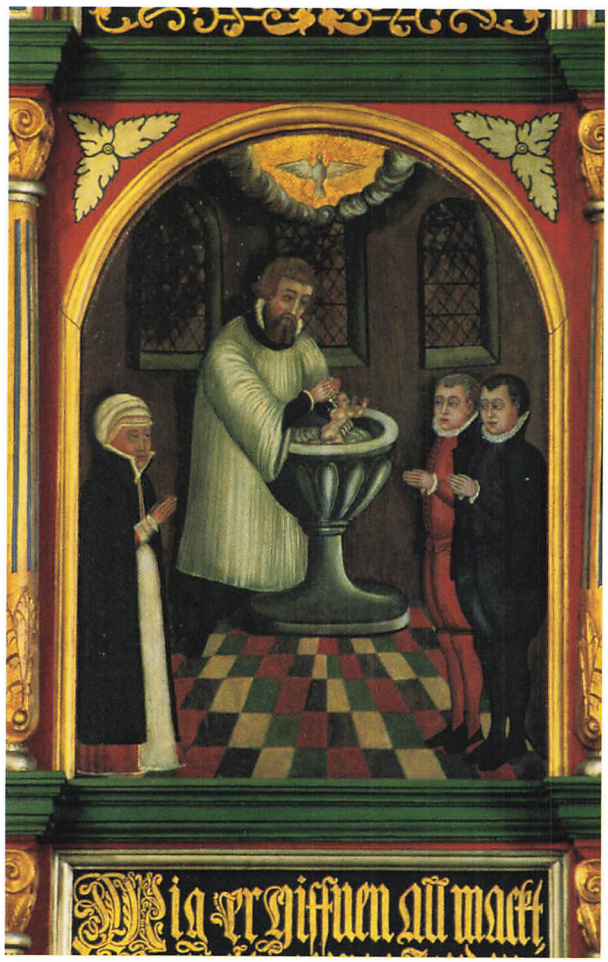

Fig. 9. Nærbillede af katekismustavle fra Landet kirke, hvor dåbens sakramente vises i stærke, klare farver. 1582. Barnet er helt afklædt, men bliver kun vandoverøst.

»Enhver som tror og bliver døbt, skal blive frelst« (Mark. 16.16).

Allerede i året 1523 udarbejdede Luther en dåbsvejledning, hvorefter dåben stort set fortsatte som i den katolske periode; det var nemlig ikke meningen, at de allerede døbte skulle komme i tvivl om gyldigheden af deres egen dåb. Tre år efter reviderede Luther imidlertid dette skrift, ved at fjerne nogle af de »menneskeskabte påfund« der var blevet udført i forbindelse med den katolske dåb, som for eksempel at komme salt på barnets tunge, og traditionen med at iklæde barnet en hvid klædning. Fulddypningen af barnet blev der holdt fast ved, men da man ikke var interesseret i at nogle børn døde af behandlingen, blev der givet mulighed for at neddypningen i livsvigtige tilfælde kunne praktiseres ved overøsning af det nøgne barn.

»Thi nøgne fødes vi, nøgne bør vi og at genfødes.«[10]

Ligeledes blev djævleuddrivelsen udenfor kirkedøren bibeholdt. Denne nye dåbsvejledning blev i 1538 oversat til dansk, og var for fremtiden den brugsanvisning de danske præster skulle følge (fig. 9).

Det kommende arbejde med at ændre menighedens tilgang til troen og kirketjenesterne fra den katolske tænkemåde til den protestantiske, har været et stort og arbejdskrævende projekt. Som at dreje et stort kirkeskib op i en anden retning.

For at anskueliggøre hvilke områder der var vigtige i det nye trossyn, indledte Luther et samarbejde med den sachsiske hofmaler Lucas Cranach d.æ. om at udvikle lærebilleder. Disse billeder og skriftsteder blev anbragt i kirkerne, så menigheden havde dem for øje fra de nyopstillede kirkebænke, og kunne tage ved lære. Sandsynligvis har det været sådan, at lokale kunstnere gentog motiverne rundt omkring i Europa; der ses fra denne periode en hel del billeder, bogillustrationer og katekismustavler med nogenlunde det samme motiv: På en central plads i lærestykkerne ses præst og degn omkring fonten, med alterbogen opslået og barnet parat til at blive neddyppet, mens en fadder står med dåbsklædet i hænderne, parat til at tørre barnet.

Omkring 1550-1600-tallet var modstanden mod den fulde neddypning af dåbsbarnet imidlertid så massiv, og den nye trosretning så veletableret, at den godt kunne acceptere en

Fig. 10. Dåbstavle fra Holme Olstrup kirke. Billedet er fra 1689, og knapt så undervisningspræget som de forrige fremstillinger. Det er ikke en opstilling af hvordan præst og kirketjener skal stå, det er derimod familien der flokkes om fonten, og man kan ligefrem se vandet risle ned over barnet.

fornuftig ændring af praksis. Fornuftig, fordi det var indlysende, at det ikke var hensigtsmæssigt at udsætte børnene for neddypningen; handlingen blev langsomt trængt ud – barnet blev stadig helt afklædt, men derefter blot vandøst tre gange. Ret hurtigt efter fulgte der endnu en ændring, så praksis nu blev at barnet beholdt tøjet på, og kun blev vandøst over hovedet. Som et følgeresultat af dette blev der indsat flade dåbsfade i døbefontene, da der nu kun var brug for en lille portion vand til dåben. Omkring år 1600 regnes med at alle fonte havde fået indsat dåbsfade.

Og endelig i året 1685 udkom så et samlet kirkeritual, med en anvisning på hvordan en dåb skulle foregå i Danmark. Det samme ritual som stort set bruges i dag. Kun skulle dåben nu foretages senest 8 dage efter fødslen. Nyt var det, at barnet ikke mere officielt skulle være afklædt under dåbsceremonien, kun barnets hoved skulle vædes eller overøses. Om bønnen efter dåben siges der:

»... efter at Barnet saaledes er døbt i den Hellig Treenigheds Navn, tager Præsten strax Christen-Huen, sætter den paa Barnets Hovet, og med sin Haands paalæggelse læser denne liden Bøn ...«.[11]

I de følgende århundreder kom der gentagne henstillinger fra biskopper og konger om dåbsforhold – faddernes antal, hvordan forholdt man sig til uægte børn, dåbsfestlighedernes omfang, hjemmedåb, tiden for dåbsdagen mm. Men rammerne var lagt.

Den protestantiske kirke havde konsolideret sig (fig. 10).

I året 1771 kom bestemmelsen om at forældre selv måtte beslutte hvor barnet skulle døbes – i hjemmet eller i kirken. I tilfælde af hjemmedåb kunne forældrene nu bede præsten om at komme og forrette dåben. Desuden frafaldets kravet om dåb 8 dage efter fødslen. Begge disse bestemmelser indgik i den reformpakke, som lægen og statsmanden J. F. Struensee lod gen-

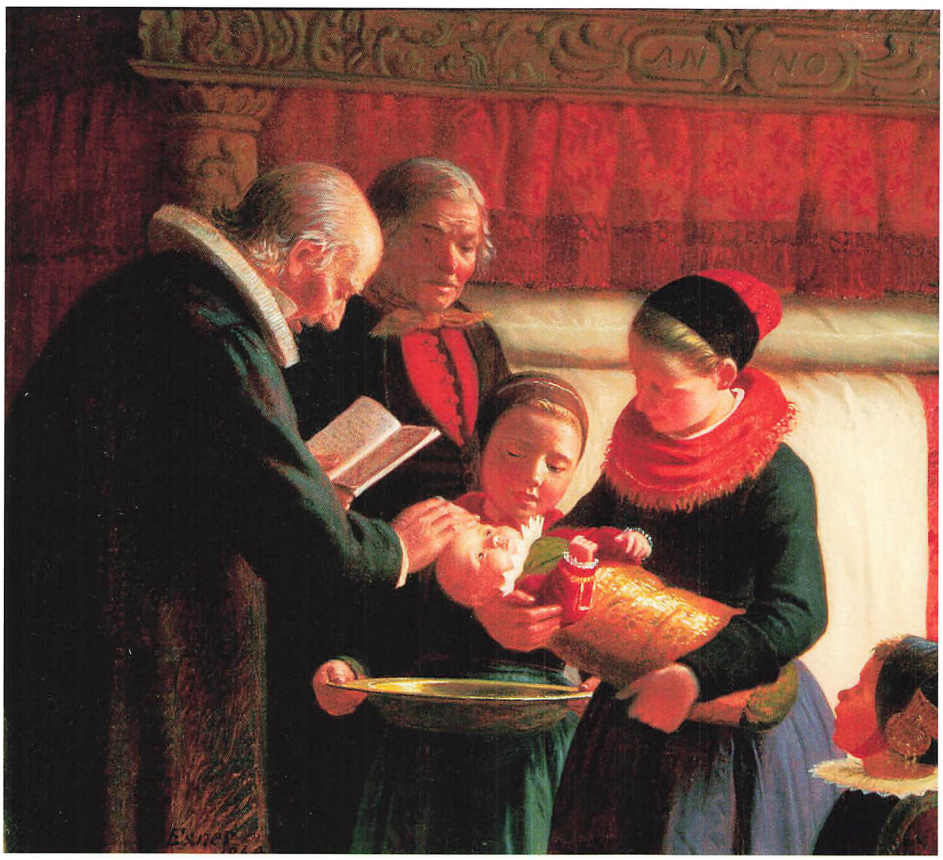

Fig. 11. Hjemmedåb. Præsten er kommet hjem til familien for at døbe den lille ny bror. De to søstre ser til, og den ældste har fået lov til at holde dåbsfadet. Dåbsbarnet er klædt i en fin trøje, hvor man kan se det firkantede felt nederst på ærmet – tegnet på en drengetrøje. Dertil en fin rødgylden fløjlsliste. »Hjemmedåb på Amager«. Julius Exner. 1869. Amagermuseet.

nemtrumfe i den sidste del af sin statsperiode. Bestemmelser som blev til stor glæde for mange forældre, og antallet af hjemmedåb steg hurtigt. Men det var også noget der forårsagede tilbagevendende diskussioner og ændringer.

Djævleuddrivelsen, der i større eller mindre grad havde fungeret som en naturlig del af dåbsritualet, blev officielt afskaffet i 1783, hvad der ikke forhindrede at der stadig fandtes rester af tro på djævleindblanding i forbindelse med fødsel og dåb. Den sidste store ændring i forbindelse med dåben var, at arveretten fra 1854 ikke mere blev sammenkædet med denne. Fra 1857 ophævedes kravet om dåb, i forbindelse med at barnet fik sit navn.

Dåben i 1800-talet

En dåb i 1800-tallet kunne foregå som følgende beskrivelse, der er stykket sammen af flere næsten enslydende beretninger fra Amager:[12]

Store Magleby på Amager, tidligere kendt som Hollænderbyen, fik i 1500-tallet bosættelse af en gruppe bønder, som Christian 2. havde indforskrevet fra Holland. De oprindelige beboere blev smidt ud og hollænderne indkvarteret i deres huse. Hensigten var at hollænderne skulle dyrke grøntsager til det danske hof og hovedstaden, samt være forbillede for de danske bønder. Det lille samfund fik særlige privilegier, og opretholdt i de kommende århundreder en levevis, der var traditionsrig i forhold til de hollandske forhold de kom fra. Gruppen blev hurtigt velhavende, og gårdene voksede. Fra midt i 1700-tallet skete der lang-

somt en integration til det omliggende samfund, hvilket også var en nødvendighed, blandt andet fordi der efterhånden ikke var gårde og arbejde nok i St. Magleby til den opvoksende ungdom. Der måtte søges udenbys. Og brylluper begyndte at ske på tværs af befolkningsgrupperne. Dette fik betydning for dragtskikkene og de folkelige traditioner på Amager, idet der herefter skete afsmitning fra den oprindelige indbyggergruppe til den hollandske, og omvendt.

Efter en barnefødsel på Amager kom nabokonerne på besøg, medbringende forskellige former for barselsmad: Barselssuppe, rødspætte, kage eller vin. Undertiden kunne konerne i forvejen aftale hvad hver især tog med, for at undgå for meget suppe. Det nyfødte barn blev lagt i en vugge, hvor dynebetræk og lagen var farvet indigoblåt. Det blå kunne være en beskyttelsesfarve, men konerne på Amager havde generelt en forkærlighed for at farve med blåt.

Faderen anmeldte fødslen til sognets degn, og 3-4 uger efter fødslen skulle det lille barn døbes. Barnet blev, hvis det var af hollandske efterkommere, traditionelt opkaldt efter et afdødt familiemedlem, eller efter sin far, hvis navn så blev givet i modsat rækkefølge. Fornavn blev til efternavn, og omvendt. Det er en overraskende oplevelse at gå en tur på Store Magleby kirkegård, hvor man ser de samme navne igen og igen, men i forskellig orden – Jan Dirchen blev til Dirch Jansen, og omvendt.

To småpiger på 8-10 år, bedepigerne, blev sendt rundt i byen for at indbyde til dåben. De inviterede efter en i forvejen indlært remse: »Jeg skulle hilse fra N.N.'s Kone, at hun lader jer Mor bede med til offers på Søndag.« I andre områder, for eksempel i Køge, var det en mand der havde dette hverv, at bede til gilde. Bedemanden (fig. 11).

Dagen inden dåben bliver der bragt mad og drikkelse fra de andre gårde. Og gården bliver gjort fint i stand. På selve dåbsdagen kommer

Fig. 12. Kort posedragt fra Amager. Dragten er syet af et vinrødt stykke fløjl, ældre end selve dragten. Bogstaver og årstallet 1793 indgår i broderiet. På et senere tidspunkt, i 1800-tallet, har en ny generation sat et par silkebånd over de gamle guldkniplinger, for at gøre dragten lidt moderne. 0,51 m lang.
(mus. nr. 6060). Amagermuseet.

10-12 særligt indbudte kvinder på besøg til kaffe og brød. Og der bruges i fællesskab lang tid på at iklæde barnet de mange forskellige dragtdele, der kunne udgøre dåbsdragten. Først har barnet fået en skjorte, navlebind og ble på, dernæst en form for svøb om underkrop og fødder. En meget fin trøje kom på overkroppen og blev bundet bagpå. Så har barnet fået viklet en bred liste om sig, startende fra fødderne og

Fig. 13. Dåbshuer. I midten en trestyks hue fra 1700-tallet. Den er i blå silke med metalbroderi, og kantes af et gult silkebånd lagt i læg. De øvrige huer er 1800-tallets puldhuer, med guldkniplingspynt. Huen til venstre har sandsynligvis de oprindelige bindebånd, mens huen til højre har fået isat nye maskinbroderede bånd.

op. Listens ende skulle slutte på barnets bryst, så den påsyede sølvkniplingsroset var synlig. Over skuldrene er der blevet lagt et broderet tørklæde, og en slap (en meget fint broderet indigofarvet hagesmæk) bliver anbragt på brystet. Til sidst et korsklæde (et trekantet lærredsstykke der blev bundet om barnets hoved), en underhue i bomuld og en overhue i et finere stof. Barnet kaldtes Sølvbarnet – der blev i St. Magleby brugt mange guld- og sølvkniplinger på dåbstøjet. Der er beretninger om, at dåbstøjet ofte blev lejet hos jordemoderen, ligesom det sædvanligvis var hende der bar barnet til dåbs (fig. 12).

Moderen og gruppen af kvinder går til kirken hvor gudstjenesten allerede er i gang, og da sidste vers synges, træder gruppen ind i våbenhuset eller måske ind i selve kirken. Præsten kommer ned og tager imod dem, og ønsker moderen velkommen tilbage efter fødslen. Beder så en bøn for hende. Derefter indledes ofringen, hvor først moderen og derefter en del af de resterende kvinder en efter en går op til altret og ofrer, i en bestemt rækkefølge. Barnet, der måske er blevet transporteret til kirken i en kort posedragt, et kristentøj, bliver nu båret ind i kirken og dåben begynder. En særlig huekone kan have til opgave at af- og påtage huen (fig. 13).

Efter hjemkomsten blev barnet lagt i vuggen, hvor sengetøjet nu var blevet skiftet til den rene hvide farve, og barnet skulle sove sin første søvn i dåbstøjet. Efter søvnen blev barnet taget op og præsenteret for gæsterne. Var barnet under 6 uger beholdt det dåbstøjet på, men var det ældre, blev tøjet nu skiftet ud med en langklokke med rigelig plads til et svøb indenunder. (En lang, ulden, blå kjoledragt uden ærmer). Under langklokken var dåbstrøjen. Over kjolen blev anbragt et indigofarvet plisseret lærredsforklæde. Denne påklædning var fælles for begge køn.

Gæstebuddet i forbindelse med dåben kunne bestå af risengrød, steg, kage og vin. Ved bordet sidder mænd og kvinder hver for sig og der snakkes. Et særligt bord er reserveret præsten og degnen med deres koner. Præsten holder en tale for barnet og degnen holder en tale for forældrene. Efter måltidet sætter mændene sig til at spille kort og måske drikke en punch, mens kvinderne tager en kop kaffe og en sludder. Den næste dag kan der være visit igen, af dem der ikke kunne komme den første dag, eller var lidt længere ude i familien.

En særlig dåbsskik eksisterede i det tilfælde hvor en kvinde døde i barselsseng. Hvis dette skete, lukkede man hendes hånd om de penge hun skulle have brugt ved sin kirkegang, og hun fik dem med i kisten. Når kisten efter ligtalen blev båret ud af kirken, bar man den bagom alteret, samme vej hun ville have gået når hun ofrede.

Som det ses af ovenstående, eksisterede de gamle ritualer som ofring, kirkegang mm. stadig, men nu i en forenklet form der leder tanken hen på, at det mere fungerede som traditioner end som egentlige nødvendigheder.

Barselpottesuppe

375 g. fint Rugbrød koges i 3 l. Vand, sies gennem en fin Sigte og sættes paa igen med Citronskal og Kanel. Naar Suppen koger, løftes den af Ilden, Saft af 2 Citroner samt Sukker og 4 dl. Vin kommes i.

2 ½ dl. Tyk Fløde piskes til Skum og lægges oven i Potten. Dette er en pragtfuld Brødsuppe, kaldet »Barselpottesuppe«.
Gammel dansk opskrift, ikke specielt tilknyttet Amager.[13]

Om barnesynet

Usikkerheden

Også efter reformationen blev der ustedt mange forordninger, om hvilke regler der skulle overholdes i forbindelse med fødsel og dåb. Især var barselsfesterne noget som myndighederne gentagne gange forsøgte at regulere ved indgreb, og umiddelbart kan man få den tanke at ulydigheden var stor.

Muligvis sad der stadig en rest af den gamle mistro mod tidligere tiders katolske præstevælde i befolkningens sind. Der fandtes måske også en vis modstand mod den stat der blev mere og mere etableret, noget der let kunne udmønte sig i forsøg på omgåelse af regler. Der kan som sagt have været mange årsager til denne ulydighed, men en hel del bundede nok i en almindelig lettelse over at fødslen og dåben nu var veloverstået for både moder og barn – og derfor skulle der festes. Det var ikke helt uden risiko at føde et barn, og kvinden må have imødeset fødslen med usikkerhed og bange anelser, noget der nemt kunne overskygge forventningerne om det kommende barn.

Komplikationer under en fødsel var der ikke meget at stille op med; som for folkevisens dronning Dagmar, der langt hen ad vejen forsøgte at klare sig med de gode råd der undertiden hjalp. Det er ikke til at sige hvad der præcist gik galt i dette tilfælde, hvor dronningen ligger til barsel omgivet af fruerne, de vise og erfarne kvinder, der skal hjælpe hende gennem fødslen. Da der opstår problemer, sendes der bud efter flere fruer. Kvinderne vandrer frem og tilbage med dronningen for at få veerne til at tiltage. Til sidst erkender dronningen, da smerterne tager til, at det ikke nytter noget, og at der skal sendes bud efter kongen.

Dronning Dagmar ligger udi Ribe syg,
Til Ringsted lader hun sig vente,
Alle de fruer i Danmark er,
Dennem lader hun sig hente.
I Ringsted, der hviler dronning Dagmar.

De fulgte hende ud, de fulgte hende ind,
Det lidte jo længer og værre:
»Imedens det kan ej bedre vorde,
I sender bud efter min herre.«

»Og hør I, dannerkongen,
I skal hverken sørge eller kvide;
Vi haver fanget en søn i dag,
Haver skår'n den af Dagmars side.«[14]
(Uddrag af folkevisen om Dronning Dagmar).

Kongen træder ind ad døren kort efter dronning Dagmars død, men modtages med ordene, at han ikke har nogen grund til sorg, for en søn er netop skåren fri af moderen!

Almindeligvis var det nok barselsfeberen med den høje dødelighedsprocent, der var den største fare; smitten kunne ramme alle, men da den især florerede på fødselsstiftelser, har de fattige båret deres del af byrden.

Fødselsstiftelsen i København, der blev oprettet i 1750, var en institution, hvor ugifte kvinder kunne føde i hemmelighed uden at opgive eget eller barnefaders navne til myndighederne. Denne institution var en god grobund for sygdommen, idet læge og jordemoder gik fra den ene fødende kvinde til den anden, uaf-

vidende, at deres manglende håndvask bragte smitten rundt. I flere perioder har stiftelsen været lukket på grund af kraftige epidemier af barselsfeber.[15]

Så uanset at familien måske havde børn nok, var der altid grund til at fejre at kvinden var kommet vel gennem en fødsel. Det samme gjorde sig gældende med hensyn til barnet, der indtil videre havde overlevet fødslen, og nu ved dåben var blevet optaget i menigheden og havde modtaget frelsen.

Forældrene og børnene

Der har i de senere årtier været forsket en del i tidligere tiders barndom og barnesyn. Barndomstiden var meget kort for de fleste børns vedkommende, noget der skulle overstås inden den egentlige livsperiode, den voksne, kunne begynde. Beretninger om børnearbejde, hittebørn, prygl, misbrug og anden dårligdom fylder meget i historieforskningen, og nogle forskere har sat spørgsmålstegn ved, i hvor høj grad forældrene holdt af deres børn. Det er et umuligt spørgsmål at besvare for os, der lever i en tidsalder hvor vilkårene er så meget anderledes. Vi kan se og sige, at det har været en hel anden barndom end den vi kender til, og at den generelt lyder til at have været hård og uforudsigelig at komme igennem. Og vi kan se, at vores nutidige tanker om hvilken omsorg og børnerum der er nødvendig for en god opvækst, sjældent var til stede. Men det gør os ikke i stand til at vurdere hvilke følelser der eksisterede mellem forældre og børn. Det man kan slutte sig til er, at der dengang *var* mange børn, undertiden flere end familien kunne brødføde, og at hvert nyt barn måske betød en yderligere belastning af overlevelsesmulighederne for familien.

Måske skal man, ved et tilbageblik på de forrige århundreder, foretage en adskillelse mellem spædbarnet og det større barn. For den høje spædbarnsdødelighed medførte muligvis, at man var præget af en vis fatalisme i forhold til denne tidlige død. Man kunne prøve at værne om sig selv, ved at sige at det var Guds vilje, og at barnet nu var et bedre sted.

Det var i 1700 og 1800-årene almindeligt brugt at skrive et mindevers om en afdød person. Det kunne hugges på en gravsten, oplæses i kirken eller indrammes og ophænges på væggen i hjemmet. Mange af versene er ret rørende, og mindebillederne kan være små naivistiske stykker med lyserøde engle og blomster der omkranser det skrevne.

Følgende gravskrift stammer fra Ærø, 1700-tallet, og er skrevet over spædbarnet Hans Iacob.

Ved livets første Morgenrøde
Gik jeg min Frelsere i Møde –
Og kom blandt Førstefødtes Tal –
Hvor jeg i Evigheden nyder –
Som aldrig Ende tage skal.[16]

Eller sørgevisen fra 1836. Ved et håbefuldt barns Død.

"Hvi sørger du saa bittert for den døde,
Og stirrer taareblindt paa Barnets Blund?
Du ved jo: Død er Livets Morgenrøde,
Men Livet tit kun Sorgens Aftenstund.
Dit suk, din graad du standse! Spar din
Taare, O Moder, spar den for de levende![17]

Uanset vilkårene, så er der ingen grund til at tro, at forældre og søskende ikke sørgede over et barns død.

Før kristendommen

Det er svært at få oplysninger om nordiske børn og deres barndom fra tiden før kristendommen blev indført. I beretninger fra tidligere rejsende folk der besøgte norden, er det ty-

deligt at det var den voksne befolkning de forundrede øjne typisk har hvilet på, hvorimod børnene ofte er forblevet upåagtede.

Det vides, at der i både Norge og Island fandtes bestemmelser om, at det var tilladt at sætte børn ud, altså at tage sit lille barn og efterlade det et sted hvor det ville dø, hvis det ikke blev fundet af andre. En udsættelse skulle ske inden barnet blev vandøst og fik navn, da det inden det tidspunkt ikke blev regnet for et rigtigt menneske.

I Island blev det besluttet, da landet d. 24. juli år 1000 gik over til kristendommen, at skikkene med at spise hestekød og udsætte børn, stadig skulle være tilladt.[18] I Danmark har der sikkert været lignende forhold.

Men almindeligvis har det vel været sådan, at børnene gled ind i de voksnes liv, efterhånden som de blev i stand til at deltage i forældrenes arbejde for at skabe føde og bosted. Og enkelte børn har, som gennem alle tider, været så heldige at være barn i en familie eller et samfund med en vis overflod, så der blev mulighed for en mere legende tilgang til dette.

Kristendommen

Ved kristendommens indførelse blev børnene lidt tydeligere. Jesus fremhævede, at de små børn skulle komme til ham. Og da dåben blev til barnedåb i stedet for voksendåb, blev børnene igen tydeligere. Man kan sige, at børnene nu nævnes som en vigtig del af samfundet, men det har næppe haft den store betydning for børnenes egen oplevelse af barndommen.

Som tidligere omtalt ændredes synet på arvesynden ved reformationen, og dermed også på den religiøse tilgang til barnet. Det lille barn var nu en erklæret bærer af synden, indtil det kunne begynde at udøve aktiv tro. Hvorvidt dette rent faktisk medførte en ændring i forældrenes forhold til barnet, er jeg ikke i stand til at vurdere. Forhåbentligt har det over-

Fig. 14. Dåbsdragten med svøbeoverdel er muligvis en af landets ældste. Ifølge overleveringen stammer stoffet fra en kjole, der tilhørte dronning Dorothea; dronningen boede i sin sidste til på Sønderborg Slot, hvor hun døde i 1571. Muligvis syede dronningen selv dragten, der siden blev skænket til Skt. Marie kirke. Dragttypen er gammel, og både pynt og stof adskiller sig fra de stærkt kulørte udgaver af dåbstøjet, der oftest ses.

Det kunne være spændende med en dyberegående undersøgelse af dragten, der er af brun silke med applikerede lyse bånd og takker. Lukkes i ryggen med tre hold bindebånd, hvoraf det øverste kan rynkes sammen om halsen. 0,94 m lang.
(mus. nr. 788M048). Museet på Sønderborg Slot.

vejende drejet sig om teoretiske overvejelser på universiteterne og i kirkens verden; men det var stærke ord der udgik fra kirken, og det må have krævet mod og selvstændighed at stå imod en katekismus der påpegede, at selv »ufødte spædbørn i moderskødet havde onde tanker og tilbøjeligheder«.[19]

1600-tallet

Epidemier og krige var nogle af de plager der påvirkede livsvilkårene i 1600-tallet. Det er svært at forestille sig de store menneskeflokke, der vandrede rundt på vejene og faldbød sig selv på den ene eller anden måde. Mængden af børn udgjorde en langt større del af samfundet end vi kender til i den vestlige verden i dag; og gruppen af vagabonderende børn var stor og skræmmende – også for den daværende befolkning.

Efter reformationen var der opstået et stort tomrum i forhold til fattigdomsforsorg, og karmelitermunken Poul Helgesen skrev i 1528 »at man måtte vente en social katastrofe den dag den katolske kirke blev bragt til fald«.[20] Det var den katolske kirke, der hidtil havde udført det sociale arbejde der kom de fattigste til gavn, men med nedlæggelse af klostrene og munkenes fordrivelse, var der ingen tilbage der kunne varetage plejen af de syge og gamle, eller sørge for et måltid mad til et barn (fig. 14).

Det blev kongemagten der skulle genetab-

Fig. 15. Straffeanstaltens dåbsdragt. Denne fornemme langhættedragt er syet af et stykke fløjl, hvor motiverne består af lotusblomster, markeret ved hjælp af fløjlets klippede og uklippede luv. Dragten er traditionelt kantet med guldgalon og -knipling. En meget gammel dragt. Der medfølger to huer i samme materiale. En pige- og en drengehue. Sættet er meget slidt. Dragtens længde er 1,55 m.
(mus. nr. 3020 / 2005). Nationalmuseet.

Fig. 16. Epitafium over Provst Lauritsen Glob med hans 4 hustruer og 8 børn. Her er spædbørnene tydeligvis døde; de har lukkede øjne og er iført ligklæder. Billedet er indrammet i en stor, udskåret forgyldt ramme. Køge kirke. 1639.

lere fattigdomshjælpen, og på kong Christian 4.s foranledning blev der i 1605 oprettet en social foranstaltning, Tugt- og Børnehuset, i det gamle Helligåndshospital i Købehavn. Her blev tugthusfanger og indfangede tiggere sat i arbejde med tekstilforarbejdning, og snart begyndte man også at sætte børn ind. Man har dog indset det uheldige i denne sammenblanding, for i 1620 blev der oprettet en særskilt børneafdeling, hvor fattige eller forældreløse børn blev indsat. Meningen var, at børnene skulle slutte af med en håndværkeruddannelse indenfor det tekstile område. Som noget enestående fik børnene under 12 år lidt undervisning af en præst hver dag. Projektet var under opsyn af 4 fornemme borgere samt en lægeansvarlig, men til trods for de gode intentioner døde 40-45 procent af de indsatte under ophold-

det, og meget få af børnene sluttede med en uddannelse. Børneafdelingen blev nedlagt i 1649.

Den tilknyttede læge var for øvrigt Dr. Otto Sperling, kendt fra forbindelsen til Leonora Christina og Corfitz Ulfeldt; den førstnævnte delte han fangenskab med i Blåtårn i mange år.

Det blev forsøgt én gang til, idet Københavns fattigvæsen i 1662 oprettede Børnehuset på Christianhavn. Institutionen skulle fungere som opdragelsesanstalt for forældreløse og fattige omstrejfende børn, der skulle socialiseres og skabe udbytte ved at indgå i tekstilforarbejdning. Ret hurtigt efter begyndte man også at indsætte voksne i Børnehuset, for der var et stigende behov for tekstiler til mange formål.

De indsatte kvinder fødte en del børn, og anstalten havde selvfølgelig sin egen dåbsdragt.

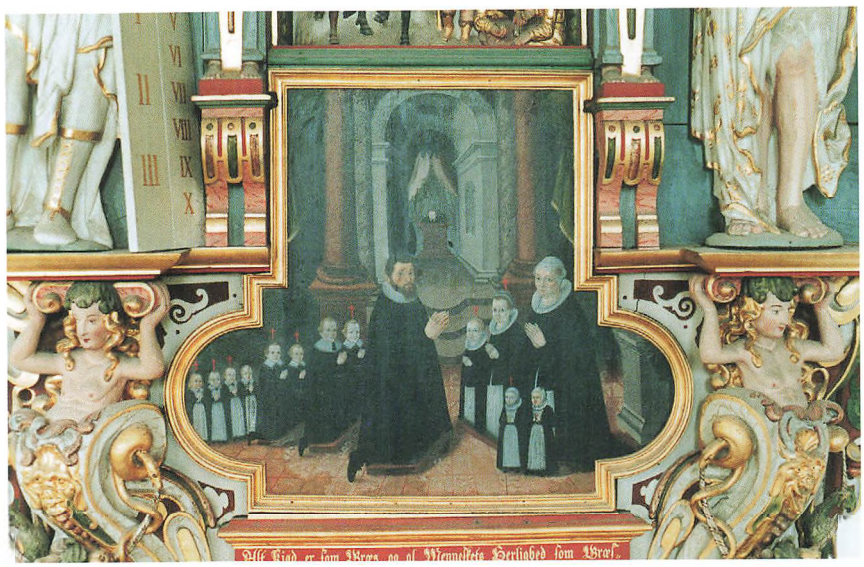

Fig. 17. Epitafium over købmand og borgmester Laurits Nielsen og hans familie. De 9 af børnene er døde, hvilket er markeret med et rødt kors over deres hoveder. Det fortælles, at der ved en senere opmaling blev tilføjet endnu et kors, der imidlertid blev fjernet igen under en restaurering i 1940. Samme far lod i 1630, helt usædvanligt, en stor gravsten nedlægge i kirkegulvet som minde om de 8 børn, der på det tidspunkt var døde.
Malet af Abel Schrøder d. Yngre. Præstø kirke. 1650.

Mon ikke en af de fornemme tilsynsførende har afleveret den vinrøde fløjl, der indgår i den viste dåbsdragt? (fig. 15).

De indsatte børn har ikke haft megen modstandskraft i kroppen. På Christianshavn lå der en kirkegård for enden af Sankt Annægade, ude i den yderste ensomhed – den blev kaldt Børnehusets Kirkegård. Et hastigt blik ind i eftertiden fortæller, at Børnehuset blev nedlagt i 1790. Tiderne var skiftet og barnesynet ændret. Et mere almindeligt Tugt-, Rasp- og Forbedringshus blev oprettet. (Rasphus hed det, fordi fangerne raspede materialer til brug for maling).

Epitafier

1600-tallet var også tiden hvor børnene blev synlige i kunsten. Reformationen havde medført en ændring i kirkernes udseende. Tidligere havde kirkerne modtaget store donationer til kirkeinventar, fra mennesker der ønskede at gøre bod eller søge frelse (muligvis også for at blive husket i de kommende generationer). Muligheden for på denne måde at søge frelse og gøre indtryk, eksisterede ikke i den protestantiske kirke; i stedet voksede der en anden slags udsmykning frem, der mere direkte sørgede for at giveren blev husket. Epitafierne – tekster eller billeder der refererer til et gravsted i kirken.

Gravstenene i kirkerne var de første der ændrede stil. De blev i 1500-årene store og detaljerede, og fortalte om den afdødes status og fortrin, men der var ikke mange børn at finde på disse mindesten. På de malede epitafier som borgerskabet i 1600-tallet lod male og opsætte på kirkevæggene, var der derimod børn (fig. 16).

I lige rækker ved siden af forældrene står de der, pigerne til den ene side, drengene til den anden side; der findes sjældent en egentlig barnliggørelse af børnene, de er klædt ens og som små voksne i forskellige størrelser. Men de er der. På gulvet ligger der undertiden et par små blege børn, eller der svæver et barn i en hvid klædning over forældrene. Det er underligt at se de upersonlige børn, men på epitafierne har det ikke været meningen at børnene skulle ligne, de var snarere ment som en næsten symbolsk markering af familien (fig. 17).

Når man ser på epitafierne falder øjnene hurtigt på de små mærkværdige svøbelsesbørn.

Alle er klædt i enten hvidt eller rødt svøb, ofte med et listebånd i den modsatte farve. Børnene udstråler forskellige grader af liv, og selvom det er sædvane at betragte de liggende børn som markering af hvor mange børn familien har mistet, er jeg ikke entydigt overbevist om hvorvidt de altid skal forestille døde børn.

1600-tallet var et modsætningsfyldt århundrede; det var tiden hvor børn ingen beskyttelse kunne forvente sig, og hvor livet var uforudsigeligt for både børn og voksne. Men det var samtidigt tiden, hvor en begyndende diskussion lærde mænd imellem, om barnets egetvæsen og om opdragelsens betydning, tog fat.

1700-tallet

Spædbørnsdødeligheden var høj (20-25 procent af børnene døde), og traditionen med at være omgivet af mange mennesker under fødselen og de efterfølgende barselsvisitter, har givetvis betydet mange smittekilder. Hvis moderen døde, eller var ude af stand til at amme barnet, gjaldt det om meget hurtigt at finde en amme; ellers måtte man prøve med vælling og komælk – og det overlevede barnet måske ikke.

Et andet problem udgjordes af de mange uønskede og uplanlagte børn, hvor moderens, eller forældrenes, eneste mulighed synes at have været en ombringelse af barnet straks efter fødslen.

I Kjøbenhavns Diplomatarium af 3.5.1713 kan læses, at man efterhånden er meget bekymrede over »den bedrøvelige og onde medfart med spæde børns ombringelse og henkastelse i Canalen og andensteds«.

Derfor blev det foreslået at oprette et hittebørnshus, hvor der på muren blev anbragt en skuffe. Her kunne man lægge sit svøbelsesbarn, ringe på en klokke, og barnet ville blive trukket ind i huset og sat i pleje. En mulighed man ikke havde haft tidligere, hvor loven af 1683 tværtimod havde krævet dødsstraf for spædbarnsdrab. Om skuffesystemet blev til noget i virkeligheden véd jeg ikke. Men på et senere tidspunkt, i 1771, fik Fødselsstiftelsen ophængt sådan en skuffe på væggen. Skuffen blev dog allerede pillet ned igen i 1774, fordi systemet »på det skammeligste blev misbrugt« af gifte folk, der lagde deres eget barn i skuffen, for derefter at hente det ud sammen med en plejebetaling.[21]

I 1700-tallet kom oplysningstankerne til Europa. Dette berørte også tankerne om børn og barndom. I 1693 udgav englænderen John Locke bogen Some Thoughts Concerning Education. Tanker om opdragelsens betydning, og en beskrivelse af barnet som en individuel person. Andre filosoffer og lærde folk fortsatte diskussionen op gennem 1700-tallet, og der synes at have været en teoretisk følsomhed som ikke var set tidligere; en nysgerrighed efter at se hvad dette hidtil upåagtede væsen stod for og kunne formes til. Nogle forskere begyndte at anskue barndommen som en periode, der skulle bruges til aktiviteter for barnets egen skyld.

Den person hvis tanker og værk fik størst gennemslagskraft i samtiden, var imidlertid den franske filosof Jean-Jacques Rousseau. Denne forholdt sig kritisk til spørgsmålet om hvorvidt der fandtes arvesynd hos barnet. Han mente at barnet var født godt. Rousseau udgav i 1762 bogen Emilie, en fortælling der tager udgangspunkt i at børn burde opdrages til et simpelt og naturligt liv, modsat den hæmmende udvikling som kultur forårsagede. Det var meningen at det mindre barn skulle lære ved egne erfaringer, og først senere skulle bøgerne inddrages i undervisningen.

Senere hen ville dette barn på naturlig vis kunne deltage i samfundets fremskridt, og via sin medfødte godhed udvise en åndelig og moralsk styrke. Denne naturlige opdragelse burde starte ved at moderen selv ammede sit barn, og at barnet ikke blev svøbt. Rousseau anså det for

Fig. 18. Det nye syn på amning og svøbning har været til stor glæde for karikaturtegnerne. Her ses den stærkt pyntede mor, der har taget hele vuggen på skødet, mens barnet ivrigt er i færd med at drikke. Bagved står ammen, lidt bekymret, og ser til. o. 1780.

vigtigt at moderen, der elskede sit barn og var blid mod det, var meget sammen med barnet i den tidligste alder (fig. 18).

Rousseaus tanker var på flere områder kontroversielle, og i 1762, kort efter udgivelsen af bogen, blev denne og et andet skrift forbudt og brændt af myndighederne. Rousseau flygtede til England, hvor han opholdt sig i 10 år, inden han vendte tilbage til Frankrig. Imidlertid *var* det oplysningstid og der var mange lyttere til disse opsigtsvækkende tanker; en del personer i overklassen både i England og Frankrig valgte at efterleve nogle af ideerne i opdragelsen af deres eget barn.

Også i Danmark var der diskussioner om de nye opdragelsesmetoder, og diskussionerne førte til at nogle af ideerne blev afprøvet i kredse, der var positive i forhold til tankerne fra Europa. I Danmark er det kendteste tilfælde den lille prins Frederik (senere Frederik 6.), søn af Christian 7. og dronning Caroline Mathilde. Prinsen blev, efter opfordring fra kongelige livlæge Struensee, opdraget efter nogle af de af Rousseau foreslåede metoder.

Frederikke Brun beskriver en episode i 1768: »Jeg var Dengang ikke mere end 4 aar, men husker tydeligt, at vi først besøgte den lille Kronprinds ... Greve Struensee, læge og almægtig Statssecretair, behandlede det spæde Barn efter den blandede nyfranske og engelske opdragelsesmethode. Vi fandt det kongelige Barn midt om Vinteren i et stort uopvarmet Værelse, blaafrossen og skælvende af Kulde.«[22]

Fig. 19.
Reventlowfamiliens dåbsdragt i elfenbensfarvet satin. Med kniplinger, blomsterranker og sølv og guld, der er formet til puffede figurer – finere kan det vist ikke blive. Som noget særligt er nogle runde »sølvpletter« i nedlagt syning strøet ud over dragten med let hånd. Dragtens længde er 1,14 m, og den fulde vidde er 2,00 m. Der medfølger to huer.
(mus. nr. 37A: 28). Den Gamle By.

Det lyder ikke tiltalende, og der er noget selvmodsigende i omtalen af den moderlige blidhed, stillet op mod det blåfrosne barn. Andre samtidige beretter også om den lille prins, hvis møde med det simple og naturlige liv foregik meget anderledes, end den luksustilværelse et kongeligt barn normalt blev omgærdet af.

Men bortset fra de mere ekstreme opdragelsesforsøg, så syntes den forstærkede omsorg der nu var om barnet, at komme de børn der befandt sig i samfundets bedre lag, til gode. Fra England findes der optegnelser om, at der indenfor det engelske aristokrati i sidste kvartal af 1700-tallet, var en faldende børnedødelighed på 30 procent for børn under 5 år. Dette blev ikke tilskrevet forbedret hygiejne, men amning og kærlighed.[23]

»Børn kan klassificeres på linie med slaver og dyr som modtagere af den sentimentalisme og humanitet, der karakteriserede den sidste del af det attende århundrede«, siger Hugh Cunningham i sin bog om overklassens næsten upassende optagethed af børnene; på linie med interessen for nye moderetninger og teaterstykker.[24]

Fig. 20. Det lille barn kunne næppe have det bedre end at ligge usvøbt og afslappet hos sin mor, efter at have fyldt sig med mælk. I baggrunden ses vuggen. På moderens blålige morgenkåbe ses de tidstypiske silkebånd der er lagt i læg. Moderens øjne og det broderede sjal er brune. Stolebetrækket er grå-rødt, og barnet ligger på et blåt tæppe.
Marianne de Massé – Diodati. 1779. Jens Juel. Privateje.

Fig. 21. Barnet på dette billede er lidt ældre, kan sidde op med støtte, og også dette barn er lige blevet færdig med brystmåltidet. Moderen er iklædt en lysviolet kjole, og sønnen Frederik er i hvidt med turkisgrønne sløjfer. Stolen er blå.
Sophie Magdalene Raben, med sin søn Frederik. 1784. Jens Juel. Privateje.

Disse, de nye tanker, vandrede ikke umiddelbart og af sig selv ned til bønderne og småborgerne, men langsomt bredte budskabet sig ad forskellige veje. I Danmark var en af vejene måske via den gruppe godsejere og politikere, som arbejdede med bondefrigørelse og landboreformer i sidste del af 1700-tallet. Især var familien Reventlow involveret i diskussioner og planlægning, ud fra tanker der var båret frem af oplysningstiden. Kvinderne i denne gruppe førte et udadvendt liv, var med til at diskutere og forholde sig til de tanker der var i tiden, og muligvis har de, indenfor de mere huslige rammer, været medvirkende til en ændring af praksis. Frederikke Brun beretter i sin bog om et besøg hos familien Reventlow, »ændrige, ædle og fulde af vid«, hvor den unge grevinde Christian sad og diede sin førstefødte søn. Et syn der ikke havde været sædvanligt tyve år tidligere.

I bogen her er medtaget en dåbskjole fra Brahe-Trolleborg (fig. 19). Den er formodentlig brugt første gang i 1780'erne til børn af Greve Johan Ludvig Reventlow og Anne Sybille f. Schubart. Dragten vides også brugt i 1805. Dragtens ærmer er en understregning af de nye

tanker om frihed til kroppen. Samtidig er dragten en traditionel markering af overklassens position og rigdom. Denne fantastiske dragt er syet af det blankeste silkesatin, og pyntet med guldglimmer der ville glitre i lyset fra kerterne.

Det vigtigste resultat af perioden har været en generel mere åben tilgang til barnet. Hvoraf den lempeligere svøbning var en velkommen praksis, der på langt sigt efterhånden kom alle børn til gode – mens tankerne om at moderen selv skulle amme sit barn, kun vedrørte de velhavende grupper i samfundet. Jævnere folk købte ikke ammer til deres børn (fig. 20).

Malerierne fra sidst i 1700-tallet er en stor modsætning til epitafierne 100 år tidligere, hvor stive børn stod opstillet i to lige rækker. Nu derimod, sidder de buttede og smilende på deres moders skød, iklædt flagrende gevandter. De to viste Jens Juel billeder illustrerer glimrende den nye tids tanker. Desværre er det ikke lykkedes at opspore hvor malerierne hænger, og derfor er de gengivet i en ældre sort-hvid udgave, der ikke giver mulighed for at opleve farverne i kjoler og kinder (fig. 21).

1800-tallet

Der var stadig langt mellem de barndomsidealer, som dele af borgerskabet og overklassen havde taget til sig, og så de faktiske forhold som mange småbørn levede under.

Industrialismen medførte at mange af byernes kvinder var i arbejde udenfor hjemmet, hvorfor børnene blev overladt til sig selv, hvis de da ikke blev anbragt i nyoprettede asyler, tidens børnehaver.

Mange børn blev sat i pleje, hos private eller på en slags spædbørnshjem, hvor børnene skulle bo indtil moderen blev i stand til at hente barnet hjem igen. Det lykkedes ikke for alle. Hvis barnet var så heldigt at blive opfostret med brystmælk, havde det en ret god chance for at overleve; at få ansættelse som amme var en mulighed for den fattige kvinde der havde mistet sit eget barn, eller som fravænnede det hurtigt og efterfølgende overlod pasningen af barnet til andre, for herefter at kapitalisere det eneste værdifulde hun havde – sin brystmælk. De mere ulykkelige børn blev sat i pleje et sted, hvor der kun blev brugt ukogt komælk.

Englemagere blev de kaldt, de folk der tog børn i pleje, men hvor overlevelsesprocenten for barnet var lav på grund af mælken, eller på grund af almindelig vanrøgt. Ordet englemager – eller englefabrik – henviser også til, at børnene undertiden døde efter en mere aktiv indsats for at lade barnet blive til en engel. Man kan måske tale om en moderne form for udsætning af børn. Ordet bruges nutidigt om folk der under massakrer slår børnene ihjel.[25]

Den industrielle revolution medførte en synlighed af nogle børns vilkår, som stod i stærk kontrast til de nye tanker om en god og naturlig barndom. Men langsomt begyndte de teorier der udvikledes i det forrige århundrede, om barnets ret til en barndomstid hvor barne- og voksenverden blev tillagt forskellige værdier, at påvirke bevægelser og lovgivning.

Jeg sidder tilbage med indtrykket af, at en tung byrde har hvilet over børnenes liv, at farven var grå, og at barnet skulle være heldigt hvis det voksede op og fandt omsorg. Men jeg ser også for mig, alle de dåbsdragter jeg har haft mellem hænderne. I strålende farver, pyntet med sløjfer, hjerter og blomster. Små stumper af stof omhyggeligt syet sammen til en hue. Og plads til en lille mønt der skulle beskytte barnet.

Tekstilerne

Spinding og vævning

Det er svært at forestille sig, i vores industrialiserede tid, hvilken enorm og stadig arbejdsindsats det har krævet (og kræver), at skabe den tekstilmængde der var nødvendig, for at påklæde menneskeheden op gennem tiderne.

Vævede tekstiler af enhver art skal først have frembragt *tråden.* Denne tråd blev gennem årtusinder frembragt på en håndten, et enkelt redskab hvormed man med erfaring og flid kunne spinde den fineste jævne tråd. Håndtenen blev afløst af spinderokken, og denne blev i slutningen af 1700-tallet afløst af den mekaniserede spindemaskine.

Vævningen, det næste led i processen, blev i begyndelsen udført på simple væve beregnet for lærredsvævning, som er den enkleste form for klæde. Men da behovet for vævede tekstiler var stort, var det et af de arbejdsredskaber, der stadigt blev eksperimenteret med for at forbedre processen, og der blev efterhånden udviklet væve, hvorpå der kunne fabrikeres stoffer med forskellige karakteristika, ved hjælp af de bindinger der udgjorde vævens styringssystem. I tilgift kunne man lægge ekstra mønstermotiver ind med hånden (brochering).

Den mest komplicerede af vævene, trækvæven, havde tilføjet et snoresystem der muliggjorde sindrige vævninger, hvor diverse farver, motiver og brocherede partier blandede sig på samme stykke stof. Ulempen var at det var en meget tidskrævende proces, der krævede en dygtig væver, og en fast hjælper til at trække i de aktuelle snore.

Der blev stadig gjort nye opfindelser på det vævetekniske område, hvor ønsket var en mekanisering af væven. Dette lykkedes i starten af 1800-tallet, hvor Jacquardvæven blev opfundet; en mekaniseret væv, hvor mønstervævningen bliver styret af et hulkortsystem.

Den tidligste tekstilforarbejdning var knyttet til de enkelte husstande, men tidligt udviklede der sig en form for specialisering, og den første form for værksted, eller hjemmearbejde, hvor varen var beregnet for et ukendt marked, så dagens lys. Farveren, smeden, syersken og tømreren er alle eksempler på håndværk, der har været udført i husstanden for husstanden selv, men som på et tidligt tidspunkt er blevet et fagligt specialistområde.

Forlagsvirksomhed har man kaldt den fabrikationsform, hvor en udefra kommende person, ofte en købmand, lavede aftale med en familie om at aftage og videresælge de varer familien fabrikerede. Formen blev almindelig fra 1600-tallet, men har været kendt tidligere. Købmanden leverede råmaterialet, for eksempel ulden, og undertiden også redskaberne. En hel familie var i stand til at deltage i arbejdet.

En anden form for før-industrialisering var tekstilmanufakturen, der især i 1600 og 1700-tallene var en udbredt fabrikationsform. Her blev arbejderne samlet under samme tag, hvilket betød at hjemmet måtte forlades i dagtimerne og børnene undertiden overlades til pasning eller gaden. I samme periode blomstrede de tidligere omtalte sammenblandinger af fattigdomsforsorg, straf og tekstilarbejde.

Fig. 22. To dåbsdragter der begge har startet deres historie som en repræsentativ vægbeklædning. Som silketapet. Den første dragt er en langhættedragt, hvor hættens sider bindes sammen om barnet, inden brystsmækken lægges over. Silkestoffets motiver beskrives som »acanthussving i regencestil«, og mellem dem er Frederik 4.s kronede navnetræk anbragt, med løver og hjerter nedenunder. Der er en teori om, at stoffet kan stamme fra et kongeligt slot, muligvis Københavns Slot, der blev ombygget af Frederik 4. Den medfølgende brystsmæk har bogstaverne K S I D i smalle guldbånd. Dragten er meget slidt, og 1,17 m lang.
(mus. nr. 68 / 1912). Nationalmuseet.

Fig. 23. Denne dragt er ligeledes en langhættedragt med brystsmæk, og bærer også Frederik 4.s navnetræk og krone. Her i en lidt anden udformning end den forrige dragt, nu kun med et enkelt indfattet løvehoved. Dragten stammer fra Værebro Mølle, og om denne dragts fortid er teorien, at mølleren, der havde malepligt på Frederiksborg Slot, på et tidspunkt har fået et stykke afpillet tapet i løn eller som gave. Dragten er kantet med et 1800-tals bånd. Brystsmækken er af sort fløjl og pyntet med metalkniplinger, silke- og guldbroderi, samt rørperler. Dragten er 1,52 m lang.
(mus. nr.60: 18). Den Gamle By, Århus.

Merkantilisme

Den førte politik i 16-1700 årene gik ud på at stabilisere staten. Det betød øgede udgifter til administration og offentlige projekter, til selve hoffet, og til de krige der eventuelt blev iværksat (fig. 22) (fig. 23). For at finansiere dette, blev handelen med omverdenen øget. Målet var stor eksport af egne varer, og lille import af andres varer. Den nødvendige import skulle overvejende bestå af råvarer, hvor videreforarbejdning kunne ske i det modtagende land; systemet medførte selvsagt stor konkurrence de Europæiske lande imellem og førte til statsunderstøttede projekter, hvor målet var at skabe eller bearbejde råvarerne selv, frem for at skulle importere fra udlandet.

I Birthe Karin Fischers Uld og Linnedfarvning i Danmark fortælles om brødrene Christoffer og Andreas Berentz, der omkring 1715 kom til København fra Schlesien, for at starte en plantage med krapdyrkning. Krap er en lille plante, hvis rod blev benyttet til rødfarvning af tekstiler. Brødrene indsmuglede nogle planter fra hjemlandet (hvor der var strengt udførselsforbud), og startede en produktion i Danmark. De fik kongeligt privilegium til dyrkningen, og i privilegiet står der igen, at det er strengt forbudt at udføre planten af landet. For at beskytte hjemmemarkedet, blev der iværksat toldforhøjelse for den importerede krap, men selvom plantagen kørte godt, ophørte produktionen på et tidspunkt. Muligvis fordi den importerede krap var bedre, og kunderne derfor svigtede hjemmemarkedets produkter.[26]

Projekterne blev hjulpet på vej af indførselsforbud, toldforhøjelse, skattepålægning og direkte økonomiske tilskud, eller hvad der nu kunne virke fremmende. En anden måde at skaffe sig råmaterialer på, var gennem anskaffelse af kolonier, for her kunne råstofferne dyrkes med billig arbejdskraft.

Kendt er Christian 4.s silkeprojekt, hvor kongen med en klassisk merkantilistisk tankegang lod anlægge et silkevæveri i København. Der blev i 1619 opført 14 boder ved den nuværende Silkegade, og efterfølgende blev der tilkaldt fagfolk fra Nederlandene. Planen var, at når den indenlandske produktion kvalitetsmæssigt var på højde med den importerede silke, skulle der laves importforbud for visse udenlandske silker. Det var en god plan. Men der produceredes med tab, muligvis fordi det krævede større dygtighed end forventet, muligvis fordi silkelarverne krævede en anden pasning end den de fik. Silkelarverne blev for eksempel fodret med skorzonerblade i stedet for med morbærblade, og allerede i 1627 lukkede projektet.[27] Christian 5. forsøgte det samme igen i 1680, og understøttede fra begyndelsen projektet med forordninger, der blandt andet forbød handel med udenlandske silkestoffer, medmindre man allerede havde dem på lager. Men også dét projekt gik hurtigt i sig selv igen.

Uddrag af et par af de udsendte forordninger ses her:

3. maj 1687. En del kræmmere har åbenbart anmodet om at få lov til at sælge den portion udenlandske silkestoffer, de allerede har på lager, da det ellers »vilde udfalde til deris total ruin«.

Stofferne beskrives som værende gamle og plettede og umoderne, så kongen må forstå at det ikke vil udgøre en konkurrence for de nye indenlandske vævede!

De anmodende kræmmere får lov til at sælge, hvad de allerede har i deres boder, under den forudsætning at de straks skal gå til Manufakturhuset for at få registreret, målt og stemplet beholdningen. Men hvis de senere sælger uregistreret silke falder straffen.

3. april 1688. Det er bragt i erfaring »hvorledes adskillige fremmede silchestoffer her i voris Kiøbenhafn vorder indsniget oc tvert imod voris allernaadigst udgangne forordninger udi klæder oc andet forarbijdt« – der gives besked om at byens skræddere og deres kvindfolk selv

skal være på vagt overfor fremmed silketøj, og undersøge om det er behørigt stemplet i Manufakturhuset.

Hvis skrædderne forarbejder silketøj uden at undersøge det, er de hjemfaldne til straf. Men hvis skrædderne finder uautoriseret silkestoffer, må de beslaglægge det, og vil senere få en tredjedel af stoffets værdi i dusør.[28]

Det var svært at få de nye projekter til at være rentable. De hjemlige produkter var ofte af en ringere kvalitet end de udenlandske, så hvilken kunde havde lyst til at lægge sine penge der? De nye teknikker og redskaber skulle først indøves og etableres, og det kunne være nødvendigt at indforskrive udenlandsk arbejdskraft og deres familier; håndværkere der måske skulle have særlige privilegier.

En lidt anden type forordninger blev også taget i brug. Her drejede det sig om hvilke stoffer og pynt en given befolkningsgruppe måtte benytte sig af, i et forsøg på at styre indkøbene af de dyre luksusting, og for at bevare den etablerede klassedeling i samfundet. I 1783 blev der for eksempel udstedt en forordning om begrænsning af brugen af sølvtråd og importerede stoffer. I samme forordning stod der, at bønderne kun måtte bruge hjemmegjort tøj. Undtaget fra denne regel var dog det købetøj, som bønderne allerede var i besiddelse af, samt visse klædningsstykker af silke.

I løbet af sidste halvdel af 1700-tallet forbedredes de økonomiske vilkår for mange grupper i samfundet, og det var nu ikke længere kun de højest placerede, der havde mulighed for at skaffe sig pynt og silke. Også den voksende borgerstand havde brug for at understrege deres niveau ved hjælp af klædedragten, og man har absolut ikke ønsket den begrænsning der lå i forordningerne.

Flere af forordningerne drejer sig om uautoriserede sælgere af silketøj og pynt, og der må have været et stort og velfungerende netværk af sælgere (smuglere), der var parat til at forhandle alt det forbudte. Og også en stor gruppe købere, der var parat til at aftage de eftertragtede luksusting. Jeg har svært ved at forestille mig en skrædder gøre indsigelser mod en adelig kunde, der kom med noget ustemplet silke for at få syet en vest – selvom det på kort sigt kunne resultere i en dusør.

De tekstiler der ganske kortfattet omtales i det kommende afsnit indgår alle i dåbsdragterne, og alle har en oprindelse der fortaber sig engang i fortiden.

Uld

Ulden var det absolut dominerende tekstilmateriale i Danmark, og der blev brugt uld til næsten alt – og i alle kvaliteter.

Det vævede uldstof kunne efterbehandles med valkning og opkradsning, så det fremstod tæt og loddent, og det var muligt at presse det, så der fremkom en fin blank overflade. Uldstof var kendt under mange navne, og nedenstående betegnelser indgår undertiden i beskrivelserne på registreringskortene for dåbstøjet, men oftest er det fællesbetegnelsen uld der er brugt.

Vadmel. Groft, kippervævet stof, valket.
Flonel. Blødt uldent stof, let valket.
Multum. Tykt, valket stof.
Hvergarnstøj. Hør/bomuldstrend, uldent islæt.
Klæde. Fin kvalitet, der er valket, opkradset og overskåret.
En sjælden gang ses en højrød ulden dåbsdragt, pyntet med guldkniplinger, men oftest er uldens varmende effekt udnyttet som foring eller bagside i en dragt (fig. 24).

Fig. 24. En munter lang ulden posedragt, der adskiller sig fra de fleste andre dåbsdragter ved de kontrastfyldte klare farver, anbragt i et geometrisk mønster – nærmest harlekinagtigt. Rødt vadmel, grønt satin og 8 georgetteroser. Længde: 1,27 m. Brystsmæk medfølger.
(mus. nr. 1189). Næstved Museum.

Hør

Hørren har været det foretrukne tekstilmateriale i den katolske kirke. Det var lysende hvidt og svarede godt til englenes uplettede hvidhed. Hørren voksede op af jorden, ren og uberørt; dette i modsætning til bomulden, hvor det er frøkapslen der bruges til spindemateriale – frøet, der er et resultat af befrugtning.

Der blev skabt to typer hørlærred. Den ene kvalitet var tæt og blank, vævet af de fineste og længste taver, og beregnet til dækketøj og hvad der ellers krævede synlighed. Denne kvalitet blev ofte bleget til en hvid farve. Blegningen foregik ved, at de vævede grå-brune hørstykker blev udspændt på et græsstykke og holdt fugtige og udsat for vind og vejr, indtil den ønskede tone var opnået. Dette skete ved Blegedammen.

Den anden type hørlærred var grovere. Her indgik lidt af affaldsmaterialet og de mere grove og korte taver – dette blev til blårstof. Blårstoffet blev vævet i mange forskellige finheder, og blev benyttet til sengetøj, beklædning og lignende.

En anden efterbehandlingsmetode var glitning, der gjorde hørren blank og glansfuld. Glitningen blev udført ved at stoffet først blev stivet, hvorefter noget hårdt og glat gentagne gange blev strøget henover stoffet. Hvis det kun drejede sig om et mindre stykke stof, kunne man med hånden gnide en glittesten (en fladformet sten eller glaskugle), hen over stoffet. Hvis det drejede sig om et større stykke hør der skulle glittes og blive til glanslærred, blev det leveret til den lokale farver der havde et glitte- eller glinseapparat.

Følgende beskrivelse kommer fra farveriet i Den Gamle By i Århus. »Derudover findes et Glinseapparat, dvs. Glitteapparat til Glitning af Blaarlærred, hvorved det bliver blankt. Apparatet bestaar af Glinse- eller Glittestangen med en glat ægformet Sten fastklemt i den ne-

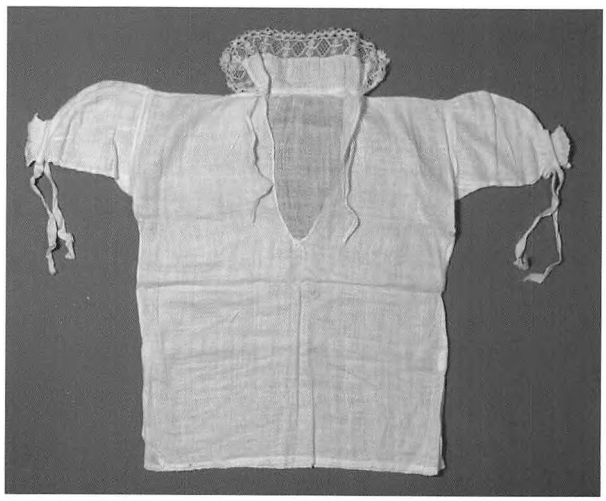

Fig. 25. En meget lille hørskjorte, syet i det fineste hør, og med en kniplingskant der var synlig i trøjens halskant. Ærmelængden er 12-13 cm. (mus. nr. 271 – 1956). Roskilde Museum.

derste Ende. Stangen er foroven fastgjort til en lang Lægte, som er anbragt fjedrende under Loftet og klemmer Stenen i Stangen ned i en Rille i et kort Bræt, der ligeledes er anbragt fjedrende på Bordet. Herover trækkes Lærredet, idet Glittestenen skubbes frem og tilbage i Rillen.«[29]

I forbindelse med dåbsdragten, var der flere anvendelsesmuligheder for hørlærredet. Der findes enkelte dåbsdragter hvor forsiden er af hør, men det har ikke været så almindeligt. I langt de fleste tilfælde finder man hørren på dragtens bagside eller som foring, og på disse mere usynlige steder benyttes hør i alle kvaliteter, ofte øget sammen med både bomuld og uld. En bagside kan sagtens bestå af 8-10 stykker stof. Man kan være heldig på et af stykkerne at finde tal eller bogstaver, syet i røde eller blå korssting, et tegn på at stoffet har haft en fortid som dækketøj, idet disse undertiden var mærkede, så det var lettere at holde styr på dem under vask og udlån.

Den fineste hør, let og tynd, blev brugt til spædbarnsskjorter, der blev båret indenunder trøjerne og dragterne (fig. 25).

Bomuld

I Europa kendte man allerede ret tidligt til bomulden, og fra 1200-tallet blev der indført råbomuld fra østen til videreforarbejdning i Spanien og Italien. Samtidig steg importen af de færdigvævede bomuldsstoffer fra Indien, og i 1600-tallet drejede det sig om store mængder i alle kvaliteter, fra det groveste lærred til en fin musselinkvalitet. Den Store Danske Encyklopædi omtaler eksporten fra Indien i årene 1600 til 1800, som historiens største tekstile eksport fra et enkelt land.[30]

I løbet af 1600-tallet begyndte de indvandrede europæere i Nordamerikas sydøstlige områder at dyrke bomuld, og snart efter blev arbejdet med at plukke og rense bomulden udført af sorte slaver, der i stor stil blev importeret fra Afrika. En ny form for verdensomspændende handel var blevet etableret, hvor skibene indgik i en fast trekantssejlads mellem Europa, Afrika og Amerika – medbringende slaver, tekstiler, våben og kolonialvarer.

Den meget arbejdskrævende proces med at skille bomuldsfrøhårene fra kapslen, medførte, som ved alle tekstile processer, en intensiv søgning efter maskiner eller arbejdsmetoder, der kunne udføre arbejdet hurtigere og bedre. I 1793 lykkedes det at opfinde en hestetrukken maskine der kunne udføre en del af arbejdet, hvilket var med til at billiggøre varen. Bomuld blev i første halvdel af 1800-tallet USA's vigtigste eksportartikel. Antallet af slaver steg tilsvarende, fra 1820'ernes 1,5 mil. slaver, til først i 1860 hvor antallet blev anslået til 4 mil.[31] Efter borgerkrigen i 1865, og slavernes frigørelse, fortsatte en god del af de tidligere slaver arbejdet i plantagerne. (For hvor skulle de ellers gå hen?).

I 1800-tallet ændrede bomuldens status sig.

Fig. 26. Dåbstrøje fra Amager. Med livstykke i kattun, og ærmer i silke. Kvinden, der har syet trøjen, ville være sikker på at hele løven kom med, derfor anbragte hun den på højkant. Silkebåndet nederst på ærmetrøjen, viser, at den var blevet brugt til en pige ved sidste dåb. (mus. nr. 726). Amagermuseet.

Den blev nu dyrket i mange lande, og dette, i forbindelse med forskellige mekaniseringer i processen, gjorde det muligt for de fleste mennesker at anskaffe sig det forhenværende så uopnåelige stof.

Stoftryk

Bomuld har på to områder gjort sig særlig gældende i forbindelse med dåbsdragterne. I første omgang var det som trykte stoffer.

Silkestoffer med ivævede motiver var meget eftertragtede i baroktiden, men for kostbare for de fleste. En anden mulighed for at iklæde sig skønhed og status, var med broderede klæder, der, selvom de var tidsrøvende at sy, alligevel var hurtigere at udføre end et kompliceret stykke vævet brokade.

De indførte bomuldsstoffer fra Indien med påtrykte motiver, var smukke nok i sig selv, men kunne også betragtes som en slags erstatning for brokaden og broderiet. Behovet for de lette og kulørte stoffer var stigende, og købmændene havde opdaget at de indiske trykkerier var i stand til at producere mønstre, som passede til de europæiske modeønsker.

De indiske bomuldsstoffer blev kendt under to betegnelser. Kattun (cotton) der var en lidt grov, løstvævet kvalitet med trykte motiver, og sirts (chintz) der var et finere tætvævet stykke stof, med trykte eller malede motiver, undertiden også glittet. Senere hen er ordet kattun ofte brugt som en fællesbetegnelse.

Håndværkerne i Europa forsøgte selvfølgelig at dygtiggøre sig i samme teknik, og efter de første famlende forsøg lykkedes det at finde frem til velegnede trykmetoder indenfor bloktrykket. I 1700-tallet myldrede det frem med værksteder rundt omkring i Europa, samtidig med at importen fra Indien fortsatte i stor stil.

Rokokotidens kattun- og sirtsstoffer tog udseende efter de store vævede rokokostoffer, hvor bånd og tylsbræmmer slyngede sig lystigt mellem blomster og kineserier. I den efterfølgende Louis Seize periode var det løverne og søjlerne der lod sig se som farvemættede motiver (fig. 26).

De trykte bomuldsstoffer ses ofte i dåbsdragterne. Sjældent som en dragtforside, men desværre oftest i form af mindre stykker, der er indfældet i dragtens bagside – midt i et stykke blåt hør sidder der pludselig en firkant af det smukkeste rokokotryk med slyngende blomsterformationer. I heldige tilfælde udgøres bagsiden af et helt stykke sammenhængende trykt stof, hvor motiverne tydeligt ses.

Den hvide bomuld

Det andet område hvor bomulden har haft stor betydning, drejer sig om de ensfarvede hvide dåbskjoler.

I det meste af 1700-tallet havde kvindernes kjoler været en smule bombastiske; det var nærmest kjolen der kom gående med kvinden. Kjolen krævede en bærer der var snøret og opstadset, og efterhånden som kjolerne voksede i vidden, arrangeret over stativer og udpolstringer, måtte også tilbehøret blive mere iøjnefaldende, for at hamle op med kjolen. Håret voksede opad – blev som store opsatser arrangeret over valke, prydet med blomster, fjer og hvad der ellers kunne konstrueres. Ansigt og hår fik et godt drys pudder af hvedemel. En enkelt skønhedsplet blev påklistret, og man kan sige at alt var konstrueret og uægte. Det var den franske mode, og den blev hurtigt overtaget af Europas overklasse.

I forbindelse med oplysningstidens tanker om frihed og naturlighed, udvikledes efterhånden et lidt andet syn også på klædedragten, der nu skulle signalere mere enkelhed. Det vil i denne forbindelse sige, at stofferne omkring 1765-75'erne begyndte at ændre sig hen imod et mindre kraftigt farvevalg, og med en forenkling af motiverne. Selve kjolemodellen ændrede sig også lidt.

Så kom den franske revolution 1789 og den store pynt røg af tøjet – nogle hoveder røg med – og på den anden side af revolutionen, de sidste 1700-tals år, dukkede en mode frem med en både stofmæssig og snitmæssig enkelhed, der sjældent var set før. I Dragt og magt beskriver Tine Damsholt, hvordan der blæste en nationalistisk brise hen over Frankrig efter revolutionens udrensning af adel og standspersoner; en stor forskrækkelse over uhyrlighederne, og et behov for at slutte volden, har medvirket til at samle befolkningen om et fælles ønske om fremgang og nytænkning. Tiden var derfor moden til en klædning der ikke byggede på status-

Fig. 27. Kammerherreinde Sophie Hedvig Løvenskiold, f. baronesse Adeler, og hendes treårige datter Berthe Henriette Frederikke. Begge iført lette empirekjoler. På bordtæppet ses et af tidens meget brugte silkebånd, der også brugtes til udsmykning af dåbstøj. C. W. Eckersberg. 1817. Statens Museum for Kunst. København.

fremvisning, og lovene om standsforskelle i dragterne blev afskaffet. Man vendte sig mod levevisen i den klassiske græske og romerske fortid, hvor borgersoldaten til enhver tid ville forsvare sit fædreland til gengæld for sine borgerrettigheder.[32]

Kjolerne efter revolutionen (empiretiden) blev enkle og luftige, som man forestillede sig at kvinderne havde set ud i den klassiske tid, med taljen anbragt højt, intet korset og af hvide, nærmest gennemsigtige, bomuldsstoffer. Kjolerne i empiretiden udtrykte uskyld, naturlighed, følsomhed og renhed. Tilligemed var den et signal om uarbejdsdygtighed.

To andre forhold har dog nok også vejet

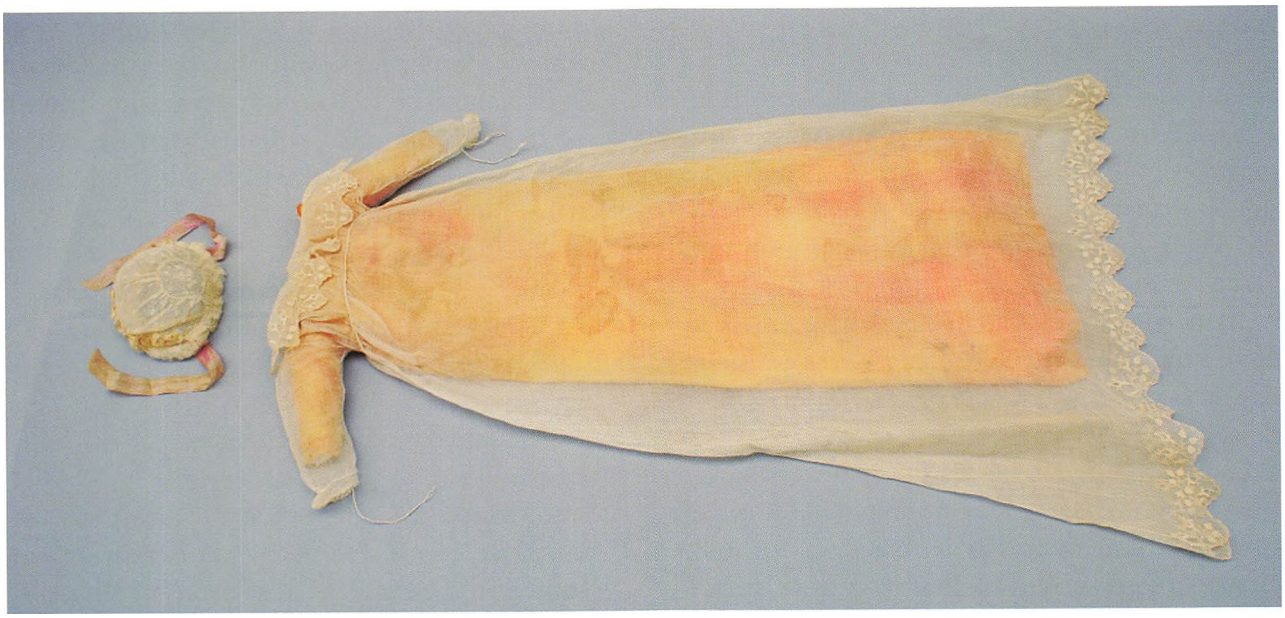

Fig. 28. Empirekjole i en meget klassisk udgave. Overkjolen er i en fin, nærmest gazeagtig kvalitet, mens underkjolen er i laksefarvet silke. Højt liv, bred halsåbning og stor krave med tylsbroderi. Ærmerne er i kimonosnit. Der medfølger en lille hue.
(mus. nr. 7034). Tønder Museum.

tungt i forhold til den totalt anderledes mode; Dels kvindernes behov for oplevelse af kropsfrihed efter en periode med meget stram korsettering, dels den forstærkede eksport af amerikanske bomuldsstoffer, der krævede at finde afsætningsmuligheder.

Også i Danmark søgte man sammen. Bombardementet af København og tabet af den danske flåde i starten af 1800-tallet, var traumatiske begivenheder for befolkningen. Muligvis har den samme følelsesmæssige indfaldsvinkel gjort sig gældende her, og den franske mode er blevet modtaget som en symbolsk tilkendegivelse af nationalisme.

En gennemgang af Eckersbergs malerier giver et indtryk af, hvor stor gennemslagskraft empiremoden havde. Signalværdien har været høj, men den hvide kjole har været uegnet til alle former for almindelige handlinger – udover en spadseretur på engen eller en kaffevisit om eftermiddagen. Og så var den ret afslørende. I hvor høj grad denne hvide sværmeriske kjole i virkeligheden blev båret og fremvist af ret mange af tidens kvinder, er dog svært at sige. Men i en kulørt udgave, i et lidt kraftigere stof og med et sjal om skuldrene, tog kvinderne moden til sig. Den usnørede talje og det høje liv, var en model der kunne bæres af alle uanset figur og alder. C. W. Eckersbergs billede fra 1817 viser både mor og datter i rendyrkede empirekjoler, hvor det antikke billede understreges af moderens frisure (fig. 27).

Nogle af de ældste hvide dåbskjoler er fra denne periode. De kan genkendes på den høje talje, en bred halsåbning, og en knipling i halskanten. En del har pufærmer, andre lange lige ærmer (fig. 28). Det er naturligt at disse, de første dåbskjoler, fik empirens udtryk, for der var hos overklassen et ønske om at klæde de yngste ligeså moderigtigt som forældrene selv.

Silke

Silken, der kom til Europa fra østen, oprindeligt fra Kina, er det ultimative udtryk for fest, magt og højtid. Den dag i dag har ordet silke noget forjættende og luksuriøst over sig, selvom silken nu er blevet billiggjort i en grad som aldrig tidligere er set.

Man har i Europa haft kendskab til silken århundreder før man selv iværksatte de første »dyrkningsforsøg«; bragt til vesten som et handelsobjekt og som gaver. De store mængder silkelarver der skulle passes og plejes inden de blev gjort til tråd, og ikke mindst den lange vej med farefulde og besværlige transportforhold, gjorde silken ekstrem kostbar – og de aftagende lande har ikke haft noget større ønske, end at få mulighed for at dyrke og efterbehandle materialet i hjemlandet.

I både Spanien og Italien har man, i hvert fald fra 1200-tallet, dyrket silke, muligvis tidligere. Det var araberne der bragte silkeormene til Spanien, og især i Andalusien blev der etableret en omfattende silkeproduktion. Ved den store udrensning i Spanien i 1492, hvor både jøderne og maurerne måtte forlade landet, forblev der en restgruppe i landet af konverterede maurere, der for en tid forsøgte at videreføre silkeproduktionen. Men udrensningen fortsatte, og de sidste maurere måtte forlade landet, brændende morbærplantagerne efter sig, siges det. Katolikkerne der overtog landet havde ikke erfaring eller viden til at genoptage arbejdet i større stil.

I Italien hvor der også var silkeproduktion, lå tyngdepunktet for silkearbejdet i Norditalien; det var nu blevet muligt at væve både damask og fløjl, og stofferne fik yderligere effekter ved hjælp af brocheringer med metaltråd. Stofferne gjorde sig rigtig godt som tunge dekorationsstoffer, og de blev eksporteret til det meste af Europa.

Også Frankrig ønskede at få del i eventyret. Det franske hofliv i 1400-1500-årene krævede et umådeligt forbrug af kostbare dragter, vægtæpper mm., og det samme gjorde sig gældende for den katolske kirke. Store pengesummer der rø lige ud af landet, hvilket var årsagen til at Louis XI i 1400-tallet hentede adskillige italienske silkevævere til Frankrig. Disse vævere, der blev lovet skattelettelser, var med til at etablere en begyndende fransk silkeindustri.[33]

I løbet af de næste par hundrede år blev der i Frankrig arbejdet intenst med at forbedre opdrætsmetoderne for silkelarverne, og med at udvikle væveteknik og -mønstre. I 1600-tallet kunne Frankrig overtage føringen indenfor den europæiske silkeindustri; man havde arbejdet sig fri af den tunge italienske stil, og skabt egne mønstre og kvaliteter indenfor de lettere beklædningsstoffer. Louis XIV's finansminister, der arbejdede målrettet på at bringe system og orden i Frankrigs økonomi, indførte derfor i 1665 fælles kontrol- og kvalitetsregler for silkeproduktionen i Frankrig. Han krævede, at silkevæverierne én gang om året skulle præsentere en ny kollektion af mønstre, for at hamle op med de farvestrålende og fantasirige silkestoffer, der stadig i stor mængde blev indført fra østen. Understøttet af handelsaftaler, privilegier og hvad der ellers kunne lovgives om, blev der oprettet mangfoldige silkemanufakturer og småværksteder. Især Lyon havde en intensiv silkefabrikation, med tusindvis af vævestole opstillet.

I Lyon udgjorde mange af silkearbejderne en nærmest proletarisk gruppe. Også kvinderne arbejdede med silken, et meget tidskrævende arbejde, og ofte valgte de at sætte deres børn i pleje, så de selv kunne arbejde med silken. En anden mulighed for at løse pasningsproblemet var at overgive barnet, muligvis kun for en kort periode, til de kirkelige myndigheder, der havde en lang tradition for at opfostre fravalgte børn.

I Montpellier, et andet silkeområde, havde kvinderne også meget travlt når silkelarverne havde deres vokseperiode. Larverne skulle pas-

ses, og der skulle indsamles store mængder morbærblade, for at sikre larvernes udvikling. Mange børn blev forsømt og døde. Det at man blev vant til at se så mange døde børn på denne årstid, gav anledning til et ordsprog, der siger:

»I den sæson, hvor om silkeormen man værner, flest børn sig til paradiset fjerner.«[34]

I forbindelse med dåbsdragterne har de tidligste silkestoffer fra før 1600-tallet kun en historisk interesse, for meget få af disse kirketekstiler eller renæssanceklædninger er sandsynligvis at finde i en stadig eksisterende dåbsdragt. En undtagelse udgøres muligvis af et par dragter fra Sønderborg Slot (se fig. 14 og 74).

Vi skal helt op i den sidste del af 1600-tallet eller første del af 1700-tallet før der findes nogle dragter, der nogenlunde sikkert kan tidsbestemmes. Hvor gammelt stoffet, der er brugt til disse dragter, er, vides ikke med sikkerhed.

1700-tallets silker

Det er silkerne fra 1700-tallet der fortrinsvis er brugt til dåbsdragterne.

En meget forenklet beskrivelse af nogle tidstypiske silkestoffer fra perioden følger her: I begyndelsen af 1700-tallet, der samtidig var slutningen på baroktiden, var det de såkaldte bizarre silkestoffer, der var mest fremme i tiden. Et vildt sammensurium af forskellige groteske blomster, genstande og farver; næsten abstrakte at se på og helt anderledes end de sædvanlige motiver, der brugtes til tekstiler.

Som en afledning blev mønstrene efterhånden normaliserede, og omkring 1720-1730'erne, régenceperioden, var det planterne og blomsterne der udgjorde hovedmotiverne, ofte i dunkle farver, men stadigvæk lidt groteske og delvis uigenkendelige (fig. 29). I samme periode blev der frembragt nogle meget elegante ens-

Fig. 29. Posekjole i regencestof. Elfenbensfarvet silkestof med brocherede blomster og blade i mørke toner. Bagsidens bomuldsstof er kattun, hvor ivævede kniplingsborter slynger sig mellem aparte blomster. Ærmerne er krummede og sat til lidt inde på livet. Dragten er kantet med et bånd hvor islætten er trukket ud til frynser. En fin dragt, hvor motiverne har fået lov til at være uden forstyrrende silkebånd. Slidt. Længde ca. 1,00 m.
(mus. nr. 28. 2001). Det danske Kunstindustrimuseum.

Fig. 30. Langhættedragt i kåbefacon. Stoffet er et brokadestof med alle de effekter der kunne gøres brug af. En blå bund med mønstereffekter og et lille indvævet sølvmotiv, dertil forskellige brocheringer i silke. Dragten er foret med rødt taft, meget iøjnefaldende hvor de forreste kanter buer op. Alle kanter har en bred sølvknipling. Dragtstoffet skal stamme fra en brudekjole fra Frederik 6.s hof. Der medfølger to huer, en tre-styks og en seks-styks, hvorfra silkebåndene er fjernet. Dragtens længde er 1,55 m.
(mus. nr. 8 – 1938). Roskilde Museum.

farvede silkestoffer med sølvbrocheringer eller -broderi.

I årene efter ændredes blomsterne mod det mere naturlige. Store fyldte blomster i klare farver mod en lys bund. Og snart efter sås der slyngende lianer, der blandede sig med blomsterne. Legende og lette motiver. I midten af 1700-tallet kom der bugtende tylsstrimler og pelskanter vævet ind mellem blomster og blade. Hovedordene for rokokotiden er slyngende, bugtende, svajende. Et lille kinesisk pagodehus eller en svævende fugl ses midt iblandt. Ved at udnytte vævens muligheder, og ved at bruge brocheringsmetoden optimalt, blev det muligt at lægge motiv til motiv. Ret forrygende (fig. 30).

Allerede lidt før Louis Seize-tiden, 1774-1793, var silkeindustrien parat til en ændring af stilen, og det købedygtige og nyhedssøgende rokokofolk søgte mod de mere lyse og lette motiver. Der begyndte at komme lidt styr på alt det slyngende. Blomster blev samlet i kranse, farverne var mere afdæmpede, og snart efter begyndte en vis stribeeffekt at gøre sig gældende. Enten som rene striber eller ved at småblomsterne sad i stribeagtige formationer (se fig. 43 og 44).

Dette stilskift hang også sammen med begrebet nyklassicisme, en stil der blandt andet tog sit udspring i opdagelsen af Pompeji og Herculaneum, og betjente sig af et enkelt formsprog, hvor perlerækker, løver og søjler dominerede motiverne.

Den franske revolution fik også indflydelse på silkeområdet. De hårdtarbejdende silkearbejdere iværksatte i 1793 et to-dages oprør rettet mod købmands- og fabrikantvældet, og nåede efter sigende at ødelægge både arbejdsredskaber og stoflagre, inden oprøret blev slået ned. Efter revolutionen blev silkeindustrien understøttet af Napoleon, der havde behov for at skabe kejserlige omgivelser i det nye styre. Der blev således udsendt et dekret om, at alle

indbyggere af en vis rang, skulle iklæde sig silke fra Lyon.

Terpsichore

For at få mere at vide om udviklingen indenfor 1700-tallets silkestoffer besøgte jeg Lyon. På Museé des Tissus er der, foruden en enestående tekstilsamling, en omfattende tekstil database som jeg kunne fordybe mig i. Udover at få et bedre kendskab til silkestofferne, ville jeg undersøge om det var muligt at genkende nogle af de silkestoffer, jeg havde beskæftiget mig med i dåbstøjet.[35]

På museet fandt jeg udstillet en meget smuk bane vægtapet af silke. Satinbunden er lysende blå, med motiver i hvid, okker og rød kipperbinding. Vægstykket benævnes Terpsichore, hvilket er navnet på Dansens og Lyrens Muse. Hun selv sidder indfattet i en oval ramme midt på silken og spiller på sin lyre, og over og under hende grupperer løver, et enkelt tyrehoved og små englebørn sig. Imellem hovedmotiverne er der bregneblade, perlekæder, blomster, fabeldyr og andre småting. En rapport består af ovenstående 4 hovedmotiver. Stykkets mål er 2,11 × 0,56 m. Vægtapetet er vævet i Lyon fra 1790 til 1792 (fig. 31).

Det samme stof, men i andre farvekombinationer, indgår i tre dåbsdragter, der befinder sig på Sjælland. Det hører absolut til sjældenhederne at et stof, der indgår i en gammel omsyet dragt, kan bestemmes så præcist.

Roskilde Museum er i besiddelse af to af dragterne. Her er hovedfarven rød, med gyldne

Fig. 31. Terpsichore. Tapetbanen fra Lyon Det er let at forestille sig, at personen med saksen har grundet lidt over hvor saksen skulle sættes ind..
(mus. nr. 27893-2). »Musée des Tissus et des Arts décoratifs«. Lyon.

Fig. 32. To Korthættedragter skabt af silketapetet fra Lyon. På den første dragt er hætten foret med gult hør, og nederst på dragten er en bræmme lysegult silke, lagt i læg. Både dragt og brystsmæk er pyntet med lidt guldknipling. Meget øget. Længde: 1,05 m. På den anden dragt er hætten foret med rødt hør. Nederst på dragten sidder et frynsebånd. Både dragt og brystsmæk er pyntet med sølvknipling (det er lidt svært at vurdere brystsmækken, da den sidder fastgjort inde i dragten). Meget øget. Længde: 1,07 m.
Begge dragter er åbne i bunden.
(mus. nr. 1247 – 87 x 1 og 2 – 1956). Roskilde Museum.

Fig. 33. Langhættedragten fra Værløse Museum. Øverst på hættens bagside er yderligere et parti liggende løver. Den stærkt pyntede brystsmæk, med rosetter og sølvknipling, er placeret på langhætten. Også denne dragt har en frynsekant, en nyskabelse der tilsyneladende tiltalte mange. Dragtens længde er 1,43 m.
(mus. nr. 4229 – 79). Værløse Museum.

og hvide motivfarver. Selvom dragterne ikke er helt ens i mål og pynt, så er de alligevel så tæt på hinanden, at de må have haft fælles historie engang i fortiden. De er indleveret til museet med års mellemrum, men ingen oplysninger følger dem. På forsiden af den første dragt er det selve Terpsichore der er i centrum, mens englebørnene udgør et sekundært motiv. Den anden dragt har de liggende løver og tyrehovedet som blikfang. I alt udgør de to dragter én stofrapport.

Begge dragter har en lille tilsat hætte, og en medfølgende brystsmæk af andet stof. Og begge er de øget adskillige steder, men de er ikke fælles om de stoffer der indgår til dragternes foring og bagsider. Desuden har de begge to lidt småpynt i form af metalkniplinger og silkebånd, det er dog tydeligt at stoffets motiver er dragtens egentlige hovedpynt (fig. 32).

På Værløse museum befinder der sig en dåbsdragt af samme stof, men her i en anden rød nuance og dertil hvidt og brunt. Denne dragt er anderledes, den er forsynet med en lang hætte hvor barnet kunne lægges i, men også denne dragt har en medfølgende brystsmæk. Dragtens forside består af to hold af de liggende løver, fremkommet ved en øgning, så der har været en del stof at tage af. På dragtens bagside er der endnu et hold løver, men der hvor de små engle skulle have været, er der foretaget en udklipning og et andet silkestof er sat ind i stedet. Det betyder, at der muligvis befinder (eller befandt) sig en lille hue med englebørn på, et sted i Nordsjælland. Brystsmækken til dragten er voldsomt pyntet med silkesløjfer, men selve dragten er der ikke meget pynt på.

Familien, der har deponeret dåbsdragten (den bruges stadig til dåb), kender noget af dens historie, og mener at dragten stammer fra et vægtæppe eller en portiere, der hang på godset Edelsgave i Smørum. Engang efter 1809 er stykket blevet omsyet til dåbsdragten, der herefter

er blevet udlånt eller udlejet til mindrebemidlede familier i Vigsø og Stenlille (fig. 33).

Hvordan silketapeterne er kommet til Danmark, kan man kun gætte om. Måske har der engang i slutningen af 1700-tallet, været en silkeforhandler, der modtog ordre på silke til beklædning af herregårdenes rum. Salens vægge, beklædt med den røde silke, har virket iøjnefaldende og standsmæssigt hævdende. På et tidspunkt er de pillet ned og givet videre, og endt som særprægede dåbsdragter. Engang mellem 1810 og 1820, sandsynligvis.

Stoffets alder i forhold til dåbsdragtens

Det kan være svært at vurdere et stofs alder. Men visse mønstre blev produceret indenfor en forholdsvis kort periode, således at det med en vis sandsynlighed lader sig tidsfæste.

Når man sidder med en dåbsdragt i hænderne, hvor en vævet pelsbræmme snor sig mellem blomster, er det nærliggende at tænke, »aha, en smuk dragt fra 1765«, vel vidende at der blev vævet mange af de motiver på netop det tidspunkt. Men ikke mange dåbsdragter er skabt uden huller efter opsprætning, eller uden diverse øgninger. Altså genbrug af ældre stof. I alle samfundslag blev beklædninger gemt, passet på og omsyet. Uanset af hvilken beskaffenhed og kvalitet tøjet var, så repræsenterede det en stor værdi og en nødvendighed. Tøjet gik i arv fra forældre til børn, fra søskende til den mindre søskende. I skifteretsprotokollerne ses hvordan tøjet blev prissat, for det tilfælde at det skulle bortauktioneres.

Omsyninger og øgninger har været noget der udfordrede fantasien og dygtigheden, og ved gennemgangen af det store antal dragter følte det undertiden, som at komme tæt på den der har syet. Nogle er sluppet bedre fra opgaven end andre, og jeg ser for mig hvordan stumperne er blevet vendt og drejet, for at finde den bedste placering på dragten, inden den endelige fastsyning.

Det er ikke til at vide, hvor hurtigt en stor kjole er blevet omsyet. Først er moden skiftet, og den store kjole er blevet lagt i en kiste, for måske kunne den omsyes og genbruges om få år. Eller måske blev kjolen hurtigt omsyet til en dåbsdragt til brug for familiens egne børn, hvis da ikke familien kastede sig ud i anskaffelsen af en af de nye dåbskjoler, der var begyndt at komme frem. På et tidspunkt, et stykke tid efter at de omfangsrige rokokokjoler var blevet forladt til fordel for de lette empirekjoler, vandrede nogle af dåbsdragterne, eller dele af stofferne, ad forskellige kanaler til jordemoderen, håndværkeren eller bonden.

Nogle stykker stof har haft en længere historie. Først som en kjole eller andet, derefter omsyet til en vest, og så en yderligere omsyning til dåbstrøje eller hue; det allersidste led, hvis ikke trøjen er blevet gemt og passet på og til sidst havnet på et museum, var som fyld i en pude.

Men nogle dåbsdragter, de fornemme især, er syet ud af et enkelt stykke stof, uden nogensinde at have stiftet bekendtskab med omsyningsteknikken.

Herrevesten

På Roskilde Museum befinder der sig en langhættedragt, lidt kort og bred i det, men meget brugbar. Dåbsdragten har en fortid som herrevest i Tågerup Mark engang i 1750'erne. Hvorefter en fantasirig kvinde har taget den gule herrevest, der af en eller anden grund ikke var i brug mere, og har ladet den indgå i en dåbsdragt. Som hættestof fandt hun et stykke rødthvidt damask, der passede fortrinligt til den gule. Vestens sømme er forblevet uberørte, og er med til at give dragten et lidt klumpet udseende. Der er ingen brystsmæk – har måske heller ikke været en (fig. 34).

Fig. 34. På dåbsdragtens underdel ses det tydeligt, hvordan vestens sømme har været med til at give dragten facon. Den eneste pynt består af et bredt rødt silkebånd der kanter hætten, og løber nedad dragtens forside. Tre små sløjfer og en perlemorsknap sidder på båndet. Hættens længde er kun 0,41 m. Lidt kortere end normalt. Hele dragtens længde er 0,93 m. (mus. nr. 182 – 1968). Roskilde Museum

Embedsuniformen

Og så er der silkestoffet der var beregnet til en imponerende embedsdragt, men endte i en dåbsdragt. I 1770'erne-1780'erne bestod en del af den officielle herredragt i det meste af Europa, af en silkevest med en dertil hørende figursyet frakke (kjol). Både vest og frakke havde en overflod af broderier og metalpynt omkring lommer, kanter og krave. På væverierne i Frankrig brugte man en særlig vævemetode, idet den dyre silke- eller metaltråd kun blev ivævet, hvor stoffet skulle indgå i vesten. De steder hvor stoffet skulle fraklippes, var det bare almindelig lærredsstof. Besparende. De steder hvor der skulle være broderi, var markeret af det hvide lærred, så det var nemt for den person der senere skulle udføre broderiet, at se hvor der skulle sys. Efter færdiggørelsen af selve vævningen, blev broderiet fuldført enten i væveriet eller hos den lokale skrædder.

En af disse specielle vævninger var bestemt for en embedsmand i Salling. Personen døde imidlertid kort efter sit bryllup, og fik ikke gjort brug af den kommende vest. Der blev aldrig sat en saks i stoffet. Vestestoffet endte i stedet for i en dåbsdragt, og en eller anden har været i stand til at skære og sy denne komplicerede dragt. Pude, trøje og poseunderdel er syet ud i et, og dragten ser på en gang meget fornem ud og samtidig sløset og rodet. Det rodede fremkommer, fordi der er blevet klippet og øget i stykket, for at få en så stor flade som muligt. Men af samme grund er det ikke helt let at overskue, hvordan vesten skulle have set ud (eller om det måske skulle have været en frakke). Man kan se rundingen forneden foran på vesten, og broderimarkeringen hvor lommeklappen skulle passes ind. Selve lommeklapperne er for øvrigt fjernet fra stykket og sat op som pynt på dåbsdragtens ærmer.

Det usædvanlige er, at broderiet er påbegyndt men ikke afsluttet, så midt i det hele er der et par områder kun med lærredsvævning. Stoffet er sølvindvirket brokade changerende i rødt og grønt, med små indvævede blomster. Meget fornemt (fig. 35).

En tilsvarende model, men i et helt andet stof, befinder sig på Vendsyssel historiske Museum.

Fig. 35. En imponerende dragt at iklæde et nyfødt barn. Måske havde stoffet været bestemt for barnets far eller bedstefar.
(mus. nr. 8224 – 1952). Nationalmuseet.

En gang imellem er man rigtig heldig

Blandt dåbsdragterne på Roskilde Museum befinder der sig en korthættedragt i vinrødt fløjl, med en lidt diffus pynt af guldgalon og guldkniplinger, blandt andet et stort kors. Dragten er sjusket syet, har ingen øgninger, men tydelige mærker efter gamle syninger. Selve dragten kan godt lede tanken lidt hen på en messehagel. I Præsteklæder omtaler Hanne Frøsig Dalgaard et cirkulære fra 1841 stilet til samtlige biskopper i Danmark; i cirkulæret står blandt andet, at i forbindelse med nyanskaffelse af en messehagel bør denne være af rødt fløjl og besat med guldgaloner, der på ryggen skal danne et kors.[36] Den vinrøde dåbsdragt har umiddelbart intet med cirkulæret at gøre, men dåbsdragten kan have været inspireret af en tidligere kirkeklædning, eller ligefrem en omsyning af samme, for røde messehageler med gulddekorationer var en meget traditionel model.

Dåbsdragtens tilhørende brystsmæk skulle dække for slidsen foran på dragten. Der er ikke noget sammenfald mellem dragt og brystsmæk, denne sidste er afvigende i både materiale og farve. Brystsmækkens forside er af lyseblå taft, kantet med guldknipling og med et guldgalonkors i midten; bagsiden er lysegult taft, og hele smækken er afstivet med avispapir.

Bagsidens tynde lysegule taft er slidt, og nogle ord kan med lidt omhu læses gennem stoffet.

Statstidende. ... ... Tillæg. ... Forlags. ... Berling redigeret.

Ifølge Den Store Danske Encyklopædi skiftede avisen Kiøbenhavnske Danske Post-Tidender i 1808 navn til Danske Statstidende drevet af familien Berling. Igen i år 1833 skiftede avisen navn, nu til Berlingske Politiske og Avertissementstidende.

Denne dragt er altså syet mellem årene 1808 og 1833 (fig. 36 og 37).

Fig. 36. Den røde korthættedragt med al guldpynten. Dragten har en usædvanlig bred slids under hætten, og foringens trykte bomuldsstof ses som et spraglet element midt i alt det højtidelige. Dragtens længde er 1,13 m.
(mus. nr. 1458 – 88x1). Roskilde Museum.

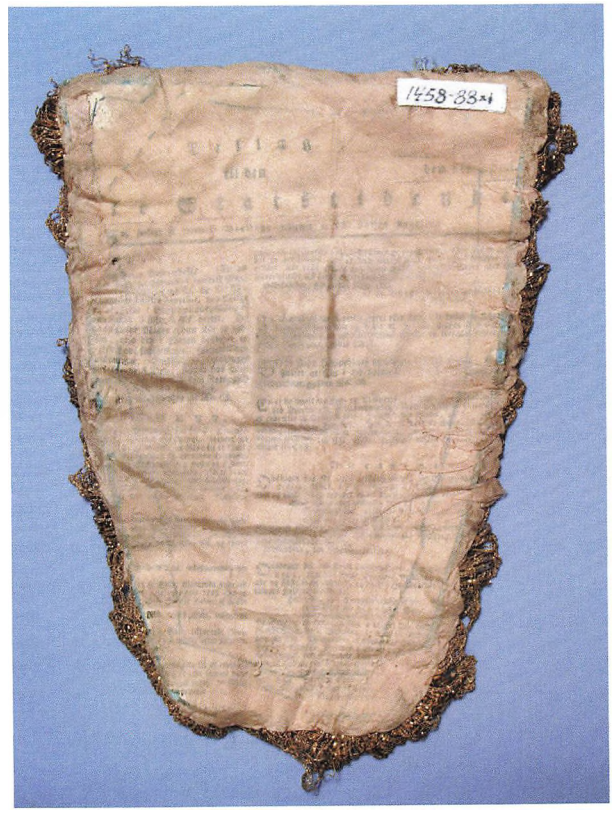

Fig. 37. Brystsmæk med afstivning af avispapir.
(mus. nr. 1458 – 88x1). Roskilde Museum.

Pynten

Synet af en dåbsdragt vækker altid opdagelseslyst. I forhold til stoffet og i forhold til pynten.

Uanset om pynten består af en fornem guldkniplingskant, hvor det underliggende røde silkebånd skinner gennem guldet, eller om den består af en mangfoldighed af silkebåndsrester formet til sløjfer og hjerter, er det blevet en lille personlig dragt. Så helt anderledes end de dragter, der på et eller andet tidspunkt har fået pynten pillet af, og nu ligger underligt livløse og blottede tilbage.

Det virker som om dåbsbarnets påklædning var et frirum for udnyttelse af alle de stumper pynt man havde liggende, og at der ingen grænser fandtes for, hvordan kreativiteten kunne udfolde sig.

Nogle dragter bærer umiskendeligt præg af stadig at have den oprindelige pynt, bestående af en helt enkel kantpyntning og et par silkebåndssløjfer, alt fint afstemt efter hinanden; hvorimod andre dragter nærmest har en lag på lag udsmykning.

På Kalundborg og Omegns Museum findes en kort posedragt, hvor silkebåndene er så mangfoldige, at det underliggende silkestof intet sted er synligt. En sådan overflade vidner om at dragten er pyntet af flere omgange, for også indenfor silkebånd fandtes der moderetninger, og båndene på denne dåbspose er af vidt forskellig slags (fig. 38).

På andre dragter kan man forsigtigt løfte op i kantpynten, og nedenunder sidder der rester af et tidligere brugt silkebånd. Det lader til at have været almindelig praksis, at pynt blev tilføjet, i stedet for at pille det gamle af og sætte nyt på.

Fig. 38. Kort posedragt med mange silkebånd. Umiddelbart kan der tælles 6 forskellige slags silkebånd, og nogle rosetter ovenpå det hele. Dragtens bundstof er lyserødt repsvævet silke. Det smalle ensfarvede silkebånd, lagt i læg ved kanterne, kan være ældst. Længde: 0,49 m.
(mus. nr. 2015). Kalundborg og Omegns Museum.

Metallet

Det var først og fremmest guldet der lyste op. I nogle kulturer er metallet blevet knyttet til begreber som ædelhed, renhed og visdom, eller er ligefrem blevet forbundet med det guddommelige.

I biblen bringer de tre vise mænd guld, røgelse og myrra skær til det nyfødte Jesusbarn. Og i Det Gamle testamente, 2. Mose Bog, kapitel 39, beskrives hvordan der blev lavet præsteklæder efter de forskrifter Herren havde givet Moses:

Fig. 39. Lang smal posedragt i gyldne toner. Dragten er pyntet overdådigt med guldstrimler, der dækker hele dragtens forside, nærmest som et gitterværk. Et lyserødt silkebånd ligger i kryds ned over dragten og en mængde småpynt bestående af stofblomster, perler og silkeknudebånd forhøjer effekten. Den øverste del af dragten består af rødt (falmet) glittet hør, og udover dette er der bundet et hørstykke med en kniplingskant. Den røde silkebrystsmæk er ligeså fint pyntet. De to bånd der ligger ved siden af dragten, kan muligvis være til at binde rundt om den øverste del af dragten. Dragtens længde: 1,22 m og bredden 0,30 m. En smal dragt.
(mus. nr. 754) Bornholms Museum.

»Og han gjorde Livskjortlen af Guld, blåt Uldent og purpur og skarlagen og hvidt tvundet Linned. Og de hamrede Guldet i Plader og skare det ud i Tråde, til at virke det ind imellem det blå uldne og imellem purpuret.«

Beretningen fortsætter med beskrivelsen af de kostbare materialer, der indgik i klæderne for Aron og hans sønner, til brug for tjeneste i den transportable helligdom, Tabernaklet.

Grundlaget for myterne og historierne var guldets sjældenhed. Det var et krævende arbejde at fremdrage guldet, og til og med middelalderen var den årlige produktion ikke særlig stor.

En meget tidlig metaltråd blev fabrikeret ved at sølv- og guldplader blev udbanket til ekstremt tynde blanke plader, der efterfølgende blev skåret til smalle strimler. Tråden kunne ikke bruges til syning i stof, men den kunne ivæves (indvirkes) eller fastsyes til stoffet ved hjælp af en anden tråd – nedlagt syning. Denne tidlige metode er ikke aktuel i forbindelse med dåbstøjet.

En senere metode bestod i at sølv, i sjældne tilfælde guld, blev trukket til lange tråde, finere og finere, for bagefter at blive fladvalsede, så de fremstod nogenlunde så blanke som de

tidligere udhamrede. Resultatet blev en flad strimmel kaldet lahn, der efterfølgende kunne forgyldes, så den illuderede som guld. Strimlen kunne yderligere spoles omkring en silke- eller hørtråd, kaldet sjælen, så den nu fremstod som en rund tråd. Denne tråd var stadigvæk beregnet til nedlagt syning og vævning, men arbejdsprocessen var forenklet og dermed billiggjort i forhold til tidligere (fig. 39). Trådene behøvede ikke at være af »ægte« metal, og der fandtes metoder til at frembringe en billigere efterligning. En kobber-zink legering der blev til messing, eller kobber der blev forsølvet eller forgyldt. Sølvtråden kunne forblive som sølv, eller forgyldes til »guld«. I bogen her skelnes der ikke mellem ægte og uægte metal. Ordene guld og sølv bruges efter hvad metallet skal give sig ud for (fig. 40).

Tråden blev importeret fra lande som Spanien, Italien, og især Nordtyskland, hvor fremstillingen i 1700-1800 årene foregik som hjemmeindustri. På et tidligt tidspunkt har der sandsynligvis også været forarbejdet guldtråde i Danmark; Sofus Larsen har med udgangspunkt i de gamle danske folkeviser påvist, at adelskvinderne selv har tvundet tråden der skulle bruges til det guldbroderi kvinderne i fruestuen syede (... at spinde guld).

I 1500-årene, efter Europæernes opdagelse af Amerika, begyndte ædelmetallerne at strømme til Spanien; ikke i eventyrlige mængder, men nok til at påvirke magtbalancen i Europa. Og nok til at sætte et tydeligt præg på boligindretning og klædedragt. Sideløbende kom der store mængder af afrikansk guld til Europa via Portugal.

Tidlige eksempler på spanske klædedragter der er pyntet med guld, beskrives af Ruth Mathilde Anderson i Hispanic Costume, 1480-1530. Billederne af religiøse og adelige klædninger viser en overdådighed af pynt på tøjet, især af guldgalonbånd – vævede bånd, hvor islætten er af guld eller sølvtråd, undertiden begge dele. Spanien var på det tidspunkt ved helt at være

Fig. 40. Endnu en gylden dragt, denne gang fra Roskilde. Den lange posedragt har en særlig udformning – øverst på dragten sidder der et par flapper, der foldes om barnets hoved og nærmest udgør en lille hætte. Dragten er tæt besat med guldpynt på den elfenbensfarvede silkebund, i form af broderi, kniplinger, pailletter og galonbånd. Bagsidens røde hør folder sig lidt frem og er med til at understrege guldet. Dragtens længde er 1,18 m og bredden er 0,32 m.
(mus. nr. 1002 – 222). Roskilde Museum.

underlagt det katolske kongepar, Isabella og Ferdinand, der som noget af det første havde foranlediget at jøderne og maurerne blev smidt ud af landet. Det var imidlertid disse grupper der overvejende havde stået for fremstilling af båndene, ligesom det, som tidligere beskrevet, var de samme grupper, der havde stået for silkeproduktionen.

Barokpynt

Kirken og kongen tog allerede tidligt guldet til sig, som en synlig og symbolsk markering af deres ophøjethed. Og middelalderens mange småfyrster, hertuger og krigsherrer var også storforbrugere af guldet – en tid hvor klædedragten var et af de vigtige markeringsområder.

I 1600-årene blev en større gruppe i stand til at betale for guldet, nu hvor der blev mere af det.

Guldkniplinger. Guldgaloner. Guldbånd. Gyldenlæder. Guldbrokade. Guldbroderi. Guldkvaster. Guldfrynser. Og hvad væver og possementmager ellers kunne fremstille i guld og sølv. (fig. 41) (fig. 42).

Og kniplinger! De foldede sig ud alle steder, og var udført i den fine hør der især blev produceret i Nederlandene og i de Baltiske lande. I barokken brugtes først syede kniplinger, der på grund af de faste syede sting bar sig godt, og var velegnede til de brede kraver, der prydede tidens mørke tøj. Senere hen, i rokokoen, var det bløde kniplede kniplinger der kom i højsædet, nu hvor moden krævede halsklude og ærmekanter der faldt blødt og folderigt.

I Danmark var det Tønder der blev det store knipleområde. Kendskabet til teknikken menes bragt til egnen af købmænd og søfolk, engang i 1600-tallet. Med årene udviklede det sig til en forlagsvirksomhed, der fik stor betydning for egnens økonomi og sociale forhold, men der skulle knokles hårdt og længe for at opretholde en indtjening, der kunne holde nøden fra døren. I 1724 blev der givet kniplingsfabrikanterne toldfrihed, og senere blev de fritstillet med hensyn til valg af bolig. Dette gjaldt ikke kniplingspigerne; dem blev der i 1740 indført stavnsbånd for, så deres kunnen og viden ikke blev overført til andre.[37] Moden ændredes, der blev brugt færre kniplinger og efter en periode med faldende efterspørgsel, ophørte kniplingsindustrien i sidste halvdel af 1800-tallet.

Fig. 41. Metalbroderiet er skabt til noget andet, men er senere endt i disse små huer. Broderiet er udført på lyseblå silke, med tilføjelse af pailletter og andre effekter. Den ene hue har et motiv bestående af roser, granatæbler, bladranker og tre stejlende enhjørninger med sorte perleøjne. Et enkelt kors i sølvagraman. På huens forkant er en bred flæse i sølvknipling. Hue nummer to består af tre stykker. Her består hovedmotivet af tre pelikaner med udslåede vinger. Hver pelikan er i færd med at hive fjer ud af brystet, for at fore reden foran dem. I reden sidder der unger. Det blodige bryst er markeret med rød silke.
Pelikanmotivet skulle understrege den kristne offervilje og barmhjertighed. Broderiet vurderes til at være fra 1600-tallets første halvdel.
(22 / 1972 og 23 / 1972). Det danske Kunstindustrimuseum.

Fig. 42. Dragten ser enkel og helstøbt ud. Satin med sølvbroderi i nedlagt syning. Langs kanterne er et bredt, tidligere rødt, silkebånd, med små udstukne huller, lagt i fine læg. Et lidt smallere silkebånd markerer en brystsmæk. Dragten er brugt til Hans Adolph Brorsons dåb i 1694. Dragtens længde er 1,23 m. – og broderiet er genbrug.
(mus. nr. 2331). Det danske Kunstindustrimuseum.

Der er kniplinger på dåbstøjet, men ikke så forfærdelig mange. De ses som kanter nederst på en dragt, eller som en lille rest der er fastsyet midt på dragten. Mere specielt er det, at der øverst på et par lange posedragter fra Kalundborg er fastsyet et helt kniplingskorsklæde (hvidt pyntestykke til hovedet), med bindebåndene intakte; muligvis har kvinden forestillet sig at hun kunne få brug for det igen. Kniplingerne blev først og fremmest brugt til små huer – kniplingshuer, dekoreret med lyserøde silketaftbånd og en ruche, har været en almindelig dåbshue i 1800-tallet.

Det var en anden form for kniplinger, der i større stil blev brugt til dåbstøjet, nemlig metalkniplinger i sølv eller guld. Ægte eller uægte. Et rødt silkebånd langs kanterne af dragten og ovenpå blev der fastsyet en guldknipling; den samme pynt blev brugt til huen, der var sammenhørende med dåbsdragten. En tradition fra den tid, hvor det kun var den absolutte overklasse der anskaffede tøj forbeholdt dåben. Brugen af metalkniplinger til dåbstøjet fortsatte op gennem 1700-årene.

Rokokopynt

Hvor barokken var guld og kniplinger og lidt højtidelighed, så er rokokoen meget mere overstadig. Silkebånd i alle afskygninger, udnyttet på alle måder. Sløjfer. Rosetter. Lagt i læg. Udstukket. Taft. Satin. Brokade.

Allerede i 1600-tallet blev der brugt mange bånd, mest ensfarvede, og efterhånden kom der bånd i alle afskygninger; båndene kom fra lande som Frankrig, Schweiz og Tyskland. I sidste halvdel af 1700-tallet kunne der, ifølge Klara Sørensen, Danske silkebånd, have været en dansk båndproduktion i gang, idet der var flere tilmeldte båndfabrikanter i København. Ikke mange, og måske var det udenlandske håndværkere der betjente vævestolene. Lønningerne i Danmark var højere end i de lande,

der stod for den største båndfabrikation, men det betød samtidig at det blev dyrere for forbrugerne at købe de danske bånd. Når man ser den mængde af bånd der har været i brug, er det svært at forestille sig at man har levet omgærdet af forordninger, der forsøgte at bremse brugen af luksusartikler.

Der var nogle gennemgående former for pynt på rokokotidens store kjoler. De mange silkebånd var anbragt som store dominerende sløjfer, ofte siddende ovenover hinanden på kvindernes brystsmække, hvor de har virket som en glitrende, levende forside der tiltrak blikkene. Enderne på silkebåndene kunne være klippet i takker, en nem og pyntelig måde at forhindre en optrævling af båndet på, i stedet for den lidt klodsede kantsyning. Men sikkert også et modepræg.

En anden brystsmækdekoration bestod af silkebånd der var fastsyet i et krydsmønster, som en markering af det snøresystem, der undertiden brugtes til at fastholde brystsmækken. Den mest ekstravagante måde at bruge et silkebånd på, var at fastsy det i små, tætte læg; båndet kunne kante kjolernes åbne forsider, eller et ærme. På nogle af de dåbsdragter der sandsynligvis er fra 1700-tallet, ses de fineste kantninger i lyserødt eller lysegrønt taftbånd lagt i sirlige læg. På dragter der muligvis stammer fra en senere periode, kan der stadig ses læggede silkebånd, men ofte er der ikke meget læg tilbage, nærmest et lille overfald med 10 cm's mellemrum. Brede bræmmer blev klippet af kjolens stof, og lagt i læg eller rynker, inden det blev fastsyet på kjolen. Det så ret formidabelt ud.

Tiden fra omkring 1760 til 1775 var på mange måder overdrivelsernes periode. Udover de ovennævnte former for besætninger, indgik der også store mængder af possementsarbejder. Knuder, fletninger, kvaster og hvad der kunne fremstilles af ferme fingre og redskaber. Især en form for små silkeknudebånd ses på nogle af

Fig. 43. Posekjole med »bobler«. Syet i en lys silke (falmet rosa) med striber og strøblomster. Dragtens forside er pyntet med fine bobler af dragtens stof. Desuden er der silkeknudebånd i klynger rundt omkring på dragten. En ret så usædvanlig pynt for en dåbsdragt, men ikke for en af de sidste store rokokokjoler. Dragten kommer fra smedjen i Nørre Søby, og havde i 1971 ikke været i brug i 100 år. Længde 1,30 m. (mus. nr. 255 – 1971). Odense Bys Museer.

de gamle kjoler, og de sidder også i klaser på en del af dåbsdragterne.

Sidst i perioden var båndene ikke nok til at tilfredsstille behovet for overdådighed. Stykker af kjolens stof blev klippet til runde og ovale former, der blev fyldt med vat eller kartet uld, hvorefter de blev fastsyet til kjolens forside som en dominerende pynt, nærmest bob-

Fig. 44. Den store rokokokjole, der på grund af bredden betegnes som en hofdragt. (Ved det franske hof). Kjolen har en broderet brystsmæk, der på smukkeste vis er med til at understrege den smalle snørede talje. Kjolens sider er spændt ud over et stativ der er fastgjort til taljen. Foran på kjolen er der en mængde forskellige »bobler«, der har understreget svajningen når kvinden bevægede sig. Men ellers var det en kjole man helst skulle bære i stående position. Stoffet menes at være vævet o. 1760-70. Se brystsmækken fig. 68. (mus. nr. 29831). »Musée des Tissus et des Arts décoratifs«. Lyon.

ler. Det var sidste trin inden revolutionen og en enklere mode (fig. 43) (fig. 44).

Disse typiske rokokotræk genfindes på nogle af dåbsdragterne, og refererer så direkte til den dominerende mode, at en del af dem må være skabt »i tiden«, uanset det drejede sig om nysyning eller omsyning.

Men så tog landbefolkningen over

Det er ikke altid til at se hvilken samfundsgruppe en dåbsdragt stammer fra. Nogle dragter skiller sig ud og ser udpræget fornemme ud, med en pynt der understreger form og materiale. Flere af de hidtil afbillede dragter tilhører denne kategori, og enkelte har en provenies der direkte henviser til overklassen. Det er 1700-tallets dragter. De samme dragter kan indimellem genkendes, nu lidt planløst fyldt med blomstrede silkebånd og glasperler, og det er muligvis dragter oprindeligt skabt for overklassen, for derefter at være givet videre til møllerens kone, der har pyntet videre på den

Og så er der en stor gruppe af dragter, sandsynligvis fremstillet af den mere velhavende del af landbefolkningen, hvor dragterne er syet og pyntet efter en tydelig plan, og hvor pynten består af flere forskellige typer silkebånd, formet til timeglas, bogstaver og hvad der ellers kunne skabes af båndene. Det er dragterne fra 1800-tallets første halvdel (fig. 45).

Det ser ud til at den almindelige landbobefolkning i 1800-tallet overtog rokokotidens farver og pynt, da overklassens foretrukne klædedragt blev lys og enkel. Det var imidlertid ikke enkelhed som landbefolkningen søgte, tværtimod har der været en ubændig lyst til at pynte dragten.

Pynten fordeler sig ikke ens. Der er nogle dragttyper, som for eksempel de lange og korte posedragter, der har fået meget mere pynt på sig end andre typer (fig. 46).

Og så sløjferne. Der er sløjfer på de fleste

Fig. 45. Lang posedragt fra St. Taarnby. Selve dragten er syet af grøn-brun damask, og dragtens lidt skrånende linier indrammes fint af det brede røde silkekantbånd. På forsiden af dragten er der 12 sløjfer og 4 rosetter, alt i silkebånd. Og et stort hjerte. Dragtens slids sidder i siden, og der er derfor ikke brug for en brystsmæk, men alligevel er der markeret én – en illusionssmæk. Dragtens længde: 1,23 m. (mus. nr. 1207). Køge Museum.

Fig. 46. En nærmest timeglasformet dragt. I virkeligheden en dragt med svøbeoverdel. Åbningen sidder fortil. Midt på dragten er der figurer, der kan minde om fortløbende Andreaskors – eller måske bare en pynt. Brystsmækken har også en korslignende figur Dragtens proivenius fortæller om Kildetoftegården i Ølby, samt årstallet 1790. Længde: 0,95 m. (mus. nr. 35 – 1956). Køge Museum.

dragter i en eller anden form. Som en rigtig sløjfe med løse løkker, eller som fastsyede silkebånd, der ligner en mellemting mellem en sløjfe og et kors.

Da J. S. Møller i slutningen af 1800-tallet indsamlede oplysninger om tidligere tiders dragtskik på Kalundborgegnen, fik han en information om, at hver tilsyet sløjfe refererede til et barn der var blevet døbt i dragten. Der er ingen grund til at tvivle på oplysningen, den har selvfølgelig haft sin gyldighed i familien, og måske hos naboerne – men der er heller ingen grund til at tillægge den almen gyldighed.

På de mange dåbsdragter jeg har undersøgt, har der været et meget lille antal, næsten ingen, der muligvis kunne relateres til denne teori. På langt størstedelen af dragterne sidder sløjferne anbragt parvis ens i de samme silkebåndskvaliteter, eller på meget centrale pladser, der tyder på en planlagt udformning af pynten fra starten. Ikke desto mindre refereres der til denne teori i mange artikler om dåbsdragter.

I en periode af 1800-årene blev de smalle ensfarvede silkebånd undertiden brugt til at forme initialer eller årstal med. Desværre ikke mange, men det lader til at perioden 1815 til 1845 har været et tidspunkt, hvor der var lidt mode i at gøre det. Og hvis dragten ser helstøbt ud, er det dermed blevet muligt at tidsbestemme den omliggende pynt på dragterne (fig. 47).

Mærkelighederne

En sidste type pynt skal gennemgås under fællesbetegnelsen Mærkelighederne. Det kan ses som en fællesbetegnelse for diverse former for pynt, der virker lidt anderledes end de tidligere omtalte dekorationer.

Muligvis har de tidligere omtalte forordninger noget med det at gøre! Når der kom så mange indskrænkninger og begrænsninger i forhold til hvad man måtte pynte sig med, så

Fig. 47. Langhættedragt med forside i grønt damask, og bagside i sort-grønt bomuldstryk. På grund af den manglende kantpynt på hætten fremgår det, at der skulle placeres en brystsmæk over hætten – men desværre er smækken forsvundet. Dragtens underdel er fint pyntet med forskellige former for silkebånd og sølvknipling, og årstallet 1827 er formet med smalle bånd. Dragten er meget omhyggelig syet. En helstøbt dragt. Længde: 1,47 m.
(mus. nr. 6653 / 1958). Nationalmuseet.

har der været gjort mange forsøg på at finde glitterstads, der ikke var underlagt noget forbud. Men forordningerne fulgte ikke med i hele perioden, hvor der blev brugt farvet dåbstøj, og undertiden kan pynten kun forklares med, at en fin, lille knap blev fundet på bunden af syæsken, og indbød til at blive sat på dragten som et led i den almindelige pyntelæde.

Der er ingen ende på de forskellige former for blanke genstande, så som perler, knapper, spejlstykker og lignende, som omhyggeligt sidder fastsyet midt i en silkeroset. Og iblandt svinger der hele små stumper af perlekranse mellem den øvrige pynt.

En særlig form for småpynt er Flitterguldet. Det er små udhuggede stykker af guldfolie, der sammen med pailletter kan indgå i dekorationer på dåbstøjet, og de hæver niveauet op til fest og pjank. En anden form for metalpynt er små udhuggede stumper af gråt blik. De små stykker blik sidder også på en del af dåbstøjet, og de kan under ingen omstændigheder have været omtalt i en luksusforordning.

Blandt mærkelighederne er også glaspynten. Den samme slags glaspynt som vi i hundrede år har pyntet vores juletræer med i form af kugler og andre figurer, er også blevet benyttet til pynt på enkelte dragter. Glaspynten på dåbsdragterne er imidlertid i en meget mindre udgave end juletræets. De skrøbelige små glaskugler sidder på enkelte brystsmække, i stærkt

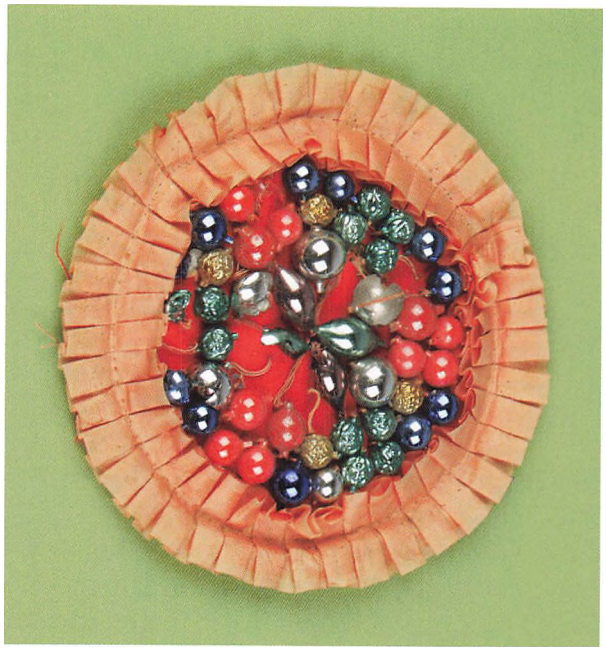

Fig. 48. Brudenakke (hovedbeklædning) fra Køge-området. En ulden bund kantet med røde silkebånd lagt i læg. På den røde uld er små glaskugler fastsyet, nogle helt glatte, andre med prægede mønstre. Meget fint og skrøbeligt. Brugt i 1841.
(mus. nr. 34 - 1945). Køge Museum.

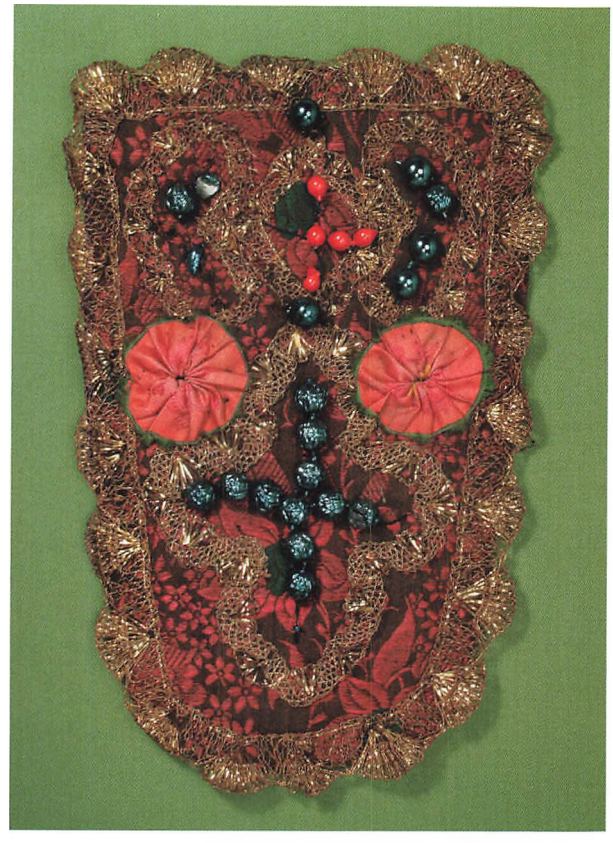

Fig. 49. Brystsmæk fra en dåbsdragt syet i Ølsemagle, 1863. Brystsmækken er pyntet med guldknipling og et par silkebåndsrosetter. Et kors, og en anden figur, er formet af de samme små glaskugler som sidder på brudenakken. Pynten er sandsynligvis syet på af to omgange, både tråd og sting er forskellige.
(mus. nr. 15 – 1947). Roskilde Museum.

lysende farver. Mange af kuglerne har ikke overlevet den handling de skulle stråle ved, nemlig dåben (eller nedpakningen i tekstilmagasinet), og sidder nu tilbage som halve skaller.

Den samme slags kugler sidder på flere af de brudenakker der, pyntet med bånd, blomster og perler, er blevet brugt som brudehovedtøj i samme periode som dåbsdragterne.

Glaskuglerne blev formodentligt fremstillet i Bøhmen, Tjekkiet, hvor der var tradition for fremstillingen af dem i familieværksteder. Især i de lange vintre, hvor der ikke var helt så meget arbejde at tage fat på som i sommerperioderne. Det beskrives, i en lille notits fra Nationalmuseet, at det sædvanligvis var faderen der blæste figurerne i sølvglas – en blanding af sølv og glas (fig. 48) (fig. 49).

En anden slags pynt er også blank. Jeg var lidt forundret over at finde stumper af spejlglas på et par af dragterne, midt for barnets bryst, men også her kan der drages paralleller til bruden. Arkitekten De Thurah beskrev fra sit besøg på Samsø i 1758, hvordan brudens hår var flettet og besat med perler, og bag i nakken sad et lille stykke spejlglas.[38] Spejlet står for sandhed og sjæl – og menneskets viden om sig selv. Og spejlet kunne muligvis afværge ondt overfor barnet, hvis den onde kunne se sig selv i spejlet.

Det forekommer naturligt at den samme slags pynt blev brugt til brud og dåbsbarn.

Symbolik

Da jeg startede på denne undersøgelse, forestillede jeg mig at det ville blive en fordybelse i religiøse motiver og symboler. Og da jeg ret tidligt nåede midtsjælland, til domkirkebyen Roskilde, blev formodningen bekræftet. Det vrimlede med kors på tøjet. Kors på forsiden af dragterne og kors på brystsmækkene. Dragterne kunne undertiden minde om små messehagler, klokkeformede og dekorerede med guld og kors.

Senere hen, da jeg havde bevæget mig væk fra Roskildeegnen og opdaget hvor få kors jeg nu så, overvejede jeg om det muligvis var naboskabet med domkirken og dennes store betydning for området, der resulterede i dette særpræg – men jeg endte med at se det som en tilfældighed, en modesag, at man lige netop i Roskildeområdet foretrak at dekorere med kors.

Der er dragter, især fra Køge og Kalundborg, hvor der ses en anden form for symbolik.

Timeglasset, ideelt at forme med silkebånd, er en påmindelse om at livet er afmålt og rinder ud. En markering af det jordiske livs tidsbegrænsning, i modsætning til tanken om evigheden, uendeligheden, der ses som et liggende 8-tal, eller en cirkel. Tiden uden begyndelse og ende. Symbolet findes på dåbstøjet, men ikke i overvældende stort antal.

Trekanter, hele eller halve, er der over alt en mangfoldighed af. De kan pege hen imod tanken om treenigheden – eller de kan være en leg med silkebånd.

En kærlighedssymbolik findes i sjældne tilfælde. Et fint hjerte fastsyet på forsiden af en dragt, to af dragterne er fra Køge, måske har nabokvinderne taget inspiration efter hinanden.

En hætte- eller posedragt bliver sædvanligvis betragtet som have værende beregnet til dåbsbrug, men muligvis kan de også have været benyttet som en slags paradedragt ved fremvisning og til højtider – det har været naturligt nok, da både stof og pynt var ud over det hverdagsagtige. I det øjeblik der kommer symbolik på tøjet, virker det anderledes målrettet mod dåben.

Lidt anderledes forholder det sig med tilbehøret, de små trøjer, huerne og svøbelisterne. Det er sjældent, der er symboler på dem og sandsynligheden taler for, at de ikke har været forbeholdt dåben alene, men har været benyttet til ovennævnte fremvisninger, hvor barnet skulle beskues.

Der findes dog svøbelister med et tydeligt markeret kors for enden af listen. På nogle listers bagside, bag ved korset, findes desuden et lille firkantet stofstykke, fastsyet i de tre sider. Her har man kunnet putte en lille mønt ind. Denne mønt, der skulle sørge for at barnet ikke manglede penge senere hen i livet, optræder ofte i de gamles hukommelse som en vigtig del af dåben. Undertiden er der også blevet puttet et stykke brød eller en side af biblen ind på barnets bryst.

»Fru Christiansen mindes, at naar Barnet har fået Kristentøjet på, blev der puttet en sølvskilling ind ved dets bryst, inden det blev bragt til Kirken.«
Enkefru Christiansen i 1933. 79 år.[39]

Det er muligt, at andre figurer kan tillægges en religiøs baggrund, men på et tidspunkt er betydningen forsvundet og figuren er blevet til pynt. Der findes for eksempel enkelte dåbsdragter med en fjer lidt tilfældigt fastsyet; fjeren kan stå for sandhed og tro, men den er også smuk og blød, og vi ved ikke hvorfor den er blevet brugt.

Perler er en anden form for pynt, der har en dobbeltfunktion. De er smukke, og forhøjer det glitrende indtryk af dragten, men har samtidig

en meget klar henvisning til dåben. Perler står for Jesus Kristus. For Frelseren og dåb. *Det er perlen som mennesket skal dykke efter i dåbens vande, hvor farer lurer.*

Det samlede indtryk er, at der generelt er meget lidt symbolik på danske dåbsdragter. Det virker som om det er pynten i sin helhed, der er det besværgende element. Ikke på baggrund af de enkelte figurer, men som en samlet fremstilling af glæde og højtid. Et villet indtryk.

Disse linier er ikke et forsøg på en dækkende beskrivelse af pynten på dåbsdragterne, for der findes en mangfoldighed indenfor området, der giver tilbagevendende overraskelser. Men pynten har vist sig som en velegnet indikator for tanker om en dragts alder eller baggrund.

Svøbetøjet

Fig. 50. Dette svøbelsesbarn stammer fra Tønder Kristkirke. Barnet sidder udskåret i en stor indramning omkring et epitafium fra 1654. Barnet er svøbt i et rødt klæde, med en krydsbundet gylden svøbeliste omkring.

Svøbning

Under dåbstøjet var barnet svøbt. Ordet svøbning sender et lille gys ned af rygraden og en tanke om, hvordan man dog kunne finde på at svøbe et barn stramt ind. En forestilling om hvordan det opleves, når ens arme ikke kan bevæges. Eller har et behov for at bøje sine ben – og at det så ikke kan lade sig gøre, fordi alt er strakt ud og strammet ind. En følelse i kroppen af varme og svien i huden af en uskiftet ble.

»Den som kan linda et nyfött barn så hårt, att det kan stå för sig själv i ett soffhörn, hon är duktig i barnavård.«[40]

Sætningen er i slutningen af 1800-tallet sagt af en mor til hendes datter, der venter sit første barn.

Sagt af den mor, der i sin tid da hendes eget barn var spædt, ikke lagde mærke til hvordan det så ud, når barnet bevidst og koncentreret bevægede en arm eller et ben i en søgen efter at få styr på bevægelserne (fig. 50).

Svøbningens historie går langt tilbage i tiderne. Der er ingen vidnesbyrd om hvornår man er begyndt på denne praksis – at svøbe barnet ind i noget stramt. Det er imidlertid nærliggende at antage, at skikken går så langt tilbage som til tidligere tiders befolkninger, der skiftede boplads med jævne mellemrum i jagten på dyr og indsamling af forråd; for dem har

Fig. 51. Tronende kvinde med 4 svøbelsesbørn. Etruskisk terrakottafigur fra helligdom i Curti, Italien. Figuren er sandsynligvis en frugtbarheds- eller modergudinde fra det 3. århundrede f. v. t. Kvindens kjortel er åben foroven, og det øverste barn dier ved hendes bryst. Figurens højde er 0,75 m. (H.I.N. 4.) Ny Carlsberg Glyptotek.

det været praktisk, hvis barnet var svøbt så det lå varmt og beskyttet og samtidig let at håndtere (fig. 51).

Der er nogle gennemgående temaer der går igen i forklaringerne om hvorfor man svøbte børn.

Svøbet skulle først og fremmest holde barnet varmt. I en tid med kolde og utætte boliger, var det vigtigt at barnet lå varmt og afskærmet fra træk og kulde.

Svøbningen fungerede også som afstivning af krop og lemmer. Der var en tro på at barnets spinkle krop og lemmer havde brug for at blive støttet i den første tid efter fødslen, for at udvikle stærke lemmer og for at forebygge fejludvikling senere i livet. Barnets lemmer blev strakt ud og armene lagt ned langs siden eller i kors over brystet inden svøbningen. Der findes beretninger om at yderligere afstivning, som et stykke pap, var svøbt med under barnets ryg.

Hvordan mon barnet reagerede på disse hæmmende foranstaltninger? Min fantasi siger noget om en masse vrede og gråd, der måske på et tidspunkt slog over i apati. Apatien har gjort det nemmere at være sammen med barnet, eller rettere sagt, barnet krævede ikke så meget opmærksomhed. Elisabeth Ewing fortæller i History of Childrens Costume, at de små puppelignende pakker var lette at bære omkring og anbringe hvor det var praktisk. De skal endda være blevet hængt op på en krog (?). Svøbningen medførte desuden, at det var lettere at holde alle de små løse klude, som ofte indgik i et spædbarns blesystem, på plads.

Hvordan

For at svøbe et barn brugtes almindeligvis 2 stykker stof. Et firkantet stykke stof, kaldet svøbet, der blev foldet om barnet, og listen, et langt, smalt stykke stof, eller et bånd, der herefter blev viklet rundt om barnet.

Ved at studere en stor mængde epitafier og et tilsvarende antal billeder, hvor Jesusbarnet ligger svøbt, ses at der var to måder at vikle listen på, og det uanset om den var smal eller bred. Listen kunne krydsbindes om barnet, så der fremkom et nærmest rudeagtigt mønster, eller den kunne parallelbindes om barnet. Hvis det var en bred liste der blev brugt, var selve svøbet kun synligt ved fødderne, og metoden virkede muligvis mere afstivende og snærende end den, hvor listen bestod af et smalt bånd. I begge tilfældene kunne barnet have en lille hue under svøbet (fig. 52).

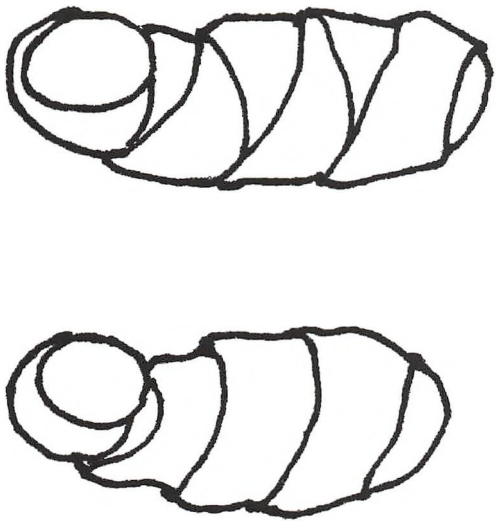

Fig. 52. To helsvøbte børn, der begge er svøbt med brede svøbelister. Det øverste barn med den krydsbundne teknik, det nederste barn med den parallelle bindeteknik.

Et meget forsigtigt bud kunne være, at krydsbindingen med de smalle bånd har været en ret almindelig brugt metode i middelalderen. Men måske er det bare sådan, at det malerisk var den metode der tog sig bedst ud.

»Børnesvøbning var listning af benene stift lige op ad hinanden, Saa kunde Barnet ikke blive Hjulbenet, mentes der, derefter blev det lagt i en saakaldt Løjert, denne var sine steder med fast Rygpude og snøredes sammen forneden som en dusk.«
Sagt af Emmely Jensen i 1942.[41]

Fig. 53. Arveprins Frederik som svøbelsesbarn. Den lille elfenbensfigur er i 1753/54 skåret af L. von Lücke, og er 17,6 cm høj. Prinsen er svøbt i et tæppe, med armene tæt ind til kroppen – og en smal liste er snoet 4 gange rundt. Om halsen har prinsen Elefantordenen. (mus. nr. 13 – 136). Rosenborg-samlingen.

Det er svært at sætte spørgsmålstegn ved selve det at svøbe barnet. Nyfødte børn skal selvfølgelig holdes varme, og det er kun i det sidste århundrede, at vi har haft det store udbud i maskinstrikkede bløde, eftergivende babyklæder. Sandsynligvis har det også været trygt for det spæde barn, at mærke en lun ramme omkring dets verden (fig. 53).

Det er metoden med at binde en lang liste rundt om barnets krop, så arme og ben bliver fastholdt i en låst position, der var unødvendig og problematisk. Men moderen har troet, at jo mere hun bandt, jo mere passede hun på sit barn. Af samme malerier fremgår det at listerne almindeligvis var hvide, men til dåb, fest eller anden højtid, har der været tilføjet rødt hvis det var muligt. Rødt var pragtfarven, tegn på magt og rigdom – men også en farve der

Fig. 54. Barselsstuen hvor fødslen fejres. Bagerst i stuen ligger barselskvinden, og mindst 13 mennesker fester omkring hende, mens den glade far holder det lille røde svøbelsesbarn op til beskuelse.
»Celebraiting the Birth« af Jan Steen. 1664. The Wallace Collection. London.

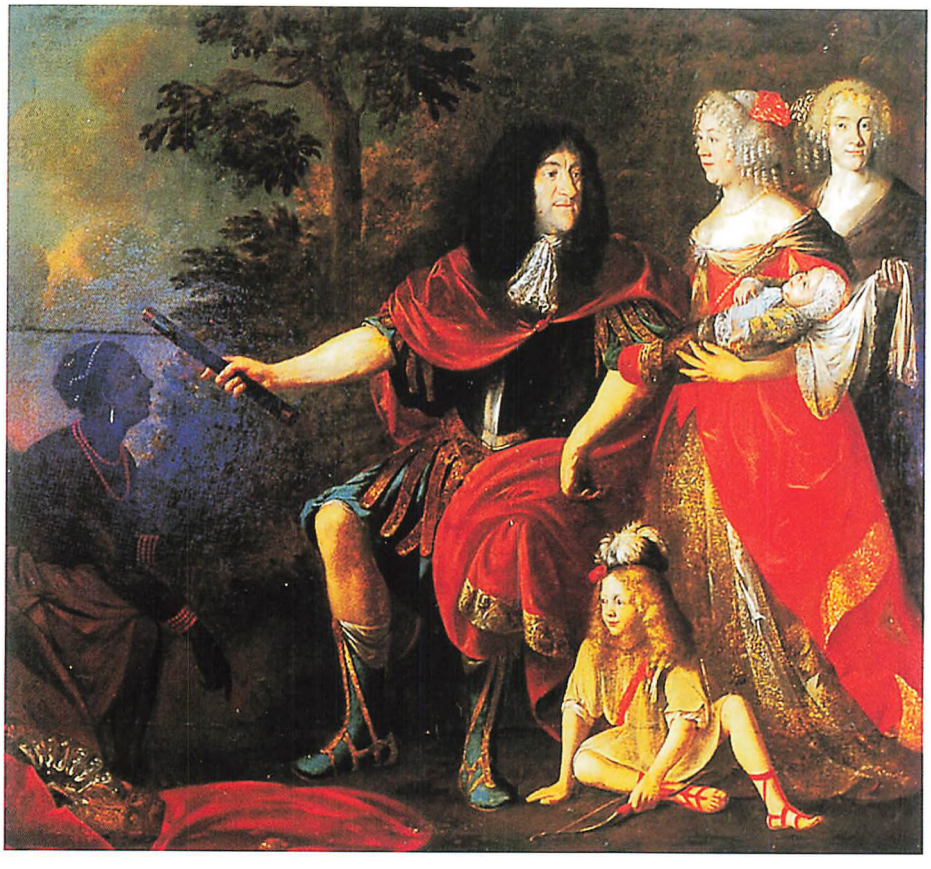

Fig. 55. Familieportræt af Eiler Holck med hustru, børn og tjenerskab. Holck var på et tidspunkt guvernør på Kronborg Slot, hvor han var ansvarlig for inddrivelse af told fra forbipasserende skibe. Her er han udklædt som romersk kejser? En sort kvinde fortæller muligvis om kolonivælde, og sønnen Frederik Christian forestiller gud Amor. Svøbelsesbarnet Mogens er iklædt et farvestrålende system af lister og bånd, og har i halsen en lille kniplingsfichu, som sin far.
Malet af Abraham Wuchters. 1670. Holckenhavn.

Fig. 56. »Simeon i Templet«. Malet af Rembrandt van Rijn i 1669. Nationalmuseum Stockholm.

kunne tillægges beskyttende egenskaber (fig. 54). I virkeligheden har der nok været større variationer i farvevalget end det fremgår af de billeder, der var bestemt for ophængning i en kirke. Som det lille festklædte barn, der indgår i den særprægede familieopstilling på Holckenhavn (fig. 55).

I 1600-tallet malede Rembrandt de to viste billeder. Det første (fig. 56) viser Jesusbarnet der fremstilles i Templet for Simeon. Det er et af Rembrandts sidste billeder, og et motiv han har beskæftiget sig med tidligere. I omtalen af maleriet skriver Statens Museum for Kunst, at motivet måske i virkeligheden også refererer til Rembrandts alder, og til hans følelser i forbindelse med sorgen over tabet af egne børn – og til glæden over fødslen af et barnebarn. Betagelsen over det lille barn lyser ud af billedet.

Men det interessante i forhold til diskussionen om svøbning er, at spædbarnet, der tilsyneladende er iklædt svøb ombundet med en smal liste hvis snoninger er markeret let med pens-

Fig. 57. »Den Hellige Familie« Malet af Rembrandt van Rijn i 1633. Alte Pinakothek, München.

len, har armene fri. Og barnet har et udtryk i øjnene, der hæver det op over kun at være en figur der skal understrege et religiøst motiv. Rembrandt har ikke opfundet det lille barn, han må have oplevet spædbørn med armene fri, og har tilsyneladende noteret sig (hvis vi tolker lidt frit), at et barn med frihed var et mere levende barn.

Det andet billede (fig. 57) forestiller Den Hellige Familie, og viser et lidt større barn der er sluppet fri af den stramme svøbeliste, og nu kun er iført et tæppe der er lagt løst rundt om underkroppen. I tilgift ses både en mor og en far, der udviser stor ømhed over for barnet.

Armene kommer fri

Der har tidligt været folk der var opmærksomme på skaderne ved den tætte svøbning, og som ønskede at gøre det på en anden måde, selvom det måske stred mod den gængse norm.

Elisabeth Ewing fortæller om et brev skrevet af Madame de Maintenon, 72 år. Madame havde opdraget mange af Louis 14.s illegitime børn, og skrev i 1707: »jeg ville godt have opdraget et barn som man gør i England, hvor mennesker er høje og velbyggede« ... og fortsætter »når de er to eller tre måneder gamle ophører den stramme svøbning, og under deres tøj har de i stedet for en ble og et omslag, som bliver skiftet så snart de bliver våde, så at børnene aldrig, som vores børn, ligger tætsvøbte i deres eget skidt. Af samme årsag skriger de aldrig, eller lider af sår og bylder.«[42]

Godt oppe i 1700-tallet kom så den tidligere beskrevne vækkelse i forhold til børneopdragelse, hvor tankerne om moderens egen amning af barnet og især om svøbningens unødvendighed, var skelsættende teorier og noget der på sigt forandrede tilværelsen for en hel del børn.

Frederikke Brun, hvis far var præst ved den tyske kirke Sankt Petri i København (og for øvrigt den præst der talte med Struensee inden dennes henrettelse), var allerede som barn knyttet til gruppen af reformvenlige borgere, der var involveret i arbejdet med landboreformer.

Frederikke Brun beretter i Ungdomserindringer om de måneder familien om sommeren tilbragte på landstedet. Sommerboligen lå ved Blegedammen, og den nederste etage af huset var beboet af gartneren og hans familie.

Når arbejdskonerne kom om dagen, medbragte de deres Patteglutter og mindre børn, som hun så var med til at passe »jeg tog mig nu saa trofast og ømt af disse stakkels puslinger, at Ko-

Fig. 58. Dåbsdragt, der bærer præg af flere omsyninger. Først har broderiet haft en anden rolle, så blev det omsyet til en dåbsdragt med svøbeoverdel, og til sidst blev der sat ærmer i dragten. Foret er blåt glittet hør. Det broderede stof er sandsynligvis fra 1600-tallet. Dragten er 1,20 m lang.
(mus. nr. 957M001). Museet på Sønderborg Slot.

nerne, naar man fortalte dem, at deres Børn skreg, ganske roligt svarede: 'Lille Jomfru Frederikke passer dem nok'. Men jeg gik i min iver endnu videre; jeg søgte endog at indføre den mere fornuftige, i Sachsen brugelige Maade at behandle Smaabørn paa.

Synet af et Barn, svøbt efter den i Sjælland fordums almindelige Skik, var højst medynksvækkende. Stive som Mumier, med indbundne Arme og svøbte tæt op til halsen, med huen fastsnøret under Hagen, havde de stakkels Rollinger kun Øjnene frie, thi strax ved det første Skrig bleve de kirsebærrøde i Ansigtet og truede med at kvæles. Hvor skyndte jeg mig at løse de stakkels smaa Fangers Lænker! I Begyndelsen bleve Mødrene bange, naar de saae Børnene nyvaskede og løst svøbte med Armene frie – men da jeg lidt efter lidt fik fratryglet min gode Moder gamle Svøb og Undertrøjer, og Mødrene fandt Børnene mere skikkelige og nette, lod de mig raade, ja den nye Methode blev endog efterlignet af mange.«

Dette fandt sted engang i 1770'erne, hvor Frederikke var omkring 10-12 år gammel.[43]

Der var endnu lang vej, inden det blev almindeligt at nøjes med en svøbning fra armhulerne og ned – ændringen er sket langsomt og trinvist. Men da barnets arme kom fri af svøbet, medførte det et behov for ændring af barnets påklædning. Det blev nødvendigt med små varme trøjer til at have på overkroppen. Simple trøjer af hverdagsstof. Nogle af dem er bevaret, men en hel del er sikkert endt som pudseklude, for de var uden pynt og har været plettede af gylp og mælkesavl. Også dåbstøjet blev ændret, der blev tilført små trøjer af fine materialer, og der kom ærmer i en del af de eksisterende dragter (fig. 58).

1800-årene var den virkelige brydningstid med hensyn til brugen af svøb og liste. Der var kvinder der levede under omstændigheder, hvor valget om at ophøre med svøbning ikke altid var muligt eller indlysende. Clare Rose beskriver i Childrens Clothes, hvordan det for arbejderklassens kvinder i 1800-tallet kunne være nødvendigt at være helt sikre på, at barnet forholdt sig i ro en vis periode, og hvis svøbningen ikke var nok, kunne det komme på tale at give barnet opiumsdråber eller alkohol. Hun

konkluderer, at så var svøbningen nok den bedste metode.

En eller anden form for svøbning lader til at have været i brug helt op til omkring 1900-tallet; tiden, hvor indsamlerne begyndte at opsøge »de huskende« rundt omkring i landet, for at indsamle så mange informationer som muligt, inden egnspræg og folketraditioner forsvandt i skyggen af de moderne tider. Det er ikke sikkert at svøb og lister havde helt den samme funktion som tidligere i århundredet. Jeg har undersøgt mange lister rundt omkring på museerne, en del af dem er forholdsvis brede og stive i det, op til 0,16 × 3 m, og med en proveniens der henviser til sidste del af 1800-tallet. Listen med den yngste historie var fra 1895. Min formodning er, at de kraftige, brede lister på det tidspunkt mest af alt har haft en varmefunktion, frem for afstivning, de er umiddelbart for usmidige til at blive svøbt stramt. Lægen J. S. Møller skriver i Moder og Barn hvordan han så sent som i slutningen af 1800-tallet, oplevede flere tilfælde af spædbarnsdød, som han tilskrev en alt for varm svøbning under en tyk dyne.

Mange af dåbsdragterne fra 1800-tallet bestod af en dragt med ærmer, og det er nærliggende at tage dette som et bevis på at barnets arme permanent var fri af svøbet, men det var muligvis kun for selve dåbsdagen, og indenunder dragten har barnet stadig været svøbt for at holde på bleerne og på varmen.

En kvinde fra Makedonien, nu herboende, fortalte mig, at man så sent som 1965 helsvøbte børnene i hendes hjemegn. Da den nybagte bedstemoder fra Makedonien så kom på besøg for at hilse på sit nye barnebarn, medbragte hun lange listebånd, velvidende at traditionen med at svøbe barnet nok ellers ikke blev overholdt. Tidligere havde bedstemødrene i Danmark nok samme funktion i forbindelse med svøbningen af børnebørnene. Dem der sørgede for at skik og brug blev overholdt.

Efter at brugen af svøb og liste har været forladt i omkring hundrede år, har en form for renæssance indfundet sig for selve svøbets vedkommende. Nemlig som et behandlingsmiddel for små børn, der har brug for at opleve en kropslig ro, de ikke selv er i stand til at finde. Det kan dreje sig om børn med kolikagtig gråd, hvor et tæppe svøbt rundt om barnets krop og lemmer, så det mærker tæppets varme og afgrænsning, muligvis kan være med til at berolige barnet. Det samme middel bruges i behandlingen af børn født med en alkoholskade påført dem under svangerskabet.

Svøbet og listen

Jeg har ikke set nogen bevarede svøbestykker. Stykket bestod af et forholdsvis stort stykke stof, der fint kunne findes genanvendelse for til andet brug. Listerne derimod, er der bevaret en del af. En lang bræmme stof, muligvis med en snor i den ene ende til at fastbinde listen med. Andre lister er blevet fastholdt ved hjælp af ombøjning eller knappenåle.

Man var ikke bange for at putte nåle i spædbarnstøj. Der kunne bruges mange af dem i forbindelse med almindelig påklædning – *at nåle sig*, hed det, og i enkelte gamle dåbsdragter sidder der stadig en rusten knappenål. Men nåle kunne også have en anden rolle. Jern blev antaget for at have en beskyttende funktion, metallet stod for styrke og ubøjelighed, og stoppenåle omtales ofte i de gamle beretninger.

»... Skulle de sætte en Stoppenaal, som aldrig havde været brugt i den Liste, som Barnet var svøbt sammen med. Barnet blev derefter puttet i en Pose der blev bundet sammen under armene. (saadan en Pose kaldes en Kristenpose).« Sagt af Karen Hansdatter, der har hørt det af sin moder.[44]

Men der fandtes også en anden slags lister – dem til fint brug, til stads og parade, og nogle af

Fig. 59. Ulden svøbeliste. Listen er i højrødt kippervævet uld, kantet med et rød-grønt silkebånd. I listens afrundede ende er fastsyet et lille kors i samme bånd. På listens bagside, bag korset, er en lille stoflap fastsyet, ca. 5×5 cm. Her kunne en mønt indlægges inden dåben.
(mus. nr. 1491 – 222). Roskilde Museum.

dem er blevet brugt til dåben. Silke i kraftige farver, stormønstrede brokader eller et fint broderi lyser op i den ellers ene hvide mængde. Kantet med brede silkebånd, og i særlige tilfælde var der anbragt en metalknipling i sølv eller guld ovenpå båndet (fig. 59).

Jeg har set flest lister på Sjælland. Det betyder ikke, at lister har været mindre brugt på Øerne og i Jylland, men pyntede lister i forbindelse med dåben har måske været mindre brugt i den vestlige del af landet. Helt smalle lister har jeg ikke set nogen steder, de er sandsynligvis forsvundet, eller brugt til andet (fig. 60).

Den ældste liste jeg kender til, er fra 1600-tallets sidste halvdel og er tillagt Christian 4. s datter, Leonora Christina. Listen skal være broderet af hende mens hun sad i Blåtårn. Den broderede liste, der bl.a. har et våbenskjold som motiv og skal være blevet brugt af grevinder af Slesvig-Holsten, befinder sig nu i Sverige.

I bogen Jammersminde, hvor Leonora Christina beretter om dagene i fangenskab, er det broderiet der udgør den største adspredelse for hende, både når hun omhyggeligt piller en fin silketråd løs i sin trøje, og når hun senere hen broderer de mest tidskrævende broderier med tråden.

En sidste fortælling til belysning af hvordan et 1700-tals barn kunne være svøbt:

På Rosenborg findes et lille voksbarn, der ligger i en seng med baldakin over. En himmelseng.

Kong Frederik V. havde en søster, Louise, der i 1749 blev gift med hertugen af Sachsen-Hildenburghausen. Deres første og eneste barn, datteren Frederikke, blev født i 1755, men døde få uger efter fødslen, og ifølge historien var det sorgen over det mistede barn, der udmundede i voksfiguren af samme datter.

Dukken er iklædt rigtigt spædbarnstøj fra tiden. Inderst en hvid lærredsskjorte i fint kammerdug og med løbegang i halsen. Om underkroppen er der to sammenfoldede lærredsstykker med rester af et broderet monogram i det ene hjørne – det er sikkert bleerne. Udenpå bleerne er der svøbt en liste, 248 cm lang, af hør/bomuld, kantet med lærredsbånd og med et lærredsbændel i den ene ende. Derefter har barnet en trøje af hvidt fint lærred broderet med sammentrækssyning og andre broderiformer; trøjen er foret med lyserød silke og bindes bagpå med lyserøde silkebånd. Udenpå listen er der trukket en fodpose, en 21 cm lang kniplingspose, der er foret med den samme lyserøde silke som trøjen. En pynteliste af knipling – også denne er foret med den lyserøde silke – er svøbt om fodposen. Pyntelisten er 182 cm lang. Barnet/dukken har intet hovedtøj, men har uden tvivl haft en kniplingshue og nok også en underhue af en art. Dette voksbarn har altså både en almindelig liste og en pynteliste på.[45]

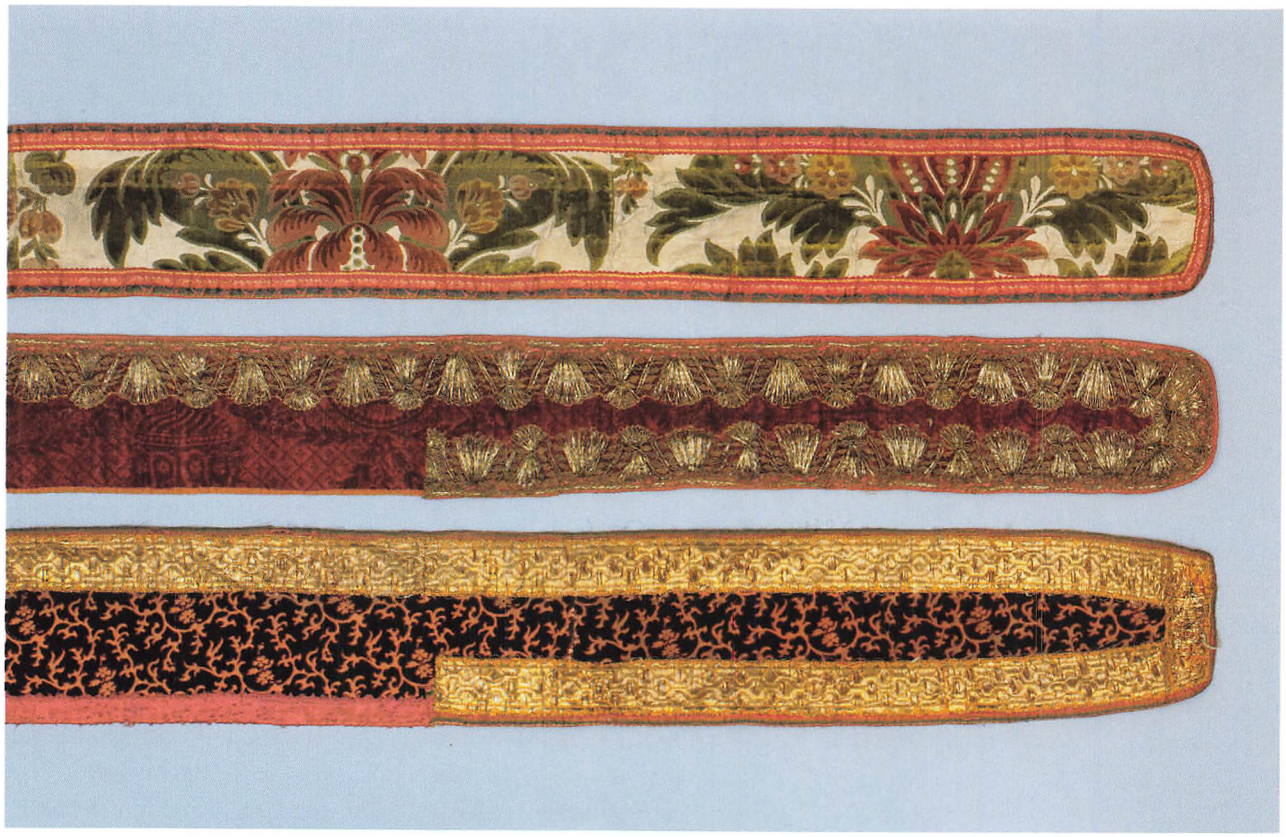

Fig. 60. Tre fløjlslister fra Amager. Øverst en rød-grøn liste med opskåren og uopskåren luv, kantet med et broget silkebånd hele listen rundt, 2,51 × 0,13 m. I midten en liste med præget motiv, og kantet med et smalt rødt silkebånd hele listen rundt. Den del af listekanten, der ville være synlig efter svøbningen, har fået tilsat en bred guldknipling, 2,25 × 0,12 m. Nederst en liste med et trykt motiv, kantet med et rødt silkebånd hele listen rundt. Den synlige del af listekanten har fået tilsat en bred guldgalon, 2,30 × 0,15 m. (Stoffet i den sidste liste er samstemmende med ærmestoffet i en dåbstrøje på Amagermuseet).
(mus. nr. 249 – 250 – 251 / 1919). Nationalmuseet.

Dragterne

De første

Lige fra dengang kristendommen kom til Norden, er det lille nyfødte barn blevet bragt til dåben godt pakket ind i et tæppe, eller muligvis i en posedragt – et naturligt stykke overtøj for et svøbelsesbarn. Jeg vil anse det for overvejende sandsynligt, at dette stykke klæde, allerede længe inden reformationen, var pyntet og farverigt – det var en glædelig og højstemt ceremoni der skulle udføres. Overklassen i middelalderen og renæssancetiden lagde i forvejen stor vægt på klædedragtens signaler, og det har været en naturlig handling for denne gruppe, at udstrække signalerne til også at gælde for dåben.

Den lille hvide klædning der indgik i selve dåbsritualet, har været betragtet som en synlig bekræftelse af barnets dåb, men ikke som den festklædning der også var brug for. Da denne

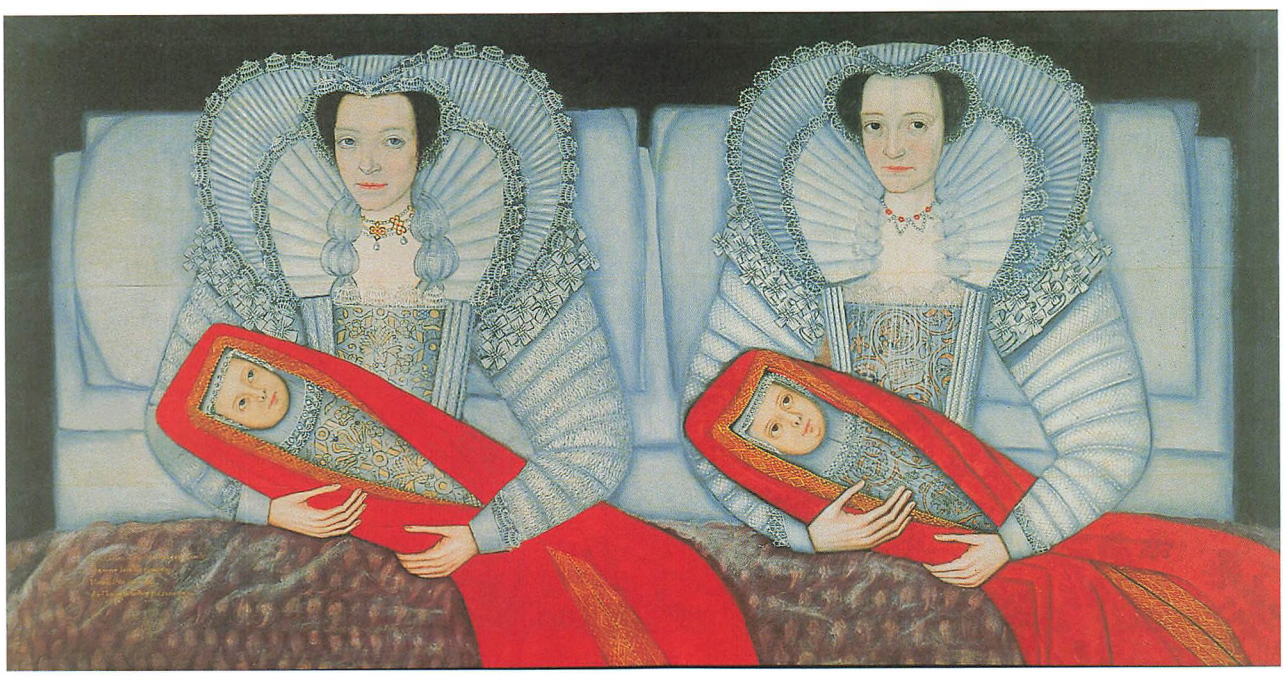

Fig. 61. »The Cholmondeley Ladies«. (Udtales chumly). I England har der været fremsat forskellige teorier om billedets personer. Der er ganske få forskelle på kvinderne, øjenfarven er en af dem. Tate Gallery, hvor billedet nu hænger, kalder kvinderne for Ladies, mens andre kalder billedet »The Cholmondeley Sisters«. Men et særligt billede er det under alle omstændigheder.
Maleren er ukendt. Tate Gallery. London.

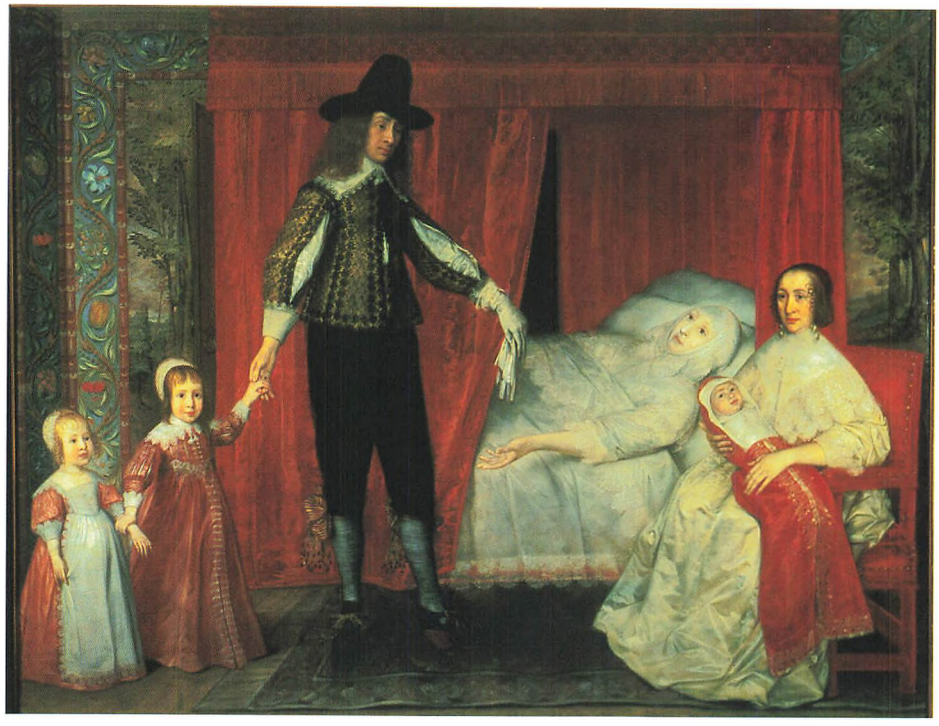

Fig. 62. »The Family of Sir Richard Saltonstall«. Da jeg så billedet var jeg overbevist om, at det forestillede en kvinde der lige havde født. Hun lå endnu i barselsseng, mens barnets far, gudmoderen og de ældre søskende var parat til at begive sig til kirke. Men i England holder man sig til en teori, der henviser billedet til gruppen af motiver fra 1600-tallet, hvor levende og døde afbilledes sammen, som på epitafierne. Forklaringen på billedet er så, at mandens første kone var kvinden i sengen. Hun er død. Og kone nummer to sidder med sit nyfødte barn, mens den døde kvinde i sengen kigger langt efter sine egne to børn.
Billedet tilskrives David Des Granges. 1636-37. Tate Gallery. London.

rituelle hvide klædning senere gled ud af billedet, udviklede det kulørte »overtøj« sig efterhånden til en dragt, der via form og pynt relaterede direkte til dåben – men uden at være rituel i ordets egentlige betydning. Benævnt som kristentøjer eller kristenklæder. Den lille dåbshue, derimod, fik en nærmest symbolsk betydning og indgik i ritualet ved selve fonten.

De to kvinder der ses på maleriet »The Cholmondeley Ladies« fra 1610, forestiller to historisk kendte søstre, der barslede på samme tid. Børnene på billedet er placeret så både de og deres tøj tydeligt ses, de ligger i en bearing gown eller en Christening gown, der nok må oversættes som en art bæreslag. Tæpperne er omhyggeligt svøbt om børnene, så de fine brystsmække, magen til mødrenes, kommer til syne. Det er et tydeligt repræsentativt arrangement, understreget af den røde farve og guldet. Dåbstæpper som dette har sikkert været brugt gennem mange år, og der findes enkelte bevarede i Sverige og England (fig. 61).

Fra England kendes en særlig form for svøbning. Først blev barnet på almindelig vis svøbt og listet, men derefter blev der lagt et fint pyntestykke på barnets forside (brystsmæk), og til slut blev barnet lagt i en slags åben hætte, der rummede hele barnet og lukkede sammen om fødderne, hvorved pyntestykket forblev synligt. Klædningen kan bedst beskrives, som den hætte der sidder øverst på en dansk langhættedragt, men uden en tilsyet underdel. Om

Fig. 63. En katekismustavle der bl. a. viser dåbens og nadverens sakramenter. Et farvestrålende stykke, der har været beregnet på at drage øjnene til sig. Se nærbillede fig. 9.
Landet kirke. 1582.

den samme metode har været i brug i Danmark vides ikke, men da brystsmækken har været et almindeligt tilbehør til de gamle danske dragter, kan det synes nærliggende at man også har kendt til hætten, og at denne ved dåb blev forsynet med en markant underdel, nærmest et slæb, der understregede det særlige i situationen – og som kunne ses fra de bagerste kirkebænke.

På det følgende billede »The Saltonstal Family« fra omkring 1636 (fig. 62) ses en langhættedragt, der tilnærmelsesvis ligner klædningerne på det første billede, kun er denne nu helt tydeligt en faconsyet dragt. Dragttypen må betragtes som en ren paradedragt, med underdelen hængende ned som en meget synlig del, der kun havde én funktion, at stråle og imponere.

Fantasien og sandsynligheden peger på, at også tæpperne tidligt udviklede sig til klædninger, der præsenterede sig bedre end det løst foldede tæppe. Ved at folde et tæppe sammen og sy et par vinkelrette sømme, fremkom der en pose, som barnet kunne puttes ned i, et varmt og beskyttet sted – og også den lange udgave af posedragten var kendetegnet ved en stor stofmængde, og blev vel i begyndelsen udelukkende benyttet af familier med overflod.

For at understrege det særlige i situationen, har en del dåbsbørn været anbragt på en bærepude, der ikke stod tilbage for selve dragten i fornemhed. Jeg har set dem i rødt fløjl med guldkniplinger, og i silke med hørkniplinger. Men ikke så mange af dem, de er sikkert genbrugt til andet.

Fig. 64. Gregormessen. Pave Gregor læser en messe, da Kristus pludselig viser sig på alteret. Messetjenerne, der står omkring paven, er ligesom denne klædt i dragter af fineste slags. Dragternes folder og farver er tydelige og levendegjorte.
Bernt Notke. 1497. Århus domkirkes højaltertavle.

Farverne og kirkerne

Man kan fundere over, om ikke de farverige dåbsdragter fik yderligere næring fra kirkerne og deres indretning. Selvom mange kirkesamfund var små og nøjsomme, har der andre steder været en farverigdom, der må have gjort indtryk på menighederne, især fordi symbolikken ofte var sammenflettet med billederne og tekstilerne (fig. 63).

Det er givet, at denne sammenkædning af religion og farvepragt var med til at fremme ønsket om at gøre noget særligt ud af det tøj, der skulle bruges ved dåbshandlingen (fig. 64). Søndag efter søndag befandt dele af menigheden sig i kirkerne, og så på kalkmalerier der slyngede sig på vægge og loftsflader, og på imponerende kirketekstiler med et kraftigt og farvemættet billedsprog, foruden altertavler med guld og smukke udskæringer. Selv døbefontene har muligvis været dekoreret i stærke farver (fig. 65).

Præstetøjet indgik i denne farverigdom. Den almindelige præstedragt var ganske vist mørk og tung, men korkåberne og messehaglerne var anderledes iøjnefaldende; de havde været et rituelt klædningsstykke siden 1000-tallet, hvorefter de fulgte med over efter reformationen. Luther havde ikke noget imod de ydre tegn på kirkens historiske forløb, så længe de ikke kom i modstrid med den rette kirkelære (fig. 66).

Det har været i overensstemmelse med menighedens forventninger, at præst og kirke skulle fremtræde så markante som muligt; som en understregning af at den kristne tro havde tyngde. (Ikke at forveksle med den katolske kirkes udstilling af pragt og rigdomme). Fra Ørkelljunga i nordvästra Skåne skriver biskoppen i 1623, at: »bönderne de begerde, der maate giöris en messehagel; de vilde hielpe til.«[46]

Fig. 65. Døbefont fra Rolse kirke på Mols. Som den kunne have set ud. Der er ingen farverester på fonten på nuværende tidspunkt, men tidligere har der været svage spor af maling, der viste hvordan bemalingen oprindeligt så ud. Muligvis har flere af de store gamle granitfonte haft lignende bemalinger på de udhuggede motiver.

Messehaglerne kunne være i alle kulører, ensfarvede og brogede, men i lange perioder har den røde farve været den foretrukne.

Det lille dåbsbarn, iført en farvemættet dragt, passede fint ind i disse omgivelser. Hvis der oven i købet har været noget rødt og guld på dragten, har det været en klar fortsættelse af kirkens farver.

Almindelige mennesker i almindelige kirker har muligvis anskuet livet knapt så farverigt.

Det brune tæppe har dog stadig, for mange børn, været den eneste form for klædning udover svøb og liste.

Fig. 66. Messehagel fra Sankt Ansgar kirke i København. Messehagelen tilskrives at være broderet af kejserinde Maria Theresia af Østrig, i sidste halvdel af 1700-tallet.

De ærmeløse dragter

Brystsmækken

En del af de dåbsdragter, der bliver gennemgået i de følgende afsnit, har en medfølgende brystsmæk – eller brystdug. En dragtdel der var en del af kvindekjolen i tiden fra før reformationen, og op til sidste kvartal i 1700-tallet.

Brystsmækkens funktion var at være midterstykke på kvindens kjoleoverdel, hvor sidestykkerne ikke nåede sammen foran på brystet. Der var flere fordele ved brystsmækken; den muliggjorde at overdragten kunne reguleres ef-

Fig. 67. Leonora Christina står klædt i et strålende skrud, med rødt og guld i overflod. Brystsmækken er kantet med guldknipling og små sløjfer, og guldsnorene markerer en snøring.
Van Mandel. 1643-44. Frederiksborg slot.

ter kvindens størrelse, hvilket blandt andet var en fordel under de gentagne graviditeter, og den muliggjorde også amning uden at hele kjolen skulle af – i visse områder er den bleven kaldt patteklud (fig. 67). Først og fremmest fungerede brystsmækken som et smukt blikfang, pyntet som den kunne være med sløjfer og per-

Fig. 68. Dragt med svøbeoverdel. Underdelens forside er rødt silke, med store vilde, brocherede blomsterformationer. Dragtens bagside er gult damask. Hele underdelen er kantet med et blåt silkebånd. Brystsmækken stammer oprindeligt fra en voksenkjole, og den er tæt besat med hvide stråperler, der omkranser nogle broderede silkeblomster. Dragten stammer fra en fiskerfamilie i Egebjerg, Thyholm, og familiens børn skal være døbt i den indtil 1890. Hvor dragten oprindeligt kom fra, er ikke til at vide. Længde: 1,27 m. Se brystsmæk fig. 44.
(mus. nr. A & B 466:85) Den Gamle By, Århus.

ler, og den understregede oftest den snørede talje, ved at have en trekantsagtig facon der endte i en spids nedadtil (fig. 68).

På dåbsdragterne har brystsmækkene samme funktion som de havde på kvindedragterne,

nemlig at dække over hvad der befandt sig mellem de to sidekanter. Som en lille bemærkning kan indskydes, at fælles for både kvinderne og spædbørnene var også, at de var snørede – kvinderne i livet, børnene af svøbet (se også fig. 37, 49).

Adskillige dåbsdragter passer tydeligvis sammen med den medfølgende brystsmæk. Stoffet eller pynten er sammenfaldende. Forvirrende er det derimod, at rigtig mange dragter har en brystsmæk, der nærmest virker afstikkende i forhold til selve dragten. Og man får en tanke om, at den oprindelige løse smæk er blevet væk, eller at dragten muligvis er født uden brystsmæk, og at en senere bruger af dåbsdragten så har tilføjet brystsmækken med det stof eller den pynt, der var til rådighed. Jeg kender ikke sandheden omkring det. Måske er det bare så enkelt, at i en tid hvor man alligevel puttede alle mulige farver og stoffer i en dåbsdragt, virkede den afstikkende smæk meget naturlig.

Fru Caroline Schiødt, datter af provst Poulsen, fortæller i 1908 om en af faderens samtaler med et sognebarn, tilbage omkring 1860:

»... på faderens spørgsmål forklarede hun så, at man brugte fra gammel tid at lægge et stykke ost og brød ind på barnets bryst, når det var klædt i kristentøjet (vistnok under det guldbroderede stykke som blev fæstet til brystet). Og det skulle så gemmes og kunne siden hen afværge døden, om noget kunne. På samme tid var det skik, at barnet altid havde et pengestykke på brystet, når det blev døbt. Når fadderne efter barnedåben gik op at ofre, rejste gudmoderen sig med barnet og trådte frem af stolene, og når de havde ofret til præst og degn, gik de så hen og lagde penge på barnet.«[47]

I denne beretning har brystsmækken meget hensigtsmæssigt fungeret som stedet, hvor der blev lagt offerpenge til barnet. Og til at gemme symbolske genstande under.

Langhættedragt

Langhættedragten er en af de ældste dragtmodeller, der er blevet brugt til dåben. Dragten har øverst en lang smal hætte, svarende til længden af et lille barn. Heri blev det svøbte barn lagt, ovenpå blev en eventuel brystsmæk placeret, og så var barnet parat til at blive båret ind i kirken. Hætten er sædvanligvis lidt kortere end underdelen, der breder sig ud så stoffet fanger øjet. Det var ret nemt at få barnet ud af dragten, når det skulle afklædes. Dragterne er oftest lukkede i bunden.

Hvis der er en medfølgende brystsmæk, er det ikke altid til at se hvordan den skulle placeres – indeni eller udenpå hætten. En sjælden gang ses en form for fastgøringsbånd eller hægter der viser vejen, men ellers er det andre indicier der skal lægges mærke til. Hvis der er fuld kantpyntning på hætten, så skulle smækken sandsynligvis lægges på barnets bryst, inden det blev puttet i dragten. Men hvis brystsmækken har kantpynt, og der kun er kantpynt på den øverste del af hætten, så har brystsmækken haft sin plads udenpå hætten, muligvis fastgjort med knappenåle. På enkelte smækker ses nålehuller, der indikerer tidligere brug af knappenåle.

Pynten på langhættedragterne kan typisk bestå af silkebånd og metalknipling langs kanterne. Dertil sløjfer, rosetter eller anden fin pynt. Det hører til sjældenhederne at se en overpyntet dragt af denne type (Se fig. 1, 22, 23, 33, 34, 47, 75, 84).

Langhættedragt i kåbefacon

En særlig variation af langhættedragten er kåbeagtig. Hættens kanter fortsætter ned foran på dragten, og foret bliver synligt når kanterne glider fra hinanden – det kan virke ret imponerende. Kåberne er ofte kantet med brede metalkniplinger eller smukke ensfarvede silkebånd. Der ses aldrig et kors og sjældent en sløjfe. Det er stoffets eksklusivitet og den lange facon, der

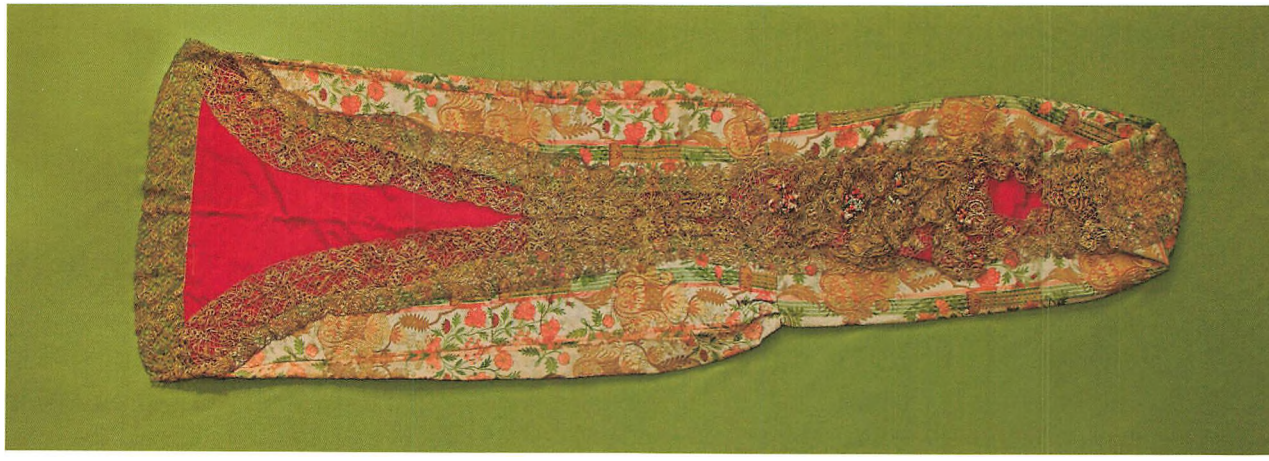

Fig. 69. Langhættedragt i kåbefacon. Dragten er stadig i brug, og den nuværende ejer er døbt i den. Familieoverleveringen fortæller, at dragten blev taget i brug i 1600-tallet. En meget imponerende dragt, med de brede guldkniplinger mod det blomstrede silke, og forets røde farve. Yderstoffet er øget flere steder. Brystsmækken er tæt besat med guldknipling. Dragtens længde er 1,51 m.
Privateje.

gør modellen til noget særligt, og den har ikke haft brug for yderligere pynt (fig. 69).

Ud fra en vurdering af stofkvaliteten og pynten i de gennemgåede dragter, er det ligeledes en meget gammel dragttype. Ud fra samme vurdering forekommer det sandsynligt, at de længste og smalleste sædvanligvis er de ældste (se også fig. 15, 30).

Dragt med svøbeoverdel
Nogle dragter er bygget op så dragtens overdel, på den ene eller anden måde, nærmest udgør en ekstra svøbning af barnet. Dragten kan have en tilsyet rørformet overdel, der kan fastbindes om barnet. Eller den kan have nogle flapper, der kan bøjes om barnet, for derefter at blive bundet. Ud fra de stoffer der indgår i dragterne, må også denne type vurderes som en meget gammel model. Dragterne er for det meste lukkede i bunden.

En lidt anderledes udformning, mere dramatisk for barnet, er en dragt fra Tønder Museum (fig. 70). Dragten består af to dele. En lang poseformet underdel, og en tilhørende overdel bestående af et rektangulært stykke stof i målene 30 × 54 cm. Langs overdelens sider er der en række snørehuller, syet med de fineste knaphulssting, og i det ene hjørne er en 67 cm lang grov snor fastgjort. Snorens endestykke er stukket ind i en metaltut. Med denne snor blev stykket snøret tæt sammen om barnet, inden det blev puttet ned i dragten. Stoffet i dragten er formodentligt et stykke 1600-tals silkebrokade (se også fig. 14, 46, 68, 74). Museet ejer to dragter af denne udformning.

Lang posedragt
De lange, smalle posedragter er ofte blevet opfattet som indbegrebet af ordet Kristentøj. Jeg er ikke stødt på mange lange posedragter med tilknyttede årstal, men en enkelt dragt har en proveniens, der fortæller om år 1695 (se fig. 42), mens der til de resterende dragter knytter sig nogle få årstal i 1800-tallet. Det synes sikkert at dragttypen er meget gammel.

De fleste af dragterne er ret smalle, og man kan undertiden undre sig over, hvordan man har fået et svøbt barn ned i posen – selvom de

Fig. 70. To-delt dragt fra Tønder. På det firkantede svøbestykke ses snøresnoren med metaltut for enden – der kunne strammes godt til om barnet. Brokaden er sandsynligvis fra 1600-tallet. Nederst på dragten ses en Tønderknipling med tunget kant. Svøbestykkets mål: 0,54×0,30 m.
(mus. nr. 5227). Tønder Museum.

fleste af dragterne har en slids øverst. Hvis slidsen befinder sig på dragtens forside, medfølger der undertiden en brystsmæk. Sjovt nok ses der også dragter uden slids, og hvor der øverst udfor brystet er markeret en brystsmæk af silkebånd eller guldknipling. En illusionssmæk. En del af dragterne har en lille tilsat pude øverst oppe, til brug for barnets hoved.

Posedragterne er selvsagt lukkede i bunden, men bunden kan befinde sig et andet sted, end man umiddelbart forventer. Tværs over posens midte kan der være en næsten usynlig syning – en fornuftig foranstaltning, der forhindrede barnet i at glide helt ned i bunden af posen.

De lange posedragter har været beregnet til at nå helt op om barnets skuldre, så kun hovedet var synligt; barnet var nyfødt, og det var absolut mest fornuftigt at det lå lunt og godt nede i posen. Hvis dragten kun nåede barnet til under armene, har der skullet stor påpasselighed til, eller en særlig bindeanordning, for at forhindre den lange tunge dragt i at glide af barnet (fig. 71).

Nogle senere dragter har en udformning, der tydeligt viser at der skulle bruges en tilhørende trøje, og at barnets arme skulle være over dragtens kant. I disse tilfælde findes der en fastgøringsmåde (bånd eller spencerseler), der sørgede for at dragten ikke gled ned.

På de lange posedragter vises der generelt stor fantasi med hensyn til udsmykningen. Hjerter, timeglas, sløjfer og diverse andre figurer, som er beskrevet tidligere. Desuden perler, fjer og mærkeligheder. Det er absolut den mest pyntede model af dåbstøjet, og også en model der undertiden kan kaldes overlæsset (se også fig. 24, 39, 45, 70, 76, 79, 81).

Der findes på enkelte museer, blandt andet i Kalundborg og Næstved, et rektangulært lærredsstykke, omtrentligt 63 × 54 cm, med tre tværgående rynke-bindebånd. Det er beskrevet som et stykke stof der blev lagt udenpå listen og bundet til, for at holde sammen på det hele, inden barnet blev puttet ned i posen.

Fig. 71. Posedragt med tilhørende liste. Et usædvanligt sæt. På øverste del af dragten er fastsyet et bredt silkebånd, til at fastholde dragten. Dragtens forside er af blåt silke m. brocherede guldmotiver. Bagsiden er blå glittet hør. Dragtens længde: 1,16 m. Listens mål er: 0,9×2,37 m.
(mus. nr. 7033). Tønder Museum.

Kort posedragt

Den korte posedragt er måske udsprunget af en almindelig form for transportpose til et barn. Der er intet unødvendigt stof i den, intet der bare skulle vises frem. Man kan af samme grund forestille sig, at dragten hører til i de mere nøjsomme områder i landet – det holder imidlertid ikke altid stik.

I Store Magleby på Amager, hvor bondesamfundet var ret velhavende, bestod det traditionelle dåbstøj af fine svøbelister, og af korte posedragter. Og det var ikke en befolkningsgruppe, der normalt holdt sig tilbage for at vise velstand og overflod ved hjælp af klæderne. Et par af de korte posedragter er da også overfyldt med guld og glimmer i form af guldkniplinger, galoner og guldtråd. En af de gyldne posedragter befinder sig på Nationalmuseet, og bærer årstallet 1717.

Blandt de bevarede korte posedragter fra andre områder, spænder materialerne fra silkestoffer til bomuld og uld; tendensen er nok, at der er brugt lidt færre silkestoffer, end det almindeligvis ses i andre dragttyper. Der findes tilmed et par dragter uden pynt, så for nogle forældre har det givetvis været det muliges kunst med et lille stykke kattun til en kort dåbspose. På Amagermuseet, og på Kalundborg og Omegns Museum, hvor samlingerne rummer flere korte posedragter, er der samtidig de største samlinger af fine små trøjer.

Det passer meget godt sammen. De korte poser har været brugt, så kun barnets hoved var over kanten, men i det øjeblik hvor forældrene fulgte de nye strømninger og lod barnet have armene fri af svøbet, var det en simpel sag at hæve barnet bare en smule op i posen. Posedragten var så kort at den ikke ville trække nedad (fig. 72). Det skal tilføjes, at brugen af de korte posedragter har været almindelig også i Sydsverige. En gammel dragttype (se også fig. 12, 38).

Korthættedragt

Dette er en model jeg indtil videre kun har set på sjælland, og kun i ganske få eksemplarer. Også denne dragt har en hætte, men i modsætning til langhættedragten, hvor barnet lå i selve hætten, så er denne hætte beregnet til

Fig. 72. Kort posedragt fra Rønæs. Yderstoffet er kattun, mens foret består af rejststof. Dragten har haft kantpynt bestående af røde taftbånd i løkker. Længde: 0,50 m. Bredde: 0,35 m. (mus. nr. 4846). Kalundborg og Omegns Museum.

barnets hoved. Under hætten fortsætter kanterne ned i en åben slids, der altid er dækket af en brystsmæk. Dragterne er omkring en meter lange, åbne i bunden, og almindeligvis pyntet med et kors. Hovedåbningen og slidsen virker ikke voldsomt stor, og når det svøbte barn blev puttet ned i dragten, har det sandsynligvis været lidt besværligt og har medført et utilfredst barn. Eventuelt skulle barnet puttes op nedefra!

Enkelte af dragterne fra Roskilde Museum er beskrevet tidligere (se fig. 32, 36), og de må formodes at være syet i første halvdel af 1800-tallet. En meget yngre udgave af modellen findes på Køge Museum, hvor dragten formodes at være syet så sent som 1896. Spørgsmålet er, om ikke det kan have været den tidligere omtalte bedstemor, der har foranlediget dragten syet for at holde fast i en tradition?

Trøjerne

De små trøjer har fulgt stort set samme snit over hele landet. Lukket foran, og bindebånd i den åbne ryg. Ærmerne kunne være efter 1700-tallets praksis, stramme, svagt buede og isat lidt inde på forstykket, eller med en slags lige isætning, kimonoagtigt, en metode der var mere almindelig i empiretiden. Halsudskæringen er ofte meget åben, tydeligvis beregnet på at barnet havde en skjorte, med en pyntekrave der var synlig over kanten af trøjen, inden under.

Det er sjældent at trøje og dragt er udført i samme kvalitet stof, men det store arbejde der er lagt i de fornemme små trøjer indikerer, at de har været brugt til særlige lejligheder, som for eksempel til dåben. Jeg er ikke stødt på mange trøjer, men på Amagermuseet, og på Kalundborg og Omegns Museum, findes der et stort antal.

Trøjerne fra de to områder er vidt forskellige. På Amager er trøjerne som hovedregel syet af to kvaliteter stof. Forstykke og bagstykke er af bomuld, fint mønstret kattun eller sirts, mens ærmerne som oftest er af silke eller fløjl. Overleveringen fortæller, at barnet efter iklædningen af trøjen, fik et tørklæde og en hagesmæk udover trøjen, så forsidens stof ikke var synligt. Ærmerne er oftest svagt buede og fastsyet lidt inde på forstykket (se fig. 26).

Ærmerne har næsten altid en kønsmarkering. På pigemodellen er et fint silkebånd sat rundt om den nederste ærmekant og buer derefter halvvejs op ad ærmet. På drengemodellen er der på underærmet sat en lille firkantet ramme af guldgalon, og inde i firkanten sidder 3 små sølvpynteknapper.

Fig. 73. To trøjer fra Kalundborgegnen. Begge i biedermeiersnit. Der siges, at folk på egnen var meget modebevidste.
(mus. nr. 2017 og 18.688). Kalundborg og Omegns Museum.

En del af trøjerne fra Kalundborg har udgangspunkt i biedermeiermoden (fig. 73). Det er trøjer der, selvom de er meget små, både stofmæssigt og modelmæssigt adskiller sig fra andre dåbstrøjer jeg har set. Ærmerne er det mest karakteristiske ved trøjen. Det er små skinkeærmer, sat til skulderpartiet med en række fine læg eller rynker. Som voksenærmerne blev brugt i 1830-40'erne.

Hele den ovenstående kategori af gamle dåbsdragter er bygget over princippet – en dragt uden ærmer. Der findes dog en del dragter der har taget udgangspunkt i en af disse modeller, men derefter har fået tilføjet nogle variationer, som får dragten til at fremstå anderledes end hovedgruppen (se fig. 40, 35).

De broderede dåbsdragter

Det er svært at sætte årstal på så forsvindende et materiale som en tynd tråd. Ifølge overleveringen i de danske folkeviser, blev der broderet meget rundt omkring på danske slotte og herregårde. Nok sandsynligt, for broderi er i høj grad det overflødiges kunst; totalt unødvendig og tidskrævende som teknikken er, har broderiet altid været en understregning af formueforhold og stand. Broderi har været det ekstravagante, der hævede et fint stykke stof op til noget absolut enestående. Broderiet kunne mere end væven, der var ingen begrænsninger for håndens arbejde.

Efter reformationen blev kirkens økonomi dårligere, og da kirkens behov for ødsel pragt

samtidig var for nedadgående, flyttede broderiet over til de mere verdslige dragter. Og på et tidspunkt dukkede broderierne så op i dåbstøjet, i genbruget af de store broderede kjoler, eller hvad der ellers har dannet baggrund for nål og tråd.

Der er stor forskel på, hvordan et gammelt broderi er blevet behandlet, når det skulle genopstå som en dåbsdragt. Nogle kvinder har omhyggeligt klippet og syet, så der fremstod et samlet motiv, enten som det oprindelige motiv, eller som et helt nyskabt billede. Andre broderier er klippet i stykker med en lidt mere sløset hånd, og ovenpå broderiet kan der være anbragt silkebåndsdekorationer og mærkeligheder. Selvom man sidder med en vedvarende undren over at nogen har sat saksen i et broderi, så er det alligevel glædeligt, at det på grund af denne handling er bevaret for os andre – og også lidt sjovt at se på.

De broderede dåbsdragter udgør en forholdsvis stor gruppe, og falder i to kategorier. Den første er de dragter, der er skabt af et eksisterende broderi, sædvanligvis broderier fra 1600 og 1700-tallet – formodentligt professionelt broderi. Den anden gruppe er dåbsdragter, der har fået lidt ekstra pynt i form af et broderi, der sandsynligvis er syet af en kyndig kvinde. Disse broderier er ikke klippet i stykker, da motiverne er skabt til dragten.

1600-tallets broderier

Overklassens dragter fra 1500 og 1600-tallet var bærere af nogle af de smukkeste og mest fornøjelige broderier. Bedst kendt er nok malerierne fra det engelske hof, hvor blandt andet dronning Elisabeth 1. er afbilledet i overdådige dragter, hvor spraglede dyr og planter ses indfattede i cirklende figurer, der breder sig over hele stoffet.

I 1600-tallet fik metalbroderiet en fremtrædende plads i både kirkeklædninger og i overklassens pragttøj. Undertiden blev metallet kombineret med farvestrålende silkebroderi, hvor også pailletter og perler blev tilføjet (det gamle navn for broderiarbejderen var perlestikker). Messehaglerne lagde ryg til mange broderier, hvor især Kristusfiguren var et gennemgående motiv; ofte udført i en teknik der fremstod reliefagtig, og som det har taget lang tid at opbygge.

Der var mange blomster i broderierne. Blomsterne i 1600-tallets broderier var naturalistiske, men med et anstrøg af noget vildt over sig. Akelejer, tulipaner, roser, nelliker, liljer og vibeæg. Blomsterhovederne var anbragt med en vis afstand, så de kunne beskues uden distraherende indflydelse fra andre motiver.

Motivvalget, der undertiden kunne have en næsten videnskabelig tilgang til emnet, udsprang af tidens interesse for naturforhold, og for dyrkningen af planterne. Især tulipanen havde holdt sit indtog i den vestlige verden, hentet hjem fra Tyrkiet, og i Europa blev den i en årrække betragtet som et investeringsobjekt, der blev handlet til helt urimelige priser. Et tulipanløg var en understregning af familiens position i samfundet, af at høre til eliten. I samme århundrede sås blomsterne også på malerierne. De samme blomster og her tilføjet biller, sommerfugle og hvad der ellers fandtes »naturligt«.

Det ældste broderi?

På Sønderborg Slot findes en dragt, der sandsynligvis er dekoreret med noget af det ældste broderi i en dåbsdragt. Selve dragten er med svøbeoverdel, hvor overdelen blev strammet om barnet og bundet i ryggen. Både dragtform og broderi indikerer, at det er en meget gammel dragt. Broderiet er ikke skabt til dragten, men er sammenføjet meget fint, så det alligevel danner en helhed (fig. 74). Dragten tilhører Sct. Mariekirken, og har sandsynligvis været til brug for de børn der blev døbt i kirken.

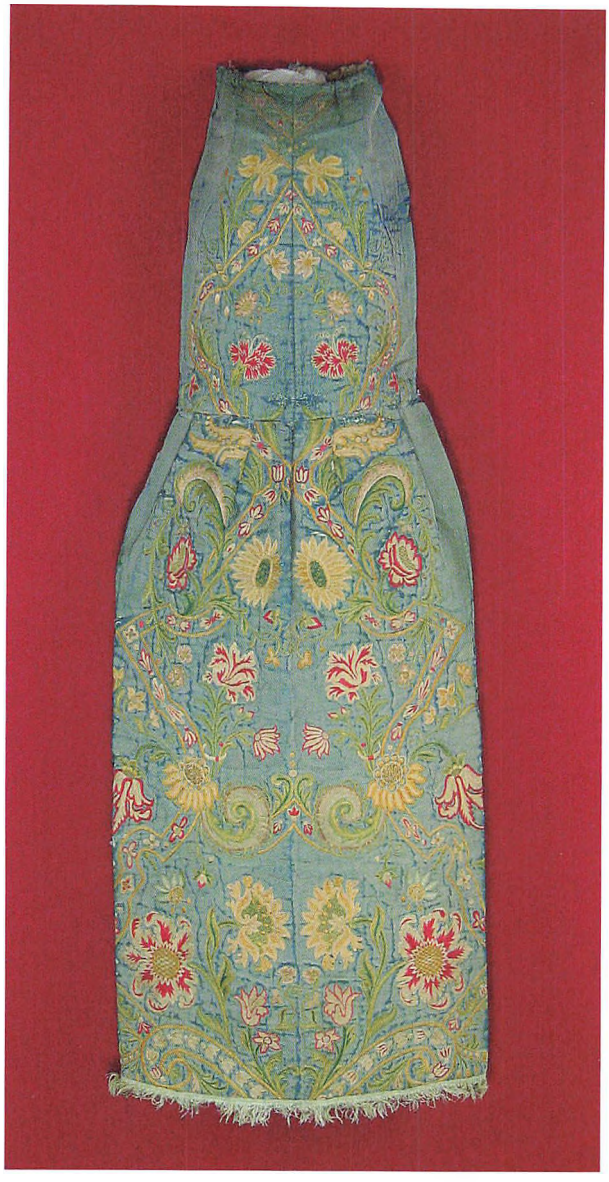

Fig. 74. Dragtens alder er usikker, men broderiet er gammelt, ældre end selve dragten. Blomsternes udformning, og båndene, der regelmæssigt indrammer dem, kan pege hen mod starten af 1600-tallet. Dragtens svøbeoverdel har flere sæt bindebånd i ryggen. Det øverste kan strammes til ved halsen. Dragtens længde er 0,94 m. Bredden er 0,37 m.
Dragten har tilhørt Skt. Mariekirken, og på en medfølgende seddel, skrevet i 1916, står: »Frau Hofbarbier Goldbeckïs Tauf-kleid.« Museet har på et tidspunkt nævnt året 1630 i forbindelse med dragten.
(mus. nr. 956M001). Museet på Sønderborg Slot.

To røde dragter

Den første dragt er en langhættedragt fra Odense Bys Museer. Dragten er omhyggeligt stykket sammen af mange forskellige dele, og den fremstår med en overflod af broderier, fire forskellige slags, der alle ser ud til at have været fra engang sidst i 1600-tallet eller først i 1700-tallet. Tulipaner, iris, nelliker og nogle lidt uigenkendelige arter. Det er en enestående dragt, hvor alt syarbejdet er udført så dragten danner en fornem helhed, og samtidig er broderierne hver for sig fine repræsentanter for tidens broderikunst. Der følger desværre ingen oplysninger med dragten (fig. 75).

Den næste dragt er fra Herning, og faconen er en lang smal posedragt. Også denne dragt har nogle helt særlige broderier. Pærer, blade, iris, snerler og nogle ukendte arter. Dragten er slidt og brugt, og på et tidspunkt er det oprindelige røde silkekantbånd blevet dækket med et blåt sølvindvirket bånd, der på nuværende tidspunkt også er meget slidt. Ingen brystsmæk følger med dragten. Også denne er en meget fin dragt (fig. 76).

For begge dragter gælder, at der er foretaget opmåling og beregninger inden der blev sat en saks i broderierne, og at det var en kompetent person, muligvis en professionel, der syede dragterne.

1700-tallets broderier

Omkring 1700-tallet var vævestolen udviklet til at kunne skabe selv de mest indviklede mønstre og motiver; motiver som tidligere kun kunne stamme fra en broderinål. Men den komplicerede opsætning og den tidskrævende væveproces medførte dog, at de detaljerige brokadestoffer stadig var forbeholdt de få. Broderiet skiftede position. Motiverne i det vævede stof og broderiets motiver nærmede sig hinanden. De samme tegninger kunne bruges som forlæg for en vævning og et broderi, og

Fig. 75. Rød, broderet langhættedragt fra Fyn. Det store midterfelt med blomsterbroderi er indrammet af guldindvirkede silkebånd. Dragtens hætte er ret lang: 0,60 m. Hele dragten: 1,36 m.
(mus. nr. 392 – 1956). Odense Bys Museer.

Fig. 76. Lang rød, broderet posedragt fra Midtjylland, med en blanding af frugter, blomster og blade. Længde: 1,20 m.
Textilforum, Herning.

begge områder har sikkert lånt inspiration hos hinanden. De tidligere omtalte motiver, hvor pels og blomster slyngede sig mellem hinanden (fig. 77 og 78), sås nu også i broderiet; pelsen kunne blive ret livagtig, fordi et lag på lag broderi gjorde pelsen mere reliefagtig end den vævede udgave.

Kineserierne var et andet træk, der kom ind

Fig. 77. Svøbeliste fra Ll. Valbygaard i Ågerup Sogn. Listen er øget sammen af mange småstykker, og ned gennem listen fletter en hermelinpels sig sammen med nogle roser. Stoffet er vævet omkring 1765, og årstallet 1830 følger af en eller anden grund med listen. Mål: 2,30 × 0,12 m.
(mus. nr. 248 - 1956). Roskilde Museum.

i både væv og broderi. Handlen med østen bragte et fremmed og eksotisk element til Europa, og det kan være svært at give et præcist bud på, hvornår et broderi er fremstillet i Kina, og hvornår det er et kinesiskinspireret arbejde, udført i Europa.

Fra Bornholm stammer en lang broderet posedragt, hvor motiv og broderiteknik ser så udpræget østerlandsk ud, at der nok ikke er tvivl om at fremstillingsstedet er Kina. Dragten er i den meget lange og smalle facon, der blev benyttet på hele Bornholm, og den medfølgende brystsmæk passer fint til. Sjældent er der set et opklippet broderi, der i den grad er blevet udnyttet, så det danner et mønster der passer til dragtens form (fig. 79).

1800-tallets broderier

Med bomuldens indtog i Europa blev også broderierne lettere. Fine hvide musselinstoffer

Fig. 78. 3-delt dragt fra Køge Museum. Barnet ligger på dragtens midterstykke, så både underdel og hovedstykke hænger ned som slæb. Der er ingen brystsmæk til denne dragt, men det har der sandsynligvis været. Dragtens underdel består af et broderi af slyngende planter og pelsstykker. Længde: 1,34 m. Dragten er fra Hejnerup, Bjæverskov.
(mus. nr. 908). Køge Museum.

Fig. 79. »Kinesisk dragt« fra Bornholm. Dragtens øverste parti er pillet af, men nogen har fundet selve broderiet fint nok til at gemme.
(mus. nr. 1285x97). Bornholms Museum.

med tamburerede dekorationer (broderiteknik udført med et hæklenålslignende redskab) blev indført fra Indien. Og en overvældende lyst til også at udsmykke hjemmet med hvide broderier, købte eller selvbroderede, tog fat i dele af befolkningen.

For de kulørte dåbsdragters vedkommende, ses broderierne nu mest som forholdsvis enkle kulørte blomstermotiver. Hensigten var ikke at dække en hel flade med broderi, men at tilføje en enkel dekoration til dåbstøjet.

Som på den viste flaskeformede dragt fra Textilforum i Herning. Den er mere kjoleagtig end de fleste posekjoler, men er stadig lukket i bunden. Det har været meningen, at så meget af stoffet som muligt skulle ses, nok derfor den lidt særlige facon. De tværgående guldkniplinger understreger underdelens bredde; samme båndpåsætning bruges for øvrigt meget i Vendsyssel. Kjolen skal stamme fra Fjelstervang (fig. 80).

Tørklædet

Det sidste broderi er af en anden art. Den lange brede posedragt har sandsynligvis været et tørklæde, brugt til at dække hals og brystparti i en åben halsudskæring. Dette tørklæde er blevet foldet sammen, og har fået en syning i to af kanterne og et rynke-bindebånd foroven. På registreringskortet er det beskrevet som netteldug, et tekstil der er vævet af taverne fra en brændenældeart, og importeret fra østen (fig. 81).

»Dåbsdragten bestod af en trøje, hvid eller kulørt, med ærmer og pyntet med sløjfer, en hvid hue med rødt bånd og sløjfer. Uden om svøbetøjet rulledes et stort hvidt tørklæde, der ikke nåede længere ned end svøbet og som ombandtes med 2-3 tommers mellemrum med et rødt silkebånd, der fortil knyttedes til sløjfer.«
Sagt af Maren Hansen fra Sejerø.[48]

Fig. 80. Flaskeformet posedragt fra Midtjylland, med et helt enkelt broderi foran på dragten. Dragtens sidekanter består ikke af silkebånd, men derimod af klippede strimler af ærmernes stof, hvorover der er lagt et knudebånd (possementarbejde). Længde: 1,32 m. Textilforum, Herning.

Fig. 81. Nettledugstørklæde der er blevet forvandlet til en hvid dåbspose. Let og enkelt. Fra Nørgaard. Tolne sogn. Længde: 1,25 m.
(mus. nr. 18417) Vendsyssel historiske Museum.

Sammenfald

Heldigvis opstår der lejligheder hvor en appelsin falder i ens turban.

Når så mange genstande gennemgås rundt omkring i landet, sker det en gang imellem at der opdages et sammenfald mellem dragterne. To dragter med fælles fortid, men nu i hver sin del af landet.

På Odense Bys Museer er der en statelig gul dåbsdragt i repsvævet silke, en posekjole, hvor ærmerne er lange og svagt puffede. Nederst på forsiden sidder der et regenceagtigt chenillebroderi i brune, blå og grønne toner. Det store broderi har oprindeligt indgået i en anden

sammenhæng, men har nu en flot placering på dåbsdragten. Dragten stammer fra Hasmark Mølle, Otterup (fig. 82).

Og appelsinen der faldt ned

I Vendsyssel historiske Museum befinder en anden gul posekjole sig. Skabt af den samme gule repssilke som dragten fra Fyn – og klippet ud af det samme broderi. På denne dragt er broderiet sat på i to højder. Et par enkelte blomsterhoveder er klippet fra, og placeret et andet sted på dragten. Dragten er bredere og længere end den forrige, og meget øget, forsiden er sammensat af 7 stykker stof. Denne dragt stammer fra det nordligste punkt i Danmark, Horns Herred i Skagen. For begge dragters vedkommende gælder det, at de har båret sig flot i kirken.

Historien bag de to dragter og hvad de har været inden de blev til dåbsdragter, kan man ikke vide. Muligvis et stort flot kjoleskørt, hvor den nederste kant har haft det kraftige broderi, der siden hen blev klippet i stykker til de to dåbsdragter. Men man kan betragte det som et glædeligt tilfælde at få dem at se, og at den gule farve er så flot bevaret (fig. 83).

Et andet tilfælde

En forunderlig dragt, denne langhættemodel (fig. 84), i den smukkeste søgrønne sølvbrokade med brocherede blomster og slyngende guld og sølv kniplingsbånd. Virkelig et usædvanligt kostbart stykke stof. Dragten er foret med lyserødt satin, der kommer til syne hvor forstykket buer opad. På forsiden et par blegrøde sløjfer og en enkelt højrød, og langs hættekanten et grønt-rødt silkebånd i læg.

Alt arbejder sammen om at formidle et fornemt udtryk, hvor stoffets farve og mønstre blev smukt fremvist i den lange underdel. Rokokostoffet er uden øgninger eller andre præg af genbrug, og det er muligt at forestille sig at dragten er syet »i tiden«.

Og så den lidt besynderlige fremtoning dragten har nu. En senere bruger har fundet dragten for kedelig og fersk, hvorefter et par farverige tilføjelser kom til. På både hættekanten og dragtens nederste kant blev der sat et sort-rødt bånd, hvor islætten var trukket ud til frynser. Og et endnu mere markeret bånd (på registreringskortet benævnt Amagerbånd), blev yderligere sat på hætten. Disse bånd kunne købes så sent som midt i 1800-tallet.[49] En rød sløjfe blev sat på dragten i stedet for en blegrød der var forsvundet.

Brystsmækken ser lidt underlig og rodet ud. Sølvsatin, anderledes end selve dragtens, og meget øget. Den er stærkt pyntet med papir- og stofblomster.

Og på Roskilde Museum findes en lille fin trestyks hue af den helt samme overdådige silke. Huen er pyntet meget traditionelt med rødt silkebånd og guldknipling (fig. 85).

Nu er det jo ikke sikkert, at de to genstande har haft noget med hinanden at gøre, der fulgte ingen proveniens med, men jeg vælger at tro at delene har hørt sammen engang – før dragtens nye kantbesætning kom til. Huen forsvandt engang i en flytning, og undgik derfor at få det sort-røde bånd i kanten, der kom selve dragten til gode.

Amager og Fjerritslev

På Amagermuseet findes en dragt som adskiller sig fra, hvad man normalt betragter som typisk amagerdåbstøj (korte posedragter og lister). Denne dåbsdragt er en lang trapezformet posekjole, syet i et meget specielt silkestof, hvor motivet består af en slags flettet mønster i brunligt og lilla, med en blomst i hvert felt.

I Den Gamle By i Århus, findes en posekjole syet af det samme stof, og i stort set samme facon. Kjolerne er næsten ens, og det er tydeligt at de har haft en eller anden form for fælleshistorie. Dragten fra Den Gamle By er lidt længere og lidt bredere end den fra Amagermuseet, men begge er de kantet med det samme himmelblå silkebånd lagt i læg, og på begge dragter

Fig. 82. Den gule posekjole med en historie, der omfatter en anden gul kjole. Bagsiden er hvidt lærred. Dragtens længde: 1,03 m.
(mus. nr. 66 – 1927). Odense Bys Museer.

Fig. 83. Den gule posekjole, der udgør den anden halvdel af historien. Bagsiden er af rødbrun silke m. trykte striber. Dragtens længde: 1,21 m.
(mus. nr. 4736). Vendsyssel historiske Museum.

er den nederste kant forlænget med stribede silkebånd. Forskellen ses på dragternes forsider, hvor der er divergerende former for pynt, og i bagsidernes forskellige trykte bomuldsstoffer. Dragten fra Den Gamle By stammer fra en familie der har haft forbindelse til Andrup og Hingelbjerge ved Fjerritslev. Amagerdragten er uden proveniens (fig. 86 og 87).

Det kunne være fint engang at se de sammenhørende dragter udstillet i fællesskab.

Fig. 84. Den sørgrønne dragt, der mangler en hue. Dragten er ret lang i forhold til andre langhættedragter. Længde: 1,43 m.
(mus. nr.2332). Det danske Kunstindustrimuseum..

Fig. 85. Sørgrøn hue, syet af tre stykker stof. Bindebåndene er pillet af.
(mus. nr.286 - 1956). Roskilde Museum.

Dåbstøj med ærmer

Posekjoler og lange smalle kjoler

En helt ny type dåbsdragt, posekjolerne, kom frem. Næsten kjoler, men alligevel ikke, for de er almindeligvis lukkede i bunden. Der blev imidlertid tilført ærmer til dåbstøjet; i sjældne tilfælde i form af ærmer, der blev isat en allerede eksisterende dragt, men oftest vidner stof og pynt om at dragten er syet i én omgang (se også fig. 2, 19, 29, 43, 58, 80, 82, 83, 86, 87, 89).

De fleste af posekjolerne ligger, i formgivningen og i pynten, meget tæt op ad de tidligere posedragter, lange og smalle uden antydning af vidde i underdelen. Kantpynten kan stadig bestå af silkebånd, men nu indgår også maskinfremstillede gaze- og tylsbræmmer, der sidder fastsyede som flæser langs kanterne. Symbolik eller årstal ses meget sjældent. På enkelte dragter kan ses en illusionssmæk – som en hilsen til de ældre dragttyper.

På et tidspunkt ændrede dåbsdragterne sig til kjoler. Man begyndte at lade posekjolerne være åbne i bunden – det ultimative tegn på at man havde skabt en kjole frem for en pose. Lange og smalle kjoler (fig. 88). På andre kjoler ser det ud som om en sammensyet bundsøm er blevet pillet op, så dragten fremstod kjoleagtig. Der har været tale om flydende overgange, og der har sandsynligvis eksisteret kjoler lidt tidligere end det almindeligvis er antaget; der må

Fig. 86. Posekjole fra Amager. Meget lang og statelig fremtoning. Pynten på dragtens forside består af små stofblomster, der er strøet ud over forsiden. Bagsiden er kattunstof m. rokokomotiv. Længde: 1,20 m, foruden silkebåndskanten.
(mus. nr. 320). Amagermuseet.

Fig. 87. Posekjole fra Den Gamle By. Næsten magen til forrige dragt, men her består pynten af et paillet-besat silkebånd, der er sat på i et krydsmotiv, og af et par sløjfer. Bagsiden er øget kattunstof i ætstryk. Længde: 1,40 m.
(mus. nr. 938: 53). Den Gamle By, Århus.

have været mennesker med et andet syn på små børns påklædning og bevægelsesfrihed, end det alment praktiserede. På både Kunstindustrimuseet og Den Gamle By befinder der sig en kjole med syet årstal fra midt i 1700-tallet.

Efterfølgende omtales en kjole der absolut ikke har noget spraglet eller kulørt over sig, men som alligevel har vage mindelser om posekjolerne.

En kongelig dragt

Denne kongelige dåbskjole overstråler alle de hidtil omtalte dragter i størrelse og i fornemhed.

Kjolen er syet i silkesatin, med pynt af kniplinger og laksefarvede silkebånd. Sættet består af selve kjolen med tilhørende hue, og dertil tre puder i forskellige størrelser, alt udført i samme materiale. Hele kjolen er skåret i et stykke, og livets mange smalle læg folder sig ud

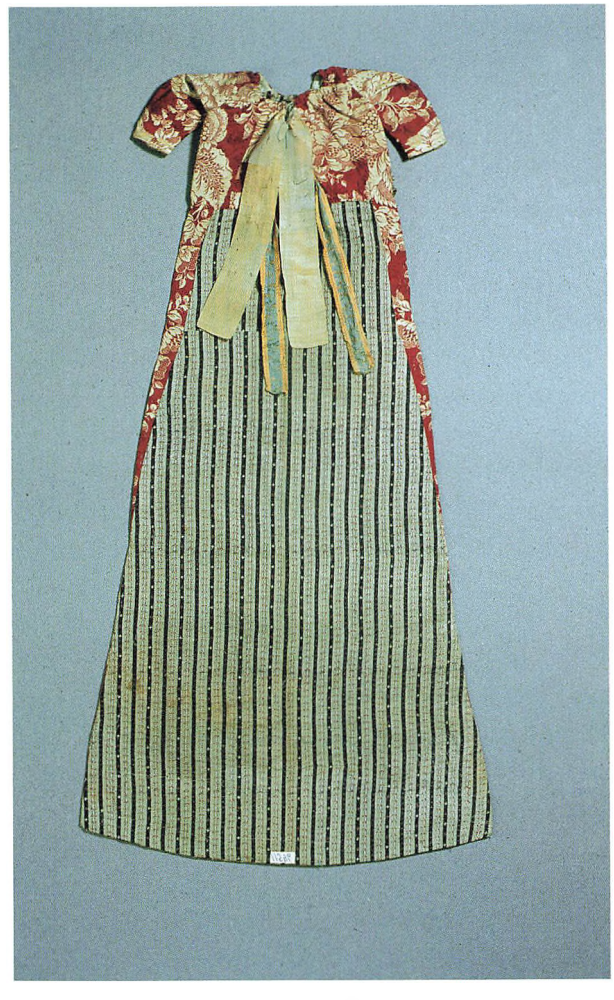

Fig. 88. Posekjole af rød-hvidt silkedamask, med store flotte motiver. Stoffet er vurderet til at være vævet i første halvdel af 1700-tallet. Dragtens bagside er kattun. Dragten er lukket i bunden, men ellers er det næsten en kjole. Ifølge registreringskortet er stoffet fra første halvdel af 1700-tallet.
(mus. nr. 11546). Vendsyssel historiske Museum.

til underdelens bredde. Kjolen er en tydelig efterfølger af en traditionel dåbsdragt, med de markerende kniplinger der kanter underdelen. Den er sandsynligvis brugt af prinsesse Vilhelmine i 1808. Hun var yngste datter af kronprins Frederik (senere 6.) og kronprinsesse Marie Sophie Frederikke, der blev gift i 1790 og nåede at få 8 børn, hvoraf kun to piger overlevede. Vilhelmine blev senere gift med kong Frederik 7. – og siden hen skilt fra ham. Det antages at dragten har været brugt af flere børn, da dele af silkebåndet har været skiftet ud, men om det har været før eller efter prinsesse Vilhelmines dåb vides ikke (fig. 89).

Barnet der blev døbt i denne kjole, blev ikke bragt til kirken, men præsten kom til barnet i moderens soveværelse, hvor dåben blev foretaget ret hurtigt efter fødslen. Det lange slæb har krævet hjælpere, og det er arrangeret så omhyggeligt som et brudeslæb.

Efter dåben har barnet ligget til parade, så hoffolk, statsfolk og familie kunne hilse på. Som et lille personligt træk findes der lidt barnegylp på kraven. Selvom dragten er brugt midt i empiretiden, er der ingen spor efter denne moderetning. Om kongehuset bevidst har fravalgt denne stil, eller om dragten muligvis er ældre, er usikkert.

Overgangskjolerne

På et tidspunkt, midt i 1800-tallet, sker der noget nyt. En helt ny type dåbstøj dukker op. Denne gang er der ingen tvivl om at det drejer sig om kjoler, men med en på alle måder anderledes fremtrædelsesform end tidligere set.

En af de afgørende forskelle i forhold til de gamle tiders dåbsdragter er, at det nu ikke mere var de store brokadesstoffer med farverige motiver der brugtes. Og heller ikke de kattun- og sirtsstoffer, hvis motiver og farver havde målrettet sig efter brokaderne. Nu var det trykte bomuldsstoffer med et meget enklere formsprog, hvor et lille motiv blev gentaget igen og igen, eller et helt ensfarvet stykke stof. Den

Fig. 89. Den kongelige dåbsdragt. Rosenborg-samlingen.

store brug af bomuldsstoffer vidner om en tid med nye importmuligheder, der muliggjorde at stofferne blev til at betale. Almindeligt bomuldslærred i meget lette kvaliteter som musselin og etamine vandt frem. Der er sjældent mange forskellige farver på dem. Rødt, hvidt, lyserødt og lavendel lader til at have været foretrukne farver.

Delingen mellem lyserødt og lyseblåt som kønsrelaterede farver, syntes ikke til stede på dette tidspunkt, og jeg har kun set ganske få blå kjoler.

De frie muligheder der var for at skabe noget nyt, nu hvor der ingen traditioner fandtes i forhold til de nye materialer, førte til at helt anderledes valg blev foretaget med hensyn til kjolens facon, materiale og farve. Nogle familier forsøgte helt at bryde traditionen med en særlig klædning bestemt for dåben, og anskaffede en kjole, der fornuftigvis kunne bruges til

andre festligheder end til dåben. Kjoler der stort set kunne bruges af et lille moderne barn i dag.

Det blev muligt at forsyne kjolerne med hidtil usete former for pynt og dekorationer, og til en overkommelig pris. Meget af den nye pynt illuderede som håndarbejde, men var skabt af maskiner, og kvinderne slap for det tidskrævende arbejde med broderi og knipling, noget der må have været oplevet som et kæmpe fremskridt. Man har kastet sig over de nye teknikker, og med glæde sat dem på de nye og anderledes dåbskjoler.

Det var en enklere form for pynt der blev brugt, og der var aldrig tale om en lag på lag dekoration der forstyrrede kjolens grundidé. Silkebåndene var på vej væk, og i stedet sås en mangfoldighed af bomuldsbånd som lidser og blonder. Tykke, tvundne snore og bånd blev brugt til kantninger og til at forme dekorative motiver med, og pynteknapper og andre småting stod højt i kurs.

Det første maskinelle broderi kom frem midt i 1800-tallet, og teknikken blev også benyttet til båndbroderi; mange dåbshuer har fået udskiftet de gamle slidte silkebånd med nye maskinbroderede. I starten af 1800-tallet, nærmere bestemt i 1808, blev den første form for tylsmaskine opfundet, og det betød at det nu blev muligt at anskaffe det tidligere så kostbare pyntemateriale, stadigvæk dyrt, men opnåeligt, og mange posekjoler har bræmmer af maskintyl langs kanterne. Maskinvævede bånd fandtes også i stor stil, og udartede til en mangfoldighed af faconer, mønstre og teknikker.

Der findes ingen symbolik på kjolerne.

Kjolen fra Næstved Museum er medtaget, for at illustrere den store bredde der var i det nye dåbstøj med hensyn til farve og materiale – kjolen er af tynd brun uld. De hvide pyntebånd på kjolens forside sidder i samme kileformet position som båndene på mange af de samtidige hvide dåbskjoler. Den er meget omhyggeligt syet og gennemført i hele stilen og bærer årstallet 1894 med sig, men ingen yderligere informationer (fig. 90).

Det lyserøde er repræsenteret ved denne kjole fra Ribe Museum. Kjolen er af fint bomuldslærred, i en facon hvor de mange små læg på brystet folder sig ud i underdelens vidde. For at markere taljen er der syet et bælte i kjolens stof; det må betragtes som lidt usædvanligt med et fast bælte til så lille et barn. Kjolen er pyntet med hvide maskebånd der er syet på i hånden, og der er fine håndsyede knaphuller i ryggen, men knapperne er pillet af (fig. 91).

Fra Amager kommer en af de få kjoler med blåt indslag. Kjolen er af blåt og hvidstribet bomuld, med en lille trykt sort blomst i striberne. Den er meget enkel, med lige tilsatte ærmer og en lige sammensyning foran. Åben bagtil. Denne kjole har en facon, der er sammenfaldende med de hvide dåbskjoler. Den eneste pynt består af et hvidt lidsebånd nederst og en smal knipling lidt højere oppe på kjolen. Der medfulgte en fortegnelse over hvilke børn der er blevet døbt i kjolen, det første omkring 1860 (fig. 92).

De hvide kjoler

Det er, som tidligere nævnt, ikke meningen med denne bog at fordybe sig i den hvide kjoles udvikling og udseende. Men for historiens skyld, og for at sætte dragterne i relation til hinanden, vil der være en kort omtale af kjolerne her. Min vurdering af de hvide kjoler baserer sig på et mindre materiale end de kulørte dåbsdragter.

De hvide dåbskjoler, den type som børn den dag i dag bliver døbt i, har en fortid fra engang i starten af 1800-tallet. Der kan undertiden anes en sammenhæng mellem det kulørte og det hvide dåbstøj, men nu er det meget små nuancer det drejer sig om. Fra empiretiden er der bevaret nogle kjoler i tyndt rosa silke, og fra samme periode findes der nogle tilsvarende hvide dåbskjoler, med en underkjole af rosa silke. Det kan næsten virke som om den lyse-

Fig. 90. Overgangskjole i brun uld.
(mus. nr. 77.067). Næstved Museum.

Fig. 91. Overgangskjole i lyserød bomuld.
(mus. nr. E. 0938). Den antikvariske Samling i Ribe.

røde silkedåbskjole pludselig skiftede plads og blev en underkjole til den tynde, hvide musselinskjole.

Med de hvide dåbskjoler udviklede der sig nogle nye traditioner. På mange af registreringskortene er påtegnet, at kjolen er syet af moderens brudekjole eller af hendes brudeforklæde. Enkelte dåbskjoler har først været brudekjole, så konfirmationskjole og til sidst dåbskjole.

Man kan sige, at med de hvide kjolers genkomst er ringen næsten sluttet; fra den hvide klædning i den katolske tid, over de kulørte kristentøjer, til det hvide igen blev det mest almindelige. Det forlyder dog fra præsterne, at sædvane ikke udelukkende er hvid, der er mange børn der bliver døbt i andre former for tøj.

Skiftet til de hvide dåbskjoler er sket nogenlunde sideløbende med, at de kulørte og sorte brudekjoler skiftede over til hvidt. Der findes beskrivelser af hvide brudekjoler helt tilbage i 1400-tallet, men almindeligvis har kvinderne været iført den fineste kjole de havde, og ikke en speciel kjole forbeholdt brylluppet.

Bryllupstøjet fulgte moden i empiretiden, og blev æterisk. Da moden så omkring 1830'erne skiftede til det tungere, blev den hvide farve tilbage i overklassens brudekjoler. Ganske samme historie som for dåbstøjet. Bondebefolkningen og de mindrebemidlede byboere valgte stadig kulørt eller sort, for kjolen skulle kunne bruges som stadskjole siden hen.

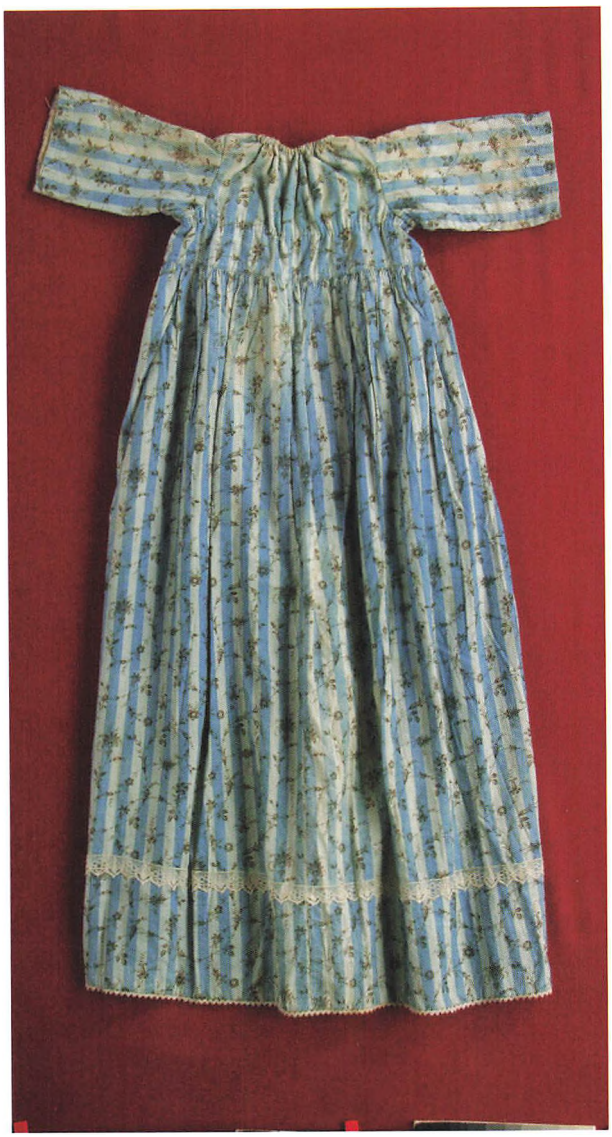

Fig. 92. Overgangskjole fra Amager. En af de få kjoler der indeholder blåt.
(mus. nr.6889). Amagermuseet.

Først op imod 1. Verdenskrig blev den sorte brudekjole fortrængt af den hvide (se også fig. 28).

Der er ankommet mange hvide dåbskjoler til museerne i de seneste år. De fleste stammer fra tiden sidst i 1800-tallet og først i 1900-tallet. Kjolerne har på nuværende tidspunkt været i brug omkring 100 år, og har fulgt mange børn til dåben. De er lidt skrøbelige, og familierne har valget mellem at slide yderligere på dem, eller at tilbyde dem til et museum. Så mange kjoler, at flere museer holder lidt igen med at tage flere ind. Men nye typer dukker op, og er med til at fortsætte historien. Fra tiden lige efter 2. Verdenskrig stammer flere store kjoler, syet af den fineste faldskærmssilke. Om en af kjolerne (i privateje) vides det, at den er tilknyttet en tidligere modstandsgruppe fra Herningegnen, hvor gruppens medlemmer senere hen har brugt kjolen til barnedåb. Andre tidstypiske kjoler er fra 1970'erne, hæklede og strikkede, eller på anden måde alternative.

Der findes kjoler med ægte kniplinger, især i det sønderjyske, men den almindeligste pynt består af maskintyl, festoner, blonder, eller hvad maskinerne havde gjort tilgængelige for almindelige mennesker. Ingen kors, ingen symbolik i form af timeglas, spejle eller andet. Men sløjferne fulgte med, som måske den eneste gamle pynt. På de hvide kjoler fra 1800-tallet, så jeg aldrig et navn eller et årstal. Traditionen med at sy barnets navn på dåbskjolen, er sandsynligvis en skik der først begyndte engang i 1900-tallet. De lyserøde og lyseblå silkebånd, der nu følger med til de fleste hvide kjoler, så jeg heller ikke på kjolerne fra museerne. Jeg er dog stødt på hvide bomuldskjoler, syet sidst i 1800-tallet som en udelukkende hvid klædning, men ved senere brug i 1930-1940'erne er dragten blevet forsynet med et sæt lyserøde og lyseblå silkebånd (fig. 93).

Fra gammel tid var det den røde farve der var gennemgående i dåbstøjet, uanset hvilket køn det drejede sig om, og farven er i lang tid fortsat blevet opfattet som en naturlig dåbsfarve for en dreng, selv i en lyserød og laksefarvet udgave. Men på et tidspunkt vendte holdningen, og lyserødt blev en absolut ikke-brugbar farve til drengene.

Fig. 93. Hvid dåbskjole fra København. Kjolen er syet sidst i 1800-tallet og er foreløbig brugt til tre generationer. Sandsynligvis fortsætter den med at blive brugt til familiens børn. Kjolen blev skabt med korte ærmer, og uden de lyseblå bånd, begge tilføjelser kom til i 1940'erne. Iøvrigt har kjolen en typisk empire-udformning, med det høje liv og den brede krave, dertil lige tilsatte ærmer. Skikken med at sy dåbsbørnenes navne på kjolen, er ikke brugt til denne kjole. Privateje.

Huerne

Huerne er noget helt særligt. Rødt, gyldent og creme med tilsatte farvestrejf. Og så er der den store hvide gruppe. Huerne har været lette at gemme og sidste led i genbrugskæden, og har derfor undgået saksen;

»... dengang havde de smaa Børn ved Dåben en fin lille kniplingskappe paa hoved, hvori der var lange røde Silkebaand til at binde om hagen og op i en Sløjfe oven i Hovedet. Det var ikke altid saa let en sag at faa det gjort rigtigt ifald Barnet var urolig. Ti naar Præsten havde øst vand paa det lille Barnehoved skulle kappen bindes paa før han lagde sin haand paa Barnets Hoved, det gjaldt da om at være rask paa fingeren, at ikke Præsten skulle staa og vente.«[50]
Sagt af Sofie Lund Jensen. Gårdejerske. V. Ubberup Kirke.

Det var huen, eller huerne, der skulle beskytte barnets bløde fontanelle øverst på issen. Man kunne i en periode nærmest tale om svøbning af hovedet. Barnet kunne inderst have et korsklæde bundet fast; derefter en simpel underhue af lærred, og til sidst den egentlige hue (fig. 94).

Der fandtes forskellige huetyper, hvor den afgørende forskel lå i, hvor mange stykker huen var syet sammen af. Dette kunne samtidig være tegnet på, om huen blev betragtet som en pigehue eller en drengehue.

Den hueform der bliver forbundet med pigemodellen, er syet af tre stykker. Et midterstykke, der går fra panden til nakken, og to sidestykker. Pynten på huen er for det meste den klassiske, med et rødt kantsilkebånd, hvorover der var lagt en guldknipling. Også bindebåndene var for det meste ensfarvede silkebånd. Det er en model der kendes langt tilbage i tiden, men på et tidspunkt i 1800-tallet ophørte syningen af dem, og i stedet kom en to-styks

Fig. 94. At åbne en æske med dåbshuer er som at åbne en æske med flødeskumskager.

udgave ind i billedet, også kaldet puldhuen. Den er kendetegnet ved at have et bredt forstykke der går fra øre til øre og et halvmåneformet stykke i nakken. En meget enkel model at sy. Der er absolut flest puldhuer på de danske museer, og set i relation til den langt mindre portion af tre-stykshuer, virker det rimeligt at konkludere, at puldhuerne afløste trestykshuerne. Puldhuerne kan også have den klassiske silkebånds- og metalkniplingsdekoration, men lige så ofte består pynten af andre bånd eller småpynt (se også fig. 13, 41, 85).

Den sidste huetype er drengehuen, eller seks-stykshuen. Syet af kileformede stykker

har den krævet lidt mere omhyggelighed og akkuratesse end de forrige huer. Også disse huer kunne have silkebånd og guldknipling i kanterne, de fleste har det; men der findes også en anden udgave, der er ret fornøjelig at se på, fordi hvert kileformet stykke kunne være af forskelligt stof og farve. Puldhuen har også overhalet seks-styks huen i popularitet, så både drenge og piger i 1800-tallet har været fælles om at bruge den. Det gjorde det også lidt nemmere at kunne bruge den samme hue til de børn man havde (fig. 95). Der er bevaret en del helt ældre dåbsdragter, hvortil der medfølger to huer. En tre-styks og en seks-styks. Pigehuen og drengehuen.

Udover forestillingen om, at det var huens klippede stykker der var tegn på kønstilhørsforholdet, har der været tegn på en anderledes måde at markere det på. I Vendsyssel historiske Museum står der på et af registreringskortene, at pigehuer havde spids i panden, mens drengehuerne havde en lige pandelinie. Det er muligt at det har haft betydning, men jeg har ikke kunnet få det bekræftet, for pandelinierne på de nordenfjordske huer har diverse variationer over buede og lige udformninger, hvilket gør det usikkert at fastslå noget afgørende.

På Tønder Museum findes muligvis en anden udgave af kønsmarkeringen. Samstemmende for mange af huerne er en silkebåndsroset i nakken. Og en silkebåndsroset på den ene side af huen. Der er nogenlunde lige mange huer med rosetten i den ene side, som huer med rosetten i den anden side. Der er intet sammenfald med hvilken type hue, det for øvrigt drejede sig om. En betydning har det givetvis haft, måske noget med kønnet, men det er ikke muligt at få opklaret nu.

Med basis i de tidligere omtalte huetyper, var der i visse egne tilføjet træk, der gik igen i de voksne kvinders huer. En del af de små huer har haft en snor i nakken, så huen kunne rynkes sammen, i lighed med de rynkede huenakker, der udviklede sig i løbet af 1800-tallet.

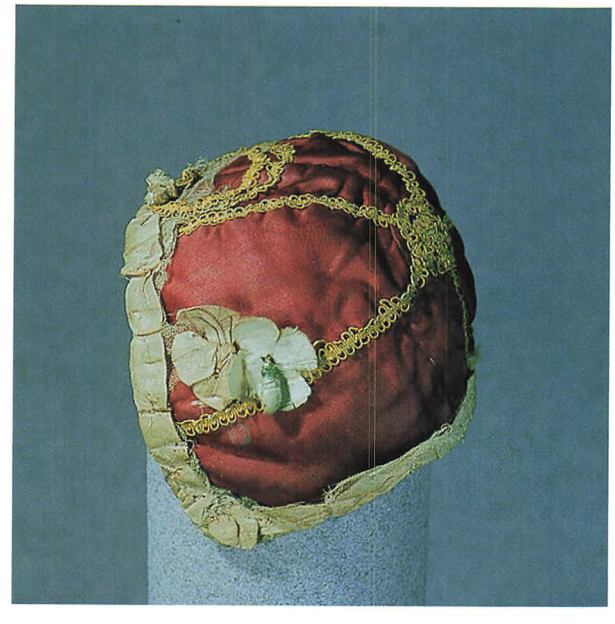

Fig. 95. 4 huer fra Vendsyssel historiske Museum. Øverst: Puldhue i brokadestof med forlængede øresnipper. Nederst: 6-styks hue i rødt satin. Sømmene er dækket med et gult possementbånd og kantet med rosa silkebånd i læg. Et par stofblomster er kommet til senere.

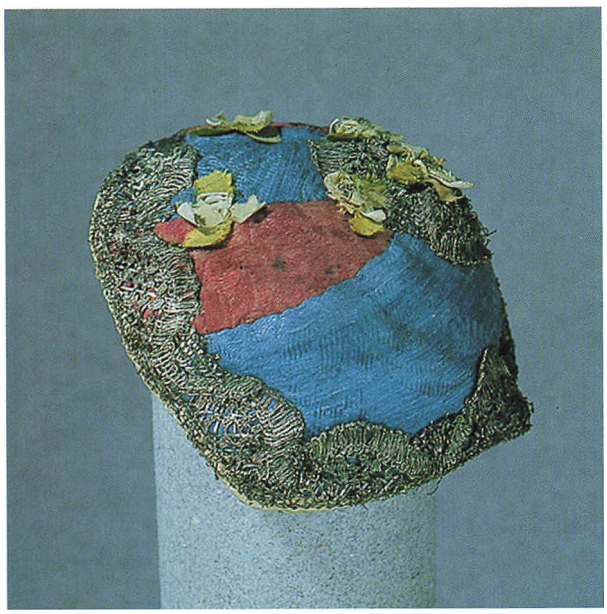

Øverst: 6-styks hue i røde og blå felter. En sølvknipling er brugt til kantning og til en nakkeroset. Nogle stofblomster er kommet til senere. Stofblomsterne blev også brugt til pynt på dåbskjolerne. Nederst: En senere hue – en slags puldhue, hvor bagstykket var cirkelrundt. Pyntet med rosa silkebånd og tylsruche.

Huernes hjørnekanter kunne i visse egne have udviklet sig til regulære øresnipper. På nogle af huerne var snipperne endda ekstremt lange, og huerne har sikkert siddet godt fast på hovedet, selvom der ikke var bindebånd i. Strikkede og hæklede hvide huer dukker op fra midt i 1800-tallet, meget fint håndværk, nogle af huerne er strikket med fine, fine pinde og med indstrikkede perler.

Der er bevaret et meget stort antal hvide huer, mange flere end der er hvide dåbskjoler. Jeg er ikke stødt på huer der umiddelbart passede til overgangskjolerne, så jeg forestiller mig, at disse, de fine hvide blondehuer, med maskinknipling og lyserøde bånd, også er blevet brugt til de kulørte kjoler.

Med huerne er gennemgangen tilbage ved udgangspunktet – en dragtdel der næsten har overtaget en rituel rolle i forbindelse med dåben.

Afrunding

Denne bog indeholder ikke den endelige sandhed om et område, hvor det ikke mere er muligt at finde mennesker, der husker noget om dragterne. Men med det store antal dragter der er gennemgået, føler jeg mig alligevel ret sikker på, at være nået tæt på dåbstøjets historie.

Udover de mange konkrete oplysninger som undersøgelsen har afdækket, har det helt overordnede indtryk været, at mange af de tidligere teorier der var omkring tøjet – om farver, facon, eller pynt måske kun var en del af sandheden. For det tydeligste svar denne undersøgelse har givet er, at sandheden er mangfoldig. Hvad der var almindeligt brugt i en landsdel, har været undtagelsen i en anden. Hvor dåbsdragterne på Vendsyssel historiske Museum bekræfter teorien om meget rødt til dåbstøjet, så findes rødt næsten ikke i samlingen på Tønder Museum. Og hvor Roskilde Museum finder det helt na-

turligt med langhættedragter, så findes der ikke én på Sønderborg Museum.

Der er museer jeg ikke har besøgt, og der er dåbstøj jeg ikke har set. Jeg kunne have haft lyst til at besøge de resterende museer med, ikke fordi jeg tror at det ville ændre stort på billedet der tegner sig nu, men jeg ville gerne igen føle den særlige betagelse, når en kasse med guld og glimmer bliver taget frem og åbnet.

Fig. 96. En typisk hue fra sidste halvdel af 1800-tallet. Tyl med foring af rosa silke. Pynten består af takker og rosetter af rosa silkebånd. Denne hue blev brugt til både kulørt og hvidt dåbstøj.

Efterskrift om standsforhold, år og sted

Hvad er dåbstøj?

Et spørgsmål der umiddelbart syntes let at besvare – svaret burde ligge i ordet selv.

Og for den gruppe af dragter der er dekoreret med årstal eller symbolik, er der sandsynligvis ikke tvivl om, at tøjet har været beregnet for dåben; men det er en meget lille del af tøjet, der har disse tegn. Man har sædvanligvis fra museernes side vurderet, at fint pyntet tøj, udført i en størrelse der passer til et spædbarn, henviser en dragt til dåbskategorien. Sandsynligvis har en del af dragterne også været brugt til andre lejligheder, hvor barnet skulle præsentere sig fint. Det er imidlertid ikke noget, jeg kunne finde overlevering om.

De genstande museerne selv har kategoriseret som dåbstøj, er i det store og hele det materiale der har dannet udgangspunkt for undersøgelsen, men undertiden har jeg haft mulighed for at gennemse registreringskort for andre kategorier, og har også fundet enkelte dåbsdragter placeret her.

Hovedindtrykket, efter at have læst en del materiale om dåbstøj, er, at der er brugt mange gisninger på at finde forklaringer på dragternes baggrund. Dåbstøjet har en stor placering i vores bevidsthed, det er tøj beregnet til en handling, hvor barnet både får sit navn, og sin tilknytning til den kristne kirke – en vigtig begivenhed for de fleste mennesker. Det er samtidig tøj til de allermindste børn, og ret rørende at se på, med sin kombination af fantasi, farver og tekstiler. Også jeg har tænkt og gættet. Ud fra de oplysninger der var tilgængelige, og ud fra den store mængde dåbstøj jeg har set og vurderet, er der kommet en vis sikkerhed på mange områder – men sjældent en absolut vished.

Udgangspunktet for undersøgelsen var, som beskrevet i indledningen, båret af lyst til at fremvise denne samling børnetøj, der har guldet, farverne og historien med sig. Og samtidig et stort ønske om at få en større viden om baggrunden og vilkårene for dragterne.

Hvem brugte tøjet?

Ikke alle børn har været iført en speciel dragt til dåben. Men jeg anser det for sikkert, at alle børn blev pyntet så godt det lod sig gøre.

Overklassen havde penge mellem hænderne. De havde, ved hjælp af gode skattevilkår, arv og godsdrift mulighed for at etablere en økonomi baseret på rede penge. Med pengene kom muligheden for at skaffe sig de modemæssige og toneangivende fornyelser, som overklassens levevis fordrede; dette blev understøttet ved de mange forordninger, der forsøgte at begrænse andre gruppers brug af standstegn.

Det er denne overklasse, der har været først til at introducere de overdådige dåbsdragter, hvor stoffet udelukkende havde den funktion at skulle beses og stråle. På en Fynsk herregård blev der til husets frue anskaffet en stor blå rokokokjole med et smukt dominerende broderi, og samtidig blev der af samme stof og broderi syet en lang posedragt til dåbsbrug. En praksis som muligvis ikke har været usædvanlig, men på nuværende tidspunkt kender jeg ikke til andre tilfælde.

Da det markante modeskift fandt sted i slutningen af 1700-tallet og starten af 1800-tallet, har det været en selvfølge for mange af overklassens familier, at pakke posedragterne væk, og anskaffe en ny lys dåbskjole.

Den velstillede del af borgerskabet, der drømte om at bryde standsgrænserne, og selv blive i stand til at leve som greverne og baronerne, blev efterhånden en mere integreret del af overklassen, og tog i høj grad del i landets kulturelle og politiske udvikling; også de har gjort brug af muligheden for at markere sig, blandt andet via dåbstøjet.

Men landbefolkningen?

I 1600-1700-tallene var en stor del af landbefolkningen fastholdt af stavnsbånd og hoveri for konge og overklasse på disses store godser. Den resterende tid skulle bruges til egen produktion af føde og klæder, så bonden havde ikke de store muligheder for at skaffe sig en økonomi baseret på rede penge, og der var sjældent mulighed for købte nyanskaffelser. Bondens dragtbeholdning bestod for en stor dels vedkommende af medgiften fra ægteskabets indgåelse, fra arv eller hjemmeproduktion. Det var solidt tøj, der helst skulle holde livet ud, og det var mere traditionsbundet end modepræget.

Med tiden skete der ændringer i landbefolkningens dragtskikke, men kun langsomt. Landboreformerne og 1800-tallets industrialisering og pengeøkonomi var medvirkende til en udvikling af bøndernes tilgang til dragt- og boskik.

De fint pyntede dåbsdragter, med symboler og mange spraglede silkebånd, stammer fra de store gårde, hvor dragten skulle følge familien på gården. Men også en god del af de mindre gårdbrug eller andre småerhverv, har ifølge oplysningerne været i besiddelse af dåbstøj i 1800-tallet. Dette dåbstøj kan være anskaffet af familierne selv, men der er også den mulighed, at en stor del dragterne ved arv eller som gave, er kommet ud i forgreninger af samfundet, hvor man normalt ikke ville forvente at finde dragterne.

Møllerfolket nævnes igen og igen som indehaver af en dåbsdragt, der nu befinder sig på museum. Mølleriet var et indbringende erhverv med stor kontakt til mange mennesker, og hvor der har været god mulighed for at overtage en dåbsdragt, eller et stykke stof, der kom fra en kasseret herregårdskjole. Det samme gjorde sig gældende for smeden, skrædderen og andre håndværkere. Husmændene og de mindre gårde har sjældent haft egen dåbsdragt. Det var ikke nødvendigt. Der er i løbet af undersøgelsen fremkommet stadig flere oplysninger om en form for offentligt dåbstøj. Dragter, lister og huer der blev udlånt eller udlejet til familier med et dåbsbarn. Landsbyen kunne være fælles om en dragt. Adskillige kirker har haft dåbstøj der kunne benyttes, det samme har hospitaler og fødestuer selvsagt været i besiddelse af. Ligeledes Straffeanstalter der modtog kvinder til afsoning, og jordemødre, møllerkoner, sypiger, sogneråd. Nogle kvinder var særlig brugt som gudmoder (på grund af deres særligt gode sind og status, som man håbede at barnet tog over efter hende), og de havde anskaffet en dåbsdragt, som blev brugt til »hendes børn«. Og så var der godsejeren, der havde en særlig dragt til godsets arbejdere.

Der er i dette materiale blevet fremvist et utal af smukke dragter, fra den imponerende kongelige dragt til mere enkle udgaver af samme sag. Men alle har båret præg af et vist overskud og en lyst til at fejre den festlige begivenhed. Det er imidlertid ikke lykkedes at fremskaffe en dragt, der i udpræget grad har haft nøjsomhedens udseende. Den enkleste dragt, en bomulds-posedragt fra Kalundborg (fig. 72), fremtræder ikke som noget skabt ud af fattigdom.

Der er en stor gruppe mennesker, som ikke falder indenfor de ovennævnte kategorier. Ved læsning af blandt andre Henrik Pontoppidan,

fås der indblik i en forarmet samfundsgruppe, hos hvem forventninger om at kunne efterleve almindelige normer for begivenheder og højtider, ikke har været til stede. Barnet der skulle døbes, er blevet frembåret i en simpel liste og et tæppe.

Hvornår blev dragterne brugt?

En glidende overlappende bevægelse, er det billede der tegner sig. Grupper i samfundet stræber efter at overtage den højere stands værdier og udtryksmidler. Dåbstøjet befinder sig midt i bevægelsen, og det er svært at fastlægge et nøjagtigt tidsforløb.

Et af problemerne med at forsøge at tidsbestemme dragterne hænger sammen med den tidligere omtalte praksis, at tilføje lag på lag af pynt ovenpå den allerede eksisterende. Og især skikken med at genbruge tidligere tiders tekstilmateriale, kan forvirre begreberne. Når der på et registreringskort står årstallet 1790 uden yderligere forklaring, hentyder det så til stoffet eller til omsyningen? Eller muligvis noget helt andet? Det andet usikkerhedsmoment består i tiltroen til familiens overlevering og myter om dragtens historie. Hukommelse er noget skrøbeligt noget, og der kan let huskes et par generationer galt. De fleste huskede årstal falder naturligt nok indenfor 1800-årene.

Jeg har ladet tidsbestemmelsen tage udgangspunkt i det registrede antal dragter. Jeg har i alt registreret 353 genstande. De fordeler sig som følgende:

Langhættedragter. 42 stk.

Langhættedragter i kåbefacon. 7 stk.

Dragter med svøbeoverdel. 17 stk.

Lange posedragter. 45 stk.

Korte posedragter. 13 stk.

Korthættedragter. 9 stk.

Dragter med pude. 16 stk.

Posekjoler og lange smalle kjoler. 66 stk.

Andre modeller. 31 stk.

Overgangskjoler. 17 stk.

Hvide kjoler. 18 stk.

Trøjer. 49 stk.

Lister. 21 stk.

Skjorter. 2 stk.

Samt et meget stort antal huer.

Desuden: 1 dåbstørklæde. 3 par sko. 2 hvide dåbsklæder (til at tørre barnet i kirken). 2 svøbestykker med rynkesnor. 4 bindeliv. 4 hagesmække. 2 forklæder. 1 langklokke. 2 korsklæder. Diverse løjerter. Og et antal hvide kjoler og kulørte dragter, der af forskellige årsager ikke indgår i vurderingen (de er for eksempel opsprættede, eller befinder sig i en udstillingsmontre).

Dette store antal dragter burde gøre det muligt at uddrage nogle sandheder om hvornår dragterne blev brugt, men der er meget få konkrete oplysninger. Enkelte dragter (ganske få) har et årstal fastsyet som en del af dekorationen, og for andre virker proveniens ret detaljeret og tilforladelig. Et sted kan registratoren have været særlig vidende indenfor det tekstile område, og gjort nogle vigtige notater på registreringskortet. Hvis disse oplysninger lægges sammen med mine egne vurderinger af de dragter jeg har gennemgået, udgør det efter min me-

ning et rimeligt grundlag for en kvalificeret vurdering.

(Tallet, der i nedenstående omtale af dragttyperne er anbragt i parentes, angiver det antal dragter der, ud af det samlede antal, har et fastsyet årstal eller en nogenlunde sikker proveniens).

Langhættedragter, kåbefaconer og dragter med svøbeoverdel, 66 stk. (14)
Dragterne er helstøbte i udseendet, fornemme i materialerne og med en masse stof i overskud. Især de kåbeformede dragter skiller sig ud i en klasse for sig; jeg er ikke stødt på denne dragttype i en landlig udgave, hvorimod langhættedragterne undertiden ses i en mere farvestrålende og landboagtige udgave, men stadig sammenhængende og statelige i deres udformning. Det samme gør sig gældende for dragten med svøbeoverdel. Dragttyperne går langt tilbage i tiden. Fra dengang man ikke havde forestillet sig at barnet fik armene op af svøbet.

Datering af langhættedragter, kåbefaconer og dragter med svøbeoverdel. Der er beretninger om meget tidlige dragter indenfor denne kategori. På Sønderborg Slot er der dragten der (nok) stammer fra dronning Dorotheas omsyede kjole (se fig. 14). På et privatejet gods findes en dragt, der menes ført tilbage til 1600-tallet – dragten er stadig i brug (se fig. 69). Dragten fra Straffeanstalten kan være fra 1600-tallet (se fig. 15). Min vurdering er, at en del af ovennævnte modeller er syet af en stoftype der er ældre end rokokoens. De tilknyttede årstal falder for de flestes vedkommende i 1800-tallet, iht. meddelernes hukommelse om dragternes brug. Det sidste årstal for denne gruppe er 1869, ret sent i forløbet.

Lange posedragter, 45 stk. (10)
Den lange posedragt, ligeledes kendetegnet ved en stofmasse der skulle imponere, er sandsynligvis også en af de tidlige dragttyper, der oprindeligt stammer fra overklassen. De ældste dragter har en enkel pynt uden falbelader. Andre dragter er skåret af et tidligere 1600-tals broderi, som kun kan stamme fra en herregård eller et slot. På et tidspunkt blev nogle af dragterne tilsyneladende overgivet til landbefolkningen, der så har pyntet videre på dem. En del af de meget pyntede dragter har en oprindelig dekoration, der er blevet opslugt af de spraglede bånd og sløjfer.

Den lange posedragt er en model som landbefolkningen i stor stil har taget til sig. Den udviklede sig på et tidspunkt til posekjolen, hvorefter de to dragttyper eksisterede side om side det meste af 1800-tallet igennem.

Datering af lange posedragter. Der er ingen af de undersøgte dragter, der har påsyede årstal, så oplysningerne baserer sig på andre former for overlevering. Den ældste dragt med en (formodentlig) sikker historie er fra 1694. Derefter er der spredte oplysninger op til 1877.

Korte posedragter, 13 stk. (6)
Den korte posedragt, med kun det nødvendige stof, spænder fra overdådighed til enkelhed. De fleste af dem har en proveniens, der fortæller om gårde i egne, hvor der fra gammel tid var udviklet en traditionel og fastholdende dragtskik. Som Amager og Røsnæs. En dragttype der også har fungeret godt som transportpose for barnet.

Datering af korte posedragter. Flere af disse korte modeller har et årstal fastsyet på dragten. Noget der åbenbart har været sædvane at gøre på Amager, hvorfra de fleste af disse modeller stammer. Det ældste årstal er 1717. Det yngste er 1844. Det vides at en af dragterne er brugt så sent som i 1950'erne.

Korthættedragter, 9 stk. (1)
Korthættedragterne er en meget lille dragtgruppe. Udformet så barnets arme forblev ude af syne.

Datering af korthættedragter. Ingen dragter har

årstal fastsyede. Et overleveret årstal fortæller om sidste brug af en dragt i 1889. En forsigtig vurdering, på baggrund af undersøgelsen her, er, at de fleste af korthættedragterne stammer fra første halvdel af 1800-tallet; jeg har dog kendskab til en dragt i privatbesiddelse, hvor familien selv henfører dragten til omkring 1730'erne.

Dragter med tilsat pude, 16 stk. (3)
Det er ikke en stor gruppe dragter det drejer sig om, selvom det skulle synes naturligt at tilføje en lille pude til barnets hoved. Dragterne er næsten alle udformet som en lang posedragt. En lidt atypisk pudedragt ses (fig. 35).

Datering af dragter med tilsat pude. De tre dragter, med en form for tidsbestemmelse, er fælles om at have en tid, der ligger ret sent i perioden. Fra 1841 til 1901.

Posekjoler og lange smalle kjoler, 66 stk. (10)
Dragterne er ret usikre at vurdere. De har en proveniens der både nævner borgere og bønder, og de har været brugt i 1800-tallet (sideløbende med de hvide kjoler), og sandsynligvis i sidste del af 1700-tallet. Det er nærliggende at antage, at de har taget udspring i de lange posedragter, som en ny model der tilgodeså behovet for ærmer – men ikke så fundamentalt moderne, som de nye hvide kjoler.

Datering af posekjoler og lange smalle kjoler. Kun to dragter har årstal på selve dragten, til gengæld ret tidlige: 1768 og 1762. Ganske få har en overleveret tidsangivelse, hvilket er lidt underligt, da de fleste af dragterne bærer præg af 1800-tal. Der indgår alle slagt stof i dragterne, men en hel del pynt består af maskintylsbræmmer, eller anden pynt, der viser mod 1800-tallet. Den ældste markering er fra 1762, og den yngste fra o. 1860.

Overgangskjoler, 17 stk. (5)
Indenfor denne gruppe har det været nemmere at huske kjolernes historier, og der er forholdsvis flere overleverede oplysninger. Til forskel fra tidligere tiders dåbstøj, er overgangskjolerne syet af nyt stof uden spor af øgninger og gamle sømme.

Datering af overgangskjoler. Perioden dækker fra 1823 til 1860, men kan sikkert forlænges til længere oppe i tiden.

De hvide kjoler, 18 stk. (4)
Kjolerne er kun taget med som kontrast til, og understregning af, de kulørte dragters tidsforløb. Empiretiden, som satte sit præg på de første hvide dåbskjoler, kan med jævne mellemrum genfindes i dåbstøj helt op til nutiden. Det er en facon der passer glimrende til et lille barn.

Datering af hvide kjoler. De medfølgende årstal, kun fire, fortæller om 1780, 1825, 1847, 1894.

Et bud kan være, at det i 1600-tallet og 1700-tallet var poserne, langhættedragterne, dragterne med svøbeoverdel og kåberne, der var i brug. Mens det i 1800-tallet var stort set alle de gennemgåede modeller der blev brugt.

Vurdering af stof og model

For dåbstøjets vedkommende gælder det at forskellige forhold skal vejes op mod hinanden, når man forsøger at vurdere dets alder og historie. Det ene forhold drejer sig om stoffets alder. Kan det henvises til en bestemt periode, og er der øgninger eller gamle sømme? Et stof fra regenceperioden, anvendt i en posekjole i biedermeiersnit, antyder at stoffet har ventet længe på en omsyning, eller har været omsyet til noget andet i en mellemliggende tid. Og hvordan er helhedsvirkningen af dragten? Ser det ud som om der er tilføjet pynt ovenpå noget allerede eksisterende, og virker pynten modsætningsfyldt?

Dragtens udformning, hvis det er en ærmemodel, kan hjælpe til. Lange, smalle ærmer,

svagt buede og sat til lidt inde på forstykket, et- eller to-søms, kan muligvis trække linier til slutningen af 1700-tallet. Hvorimod et forholdsvis lige, kimonoagtigt, ærme isat i selve sidesømmen, tyder på en 1800-tals tilskæring.

En høj talje, i forbindelse med en bred halsåbning er empiretræk, der ofte kan genfindes i dåbstøjet. Hvis livet er længere, med ærmerne kuplede ved hjælp af fine små læg ved skuldrene, og indsnævrede ved håndleddene – skinkeærmer – taler dragten om tiden efter empiren. Det skal så tilføjes, at mange dragter ikke har nogen tydelige stiltræk.

Pynt

Det kan godt, ud fra det foreliggende materiale, se ud til at man i de ældre tider ikke har pyntet dragterne så meget. Det var kvalitet frem for kvantitet. Men i 1800-tallet begyndte en endeløs mængde af forskellige former for pynt at gøre sig gældende; syet fast ovenpå ældre dragters oprindelige enkle pynt, eller som pyntning af nysyede dragter. Posedragterne, de korte og de lange, hører til de mest pyntede grupper.

Kantpynt

Kantpynt udgør et særligt område. Begyndende med et ensfarvet silkebånd i læg, eller en smal guldknipling. Senere i forløbet er man begyndt at bruge mønstrede silkebånd, tyls- og gazebræmmer. Det ser i høj grad ud til at kantpynt også har noget med selve modellen at gøre, for især de lange posedragter er næsten alle forsynet med kantpynt. Der er en nogenlunde lige fordeling af dragter med og uden kantpynt, indenfor gruppen med 1700-tals henvisninger. Men nogle kvinder har været kreative, og har haft lyst til at sætte eget præg på tøjet – og så kom der måske bånd på en ældre upyntet dragt.

Symbolik

I alt 41 genstande har en tydelig symbolsk markering påsyet. Og ligeså tydeligt hører denne særlige form for dekoration til på Sjælland. De egne der igen og igen dukker op som hjemsted for symbolik, er Roskilde, Køge og Kalundborg, med afstikkere til Næstved, Bornholm, Amager, Tønder, Vendsyssel og Odense,der hver har én eller et par dragter med symboler på. De resterende museer er ikke i besiddelse af sådanne genstande.

Det er igen den lange posedragt, som er blevet betragtet som den bedste baggrund for denne formidling af budskaber – en stor firkantet flade uden folder til at distrahere billedet. Af de dragter der har et tilhørende årstal (meget få), bliver symbolikken generelt placeret i 1800-tallet; tiden hvor bønderne i stor stil gjorde brug af det kulørte dåbstøj. Posekjolerne har ganske lidt symbolsk markering, 5 i alt, hvorimod der intet findes på overgangskjoler og hvide kjoler.

Ved at sammenstille stof, model og pynt med en eventuel proveniens, kan det undertiden lade sig gøre at nærme sig en dragts baggrund. Men ved adskillige dragter må man nøjes med at glæde sig over at den en bevaret, så det er muligt at se den.

Egnspræg

Det umiddelbart letteste emne at forholde sig til, har været dragternes tilknytning til et egnsområde. Det har også været det mest overraskende.

De danske egnsmuseer har generelt en holdning om helst, eller måske ligefrem kun, at modtage genstande fra lokalområdet, eller genstande med særlig interesse for samme. Dette har gjort det fremkommeligt, at foretage en undersøgelse om hvilke typer af dåbstøj, der er blevet brugt på en given egn. Mange dragter har ingen medfølgende stedsangivelse, men i det store og hele har jeg antaget, at når dragten befandt sig på et egnsmuseum, var der stor

sandsynlighed for at den havde relation til egnen. De store museer som Nationalmuseet og Kunstindustrimuseet i København, er ikke inddraget i undersøgelsen af egnsforhold. De dækker for bredt et område.

Det overraskende består i en tendens, der går igen på næsten alle de besøgte museer. Her udgør omkring halvdelen af et museums samling af dåbstøj én hovedtype, mens den resterende del af samlingen udgør en blanding af forskellige dragttyper, hvoraf nogle igen udgjorde mindre undergrupper, og andre var unika. Konklusionen af dette må være, at der ofte var én dragttype der var den dominerende og mest brugte i området. Erfaringen om en dominerende egnsmodel, blev gentaget på det ene museum efter det andet, undtaget var kun et par museer, hvor dragtsamlingen var for lille til at danne grundlag for en vurdering af denne art.

Alle omtalte dragttyper har været i brug stort set i hele Danmark, men der har alligevel været modeller, der var den foretrukne, også på landsbasis. Der findes en usynlig skillelinie ned gennem Danmark, med Sjælland og Bornholm som den østlige del, mens Jylland og Fyn udgør den vestlige del. I den østlige del består hovedparten af dragterne af langhættedragter, korthættedragter, lange og korte poser, samt fine lister. Hvorimod hovedparten af dragterne i den vestlige del, består af posekjoler og dragter med svøbeoverdel.

Det er ikke forbavsende, at så mange dragttyper kunne eksistere på samme tid og ved siden af hinanden. Der har været en naturlig lyst til at sætte et personligt præg på tøjet, både med hensyn til pynt og dragtudformning. Men samfundet har ikke været helt stationært. Folk er flyttet efter arbejdet. Er blevet gift, og en svigerdatter har måske medbragt familiens dåbsdragt. Dragterne kunne ved arv skifte opholdssted, eller blive solgt ved en dødsboauktion.

Man har lånt ideer hos hinanden, og der har udviklet sig mindre sub-kulturer indenfor dåbsdragter. På Nationalmuseet findes en dragt der kommer fra en embedsmandsfamilie fra Sallingegnen (se fig. 35). Ret usædvanlig i tilskæringen. Jeg har kun set én tilsvarende model, den befinder sig på Vendsyssel historiske Museum, uden proveniens. Begge dragter er meget elegante og har krævet en god viden om syning og tilskæring. Måske i virkeligheden to familier fra embedsmandsmiljøet med fælles skrædder?

Det efterfølgende afsnit er en kort gennemgang af de forskellige museer jeg har besøgt – de der har lagt samling til undersøgelsen.

Museerne

AMAGER

Amagermuseet
Hovedgaden 4 og 12
St. Magleby. 2791 Dragør

Undersøgte genstande: 42 stk.
Langhættedragt: 1 stk.
Kort posedragt: 4 stk.
Posekjole: 1 stk.
Overgangskjole: 1 stk.
Liste: 1 stk.
Trøje: 22 stk.
Andet: 1 Bæretæppe. 4 Hagesmække. 2 Forklæder. 1 Langklokke. 2 Korsklæder. 2 Dukker i dåbstøj.
Diverse huer.

Den mest brugte model har været den korte posedragt. Eller en særlig fin liste. Der er kun én liste på Amagermuseet (til den liste er der et lille tilhørende bæretæppe, i rødt fløjl med guldkniplinger), men Nationalmuseet er i besiddelse af adskillige fornemme dåbslister fra Amager. Vurderingen understøttes af den store samling af fint forarbejdede trøjer. Ingen af poserne og trøjerne passer sammen materialemæssigt.

I huesamlingen er der flest puldhuer, de fleste i den traditionelle udgave med kantning i silkebånd og guldknipling. Ingen lange øresnipper eller nakkerynker. Flere af huerne har fået udskiftet bindebåndene med maskinbroderede bånd. Og på mange af huerne er båndene blevet klippet af.

Der er meget guld på både dragter, trøjer og huer. Og næsten ingen symbolik.

Særligt: En af museets korte posedragter er syet af en vinrød fløjl, hvorpå der er et uldbroderi i gule, grønne og blå farver (fig. 12). På museet findes en anden posedragt, klippet ud af det samme broderi. Dragterne er indleveret til museet på forskellige tidspunkter og af forskellige familier.

Posekjolen (fig. 86) har relationer til en posekjole i Den Gamle By (fig. 87).

Drengetrøjerne har på ærmerne tre knapper indfældet i en ramme af metalgalon. På pigernes trøjeærmer er der et lægget silkebånd om ærmekant og op ad armen.

Museet er i besiddelse af flere gamle dukker iført dåbstøj. Én dukke er iklædt det tøj barnet fik på efter selve dåben, bestående af langklokke, trøje, forklæde mm. En anden, mindre dukke, er iført dåbspose og liste af guldknipling.

Viste genstande fra museet: fig. 12, 13, 26, 86, 92.

ROSKILDE

Roskilde Museum
Sankt Olsgade 18
4000 Roskilde

Undersøgte genstande: 38 stk.
Langhættedragt og -kåbe: 13 stk.
Korthættedragt: 4 stk.
Lang posedragt: 1 stk.
Posedragt m. pude: 1 stk.
Lang smal kjole: 1 stk.
Overgangskjole: 4 stk.
Liste: 8 stk.
Trøje: 1 stk.
Andre modeller: 1 tre-delt dragt, 1 spencerdragt, 1 pose m. krave.
Andet: 1 bindeliv, 1 skjorte. Desuden et større antal huer og hvide kjoler.

Den mest almindelige model på Roskilde Museum er langhættedragten, med en lille undergruppe af korthættedragter. Langhættedrag-

terne er pyntede med mange former for kors. Latinske kors, græske kors, Andreaskors og silkebåndsdekorationer i korslignende figurer. Dragterne virker sjældent overlæssede, tværtimod kan nogle af de klokkeformede dragter bringe tankerne til en messehagel – små højtidelige klædninger.

Udover den store gruppe af langhættemodeller, er der 8 forskellige dragttyper, samt overgangs- og hvide kjoler, en ret stor variation. Desuden består samlingen af en del fint pyntede svøbelister, heraf et par stykker med kors på. Den yngste kulørte liste, ret hverdagsagtig at se på, stammer fra slutningen af 1800-tallet, men virker ret ubrugt.

Den store huesamling indeholder alle kategorier af faconer, og enkelte af dem har lidt forlængede øresnipper og nakkefolder.

Særligt: På museet befinder sig to dragter der sandsynligvis har tilhørt domkirken, og må have været til brug for områdets børn. En broderet svøbeliste har været benyttet ved dåbshandlinger for familier fra de tre Hedegårde ved Roskilde Hvile.

En hue (fig. 85) har måske fælles historie med en langhættedragt fra Kunstindustrimuseet (fig. 84).

Viste genstande fra museet: fig. 1, 25, 30, 32, 34, 36, 37, 40, 49, 59, 77, 85, 94.

Roskilde Adelige Kloster
Sankt Peders Stræde 8,
4000 Roskilde

Undersøgte genstande: 2 dåbsdragter og 4 huer.

Roskilde Kloster har ingen egentlig samling, men er i besiddelse af to langhættedragter, den ene i kåbefacon, der er udstillet i klosterkirken. Begge dragter er lange og smalle – og i fornemme materialer som fløjl, silke, guld og sølv. Gamle dragter.

I 1699 blev klostret oprettet som et protestantisk jomfrukloster for døtre af adelsmænd. Klostret har haft en blanding af klosterjustits og almindeligt liv. Hvis kvinderne gentagne gange brød reglerne, kunne de for livstid indsættes i klostrets spindestue, og fortabte derved alle deres ejendele. Det var tilladt kvinderne at gifte sig, hvorefter de kunne fraflytte klostret. De to dåbsdragter kan have tilhørt nogle af kvinderne, som måske var særligt velanskrevne som gudmødre.

VÆRLØSE

Værløse Museum
Mosegården, Skovgårds Alle 37,
3500 Værløse

Undersøgte genstande: 3 stykker.
Langhættedragt: 2 stk.
Dragt med svøbeoverdel: 1 stk.
Hue: 1 stk.

Samlingen rummer lidt mere, men er for lille til en vurdering om foretrukken model.

Særligt: I samlingen befinder sig den tidligere omtalte langhættedragt, der er skabt af et stykke silke, som er vævet i Lyon i 1790-92.

Vist genstand fra museet: fig. 33.

KØGE

Køge Museum
Nørregade 4,
4600 Køge

Undersøgte genstande: 28 stk.
Langhættedragt: 1 stk.
Dragt med svøbeoverdel: 1 stk.
Korthættedragt: 4 stk.
Lang posedragt: 11 stk.
Posedragt m. pude: 2 stk.
Lang smal kjole: 1 stk.

Overgangskjole: 3 stk.
Lister: 3 stk.
Andre modeller: 2 tre-delte dragter.
Andet: diverse huer.

Den mest almindelige model er den lange posedragt. Korthættedragterne udgør en lille gruppe af den resterende samling. Der er en tendens til at korthættedragterne kommer fra Køge og nordpå, mens posedragterne kommer fra Køge og sydpå.

Næsten alle dragter fra Køge har kantpyntning, almindeligvis i form af glatte silkebånd. På de lange smalle poseforsider er der alle former for silkebåndspynt. Og symbolik i form af kors, hjerter og timeglas. Der ses flere illusionssmække. Fornøjeligt og undertiden lidt overlæsset. Der er ikke mange årstal tilknyttet, men mange stedsangivelser, blandt andet flere store gårde i lokalmiljøet.

Huerne kan have nakkefolder. Der er intet sammenfald mellem huer og dragter.

Særligt: Den muligvis yngste korthættedragt vi kender til, befinder sig på museet, og opgives at have været brugt i 1896. Yderligere findes der på museet to dragter i en speciel tredelt udformning. (Den ene er fig. 78).

En opsprættet dragt er ikke med i undersøgelsen, men den har et særligt fint 1700-talsbroderi, hvor al den sorte tråd imidlertid er mørnet væk (der blev ofte tilsat for meget jern til farvebadet).

Viste genstande fra museet: fig. 45, 46, 48, 78.

NÆSTVED

Næstved Museum
Ringstedgade 4,
4700 Næstved

Undersøgte genstande: 22 stk.
Langhættedragt: 4 stk.
Lang posedragt: 1 stk.
Posedragt med pude: 5 stk.
Dragt med svøbeoverdel: 2 stk.
Posekjole: 1 stk.
Overgangskjole: 2 stk.
Liste: 1 stk.
Trøje: 2 stk.
Andre modeller: 1 spencerdragt. Få huer.
Andet: 1 svøbestykke m. bindebånd. 1 dåbsklæde. 1 barselsklæde.

Samlingen er lidt større end det fremgår af ovennævnte, men den resterende del var ikke tilgængelig. Af samme årsag er det lidt usikkert at udtale sig om, hvilken dragttype der muligvis har været den dominerende i området.

Her er ingen fastsyede årstal, og ganske lidt symbolik. Et enkelt hjerte og et timeglas. I øvrigt en meget farvestrålende samling. Der er kantpynt på halvdelen af de undersøgte dragter, mange sløjfer, og for øvrigt en del trådrester efter afpillet pynt. En samling næsten uden metalkniplinger.

Enkelte af huerne har nakkefolder. Eller forlængede øresnipper.

Særligt: Dåbsklædet og barselsklædet har sikkert været benyttet ved døbefonten; begge klæder er hvide lærredsstykker med broderi og lange trendfletninger.

Viste genstande fra museet: fig. 24, 90.

KALUNDBORG

Kalundborg og Omegns Museum
Adelgade 23,
4400 Kalundborg

Undersøgte genstande: 32 stk.
Langhættedragt: 1 stk.
Lang posedragt: 9 stk.
Kort posedragt: 5 stk.
Posedragt m. pude: 4 stk.
Lang smal kjole: 2 stk.
Trøje: 9 stk.

Anden model: 1 bærekåbe.
Andet: 1 svøbestykke m. bindebånd. Diverse huer og hvide kjoler.

Den mest almindelige model på museet er posedragten, og de findes i både korte og lange udgaver. De korte dragter stammer fra Røsnæs, hvor dragtskikken, også for voksne, var anderledes end i den resterende del af området. De lange posedragter kommer fra området i og omkring Kalundborg.

Der er et par af de korte posedragter, der er næsten uden pynt.

Timeglasset har været den foretrukne symbolik til de lange posedragter. En enkelt, meget gammel liste, har mærker efter et påsyet kors. Der er ingen syede årstal på nogle af dragterne, men meget forskelligt silkebåndspynt.

En dragt på museet består af en lang pose, med en tilhørende trøje. Pose og trøje er syet i samme stof, hvilket ikke var sædvanligt.

Huesamlingen er meget varieret m.h.t. både stof, model og pynt. En del af huerne har forlængede øresnipper, og nakkefolder.

Særligt: En gruppe af trøjerne har moderigtige skinkeærmer, og fremstår som små biedermeier modeller. Og en anden gruppe af trøjerne er meget traditionelt syet af stoffet *rejst* (uld/hør bund m. enkelt mønster), som også de voksne kvinder brugte til deres beklædning. En lille mønsterstrikket »kristenhue« stammer fra Samsø, og blev af gårdmandsfolkene udlånt til husmænd ved barnedåb.

Viste genstande fra museet: fig. 38, 72, 73.

HOLBÆK

Andelslandsbyen Nyvang
Oldvejen 25
4300 Holbæk

Posekjole: 1 stk.
Syet i Louis Seize-stof, med småkuplede ærmer.
Dragtens hjemsted er ukendt.

PRIVATHJEM

Gods i Danmark.

Langhættedragt i kåbefacon: 1 stk.
Dragten er en god repræsentant for en tidlig model, lang og smal, med en bred guldknipling langs kanterne.

Særligt: Dragten er privatejet og er stadig i brug.

Vist genstand: fig. 69.

BORNHOLM

Bornholms Museum
Sct. Mortensgade 29,
3700 Rønne

og

Gudhjem Museum
Stationsvej 1
3760 Gudhjem

Undersøgte genstande: 12 stk.
Langhættedragt: 2 stk.
Lang posedragt: 7 stk.
Lang smal kjole: 1 stk.
Lister: 2 stk.
Andet: Diverse huer og hvide kjoler.

Den mest almindelige dragt på Bornholms Museum er den lange posedragt. Meget smal i det. Den øverste del af dragten er ofte syet i et enklere materiale, som om der skulle være noget svøbt omkring, der dækkede over det simple stof. Der medfølger brystsmæk til alle dragterne, sædvanligvis i samme stof som drag-

ten. Ingen symbolik – men måske et bånd formet til et hjerte.

En samling dragter der virker fornemme, og sammenhængende i forhold til pynt og model.

Huerne er for en stor del hvide, i tyl, strik eller stof. Ingen lange øreflapper eller nakkerynker.

Særligt: Tre af dragterne har pynt bestående af små stofblomster; sandsynligvis samme type blomster som prydede en gammel Bornholmsk hueform, kaldet Nøllen – en ren overdådighed af blomster.

Viste genstande fra museet: fig. 39, 79.

ODENSE

Odense Bys Museer
Overgaden 48,
5000 Odense

Undersøgte genstande: 38 stk.
Museet har yderligere et par dragter, jeg ikke har set.
Langhættedragt: 3 stk.
Lang posedragt: 4 stk.
Kort posedragt: 1 stk.
Dragt m. svøbeoverdel: 6 stk.
Posekjole: 13 stk.
Lang smal kjole: 4 stk.
Overgangskjole: 1 stk.
Trøje: 3 stk.
Anden model: 1 dragt m. svøbeoverdel og tilsatte ærmer, 1 pose og 1 slag.
Andet: Diverse huer.

Den mest almindelige dragttype på museet er i udpræget grad posekjolen. Flere af posekjolerne har langt liv og lidt puffede ærmer. Der er en mindre gruppe dragter med svøbeoverdel, og enkelte af de lange posedragter har en snørelignende lukning i ryggen.

Kantpynt er blevet brugt til næsten alt, uanset model, undertiden er den lagt på i zig-zag formation. Mange af kantningerne består af maskintylsbræmmer, der stritter ud fra dragtens sidesømme.

På en del af dragterne ses broderi i form af enkle blomster eller lidt tylsbroderi. Og et par meget fine dragter har broderi over hele fladen. Meget lidt symbolik. Og meget få sløjfer.

Huerne kan have ekstra lange øresnipper, og nakkefolder.

Særligt: En posekjole (fig. 82) er syet af samme gule stof som posekjole fra Vendsyssel (fig. 83).

En dragt er syet af provstinden, og kan muligvis have været til udlån.

Viste genstande fra museet: fig. 43, 75, 82.

SØNDERBORG

Museet på Sønderborg Slot
6400 Sønderborg

Undersøgte genstande: 3 stk.
Dragt med svøbeoverdel: 2 stk.
Dragt med tilsatte ærmer: 1 stk.

Museets samling er større end de ovennævnte dragter, men var udstillet på undersøgelsestidspunktet, hvorfor det ikke var muligt med en nærmere registrering af dragterne. Hovedparten af samlingen består af hvide kjoler, mange af dem tilknyttet de familier og store godser der har haft hjemsted i Sønderjylland. Der findes ingen pose- eller hættemodeller i samlingen.

De tre omtalte dragter er – to dragter med svøbeoverdel og én dragt med tilsatte ærmer. Alle tre dragter er åbne i bunden.

Særligt: Muligvis er broderiet på en af dragterne det ældste der indgår i dette materiale (fig. 74).

En af museets udstillede kjoler havde to hold ærmer, der kunne skiftes ud. De korte ærmer var beregnet til piger, mens de lange ær-

mer blev sat på kjolen, når det var en dreng der skulle døbes.

To af de gennemgåede dragter er givet til museet af Sct. Marie kirken i Sønderborg. De må formodes, at have været brugt til udlejning eller lån.

Viste genstande fra museet: fig. 14, 58, 74.

TØNDER

Tønder Museum
Kongevej 51,
6270 Tønder

Undersøgte genstande: 29 stk.
Lang posedragt: 5 stk.
Kort posedragt: 1 stk.
Dragt m. pude: 2 stk.
Dragt m. svøbeoverdel: 2 stk.
Posekjole: 1 stk.
Lang smal kjole: 2 stk.
Overgangskjole: 1 stk.
Hvid kjole: 6 stk.
Liste: 1 stk.
Trøje: 6 stk.
Anden model: 2 spencerkjoler.
Andet: Diverse huer.

Den mest almindelige dragt har været af posedragttypen, med eller uden pudetilsætning. Ligesom på Odense Bys Museer ses her, at et par af de lange posedragter har snørelukning bagtil. Der er kantpynt på lidt over halvdelen af posedragterne, på enkelte sidder pynten i zigzag form. Der ses meget lidt symbolik, kun to dragter har kors som dekoration.

Et par hvide kjoler opgives til at være fra 1780 og 1825. Flere af museets ældre hvide kjoler har en laksefarvet underkjole. Ellers en dragtsamling uden den ofte sete røde farve.

Særligt: To dragter med svøbeoverdel adskiller sig ved at være todelte – en lang posedragt med en selvstændig svøbeoverdel. En anden usædvanlig dragt (se fig. 71) består af en lang posedragt med tilhørende liste – syet i blåt silke med guldbrochering. Det er ikke sædvanligt at der er liste i samme stof som dragt.

Nogle af huerne har stofrosetter anbragt i enten højre eller venstre side, muligvis en kønsmarkering.

Museet havde lige modtaget en hvid dåbskjole, der havde været i brug på det nu nedlagte Tønder Hospital.

Viste genstande fra museet: fig. 28, 70, 71.

RIBE

Den antikvariske Samling
Overdammen 12,
6760 Ribe

Undersøgte genstande: 8 stk.
Langhættedragt i kåbefacon: 1 stk.
Lang posedragt: 2 stk.
Lang smal kjole: 1 stk.
Overgangskjole: 1 stk.
Hvid kjole: 2 stk.
Andet: 1 slag.
Samt et antal huer.

Samlingen er for lille til at vise noget om en dominerende dragttype. Den ene lange posedragt har kantbånd i zig-zag form, som på Fyn og i Tønder. Der ses, på den ene hvide kjole og på nogle af de hvide huer, noget meget fint hvidt broderi.

Særligt: Langhættedragten menes at have tilhørt Føvling Kirke i Malt Herred, til udlån. Museet har desuden en lille hvid dåbshue af blondestof; huen har været brugt på Mandø af præstefolkene i 1866-1873.

Vist genstand fra museet: fig. 91.

HERNING

Textilforum
Vestergade 20,
7400 Herning

Undersøgte genstande: 9 stk.
Langhættedragt: 1 stk.
Lang posedragt: 1 stk.
Posekjole: 2 stk.
Lang smal kjole: 2 stk.
Overgangskjole: 1 stk.
Løjert: 1 stk.
Andet: 1 brystsmæk.

Der er for få genstande til at vurdere om en dragttype har været foretrukket.

Særligt: En brystsmæk broderet med flitterstads, der minder om det broderi der blev påført 1700-tallets herredragter. Museet er desuden i besiddelse af en posekjole, hvortil der, lidt usædvanligt, er en tilhørende brystsmæk; hele dragtens bagside er beklædt med karton, der skulle afstive dragten.

Viste genstande fra museet: fig. 3, 76, 80.

ÅRHUS

Den Gamle By. Danmarks Købstads Museum
Viborgvej 2
8000 Århus C

Undersøgte genstande: 44 stk.

På undersøgelsestidspunktet var museets dåbstøj udstillet. Der kan derfor herske lidt usikkerhed om, hvorvidt en dragt er en kjole eller en posekjole, idet jeg ikke havde alt tøjet i hånden.

Langhættedragt: 2 stk.
Lang posedragt: 2 stk.
Dragt m. pude: 2 stk.
Dragt med svøbeoverdel: 1 stk.
Posekjole: 10 stk.
Lang smal kjole: 3 stk.
Overgangskjole: 1 stk.
Liste: 1 stk.
Hvid kjole: 2 stk.
Trøjer: 9 stk.
Anden model: 1 Lang posedragt m. ærmehuller, 1 trøje og slæbsunderdel, 3 spencerdragter.
Andet: 2 bindeliv. 1 løjert. Diverse huer. 3 sæt sko.

Ovenstående genstande er kun en del af museets samling af dåbstøj, og der kan derfor ikke udledes noget om hvilken model der var den mest brugte på egnen. Heller ikke noget om pynt, symbolik mm. Af de udvalgte dragter, er posekjolerne i overtal.

Særligt: Posekjolen (fig. 87) der svarer til posekjolen på Amagermuseet (fig. 86).

Et dåbssæt bestående af trøje, fodpose og liste har tilhørt en provstefamilie i Kollerup ved Vejle, sættet blev brugt til dåb i familien og desuden lånt ud til sognets beboere.

En posekjole har tilhørt Maren Mikkelsdatter, født i 1784. Dragten var én af to dåbsdragter, der fandtes i landsbyen Aaby, og blev lånt ud til naboer og venner. En anden lille posekjole kommer fra Herregården Benzon, og menes brugt til dåb blandt godsets arbejdere. Mange eksempler på dåbstøj til fælles glæde.

Viste genstande fra museet: fig. 19, 23, 68, 87.

VENDSYSSEL

Vendsyssel historiske Museum
Museumsgade 3,
9800 Hjørring

Undersøgte genstande: 25 stk.
Lang posedragt: 1 stk.
Kort posedragt: 1 stk.
Dragt med svøbeoverdel: 3 stk.
Posekjole: 14 stk.

Lang smal kjole: 2 stk.
Hvid kjole: 2 stk.
Trøje: 1 stk.
Anden model: 1 trøje/pude/underdel dragt.
Andet: Diverse huer.

Den mest almindelige model på museet er posekjolen. Lange smalle modeller. Og en helt usædvanlig stor del af dragterne er i rødt stof. Ensfarvet rødt eller store dramatiske stykker damask i hvidt og rødt. Mange af dragterne har kantpynt, samt silke og metalbånd på tværs over dragterne. Ingen kors, men et par timeglas. Og en enkelt sløjfe. Stofblomster og duske, klippet af forskellige stykker stof, er anbragt på forsiden af flere af dragterne. Der er ingen langhættedragter.

Huesamlingen består næsten udelukkende af puldhuer. Enkelte med forlængede øresnipper.

Særligt: En samling dragter der er meget øgede og slidte – tøjet har været brugt så længe som muligt. Dragten bestående af trøje/pude/underdel, stammer fra Vendsysselegnen. På Nationalmuseet findes en dragt i tilsvarende udformning (fig. 35).

Huerne kan muligvis have haft en kønsmarkering i form af lige eller buet pandelinie, og i form af enten en roset eller en sløjfe i nakken. Ikke noget der kunne bekræftes.

Viste genstande fra museet: fig. 81, 83, 88, 95.

HELE LANDET

Nationalmuseet
Frederiksholms Kanal 12,
1220 Kbh. K

Undersøgte genstande: 29 stk.
Langhættedragt og -kåbe: 11 stk.
Kort posedragt: 1 stk.
Posedragt m. pude: 3 stk.
Posekjole: 1 stk.
Lang smal kjole: 2 stk.
Liste: 3 stk.
Trøjer: 3 stk.
Anden model: 1 løjertagtig dragt. 1 pude/trøje/underdel dragt. 1 skjorte.
Andet: 1 tørklæde.

Udvalget, der kun er en lille del af Nationalmuseets store samling, kan ikke vurderes repræsentativt.

Særligt: En langhættedragt i kåbefacon (fig. 15) stammer fra straffeanstalten på Christianshavn, og var til brug for de kvinder der barslede mens de var indsatte i anstalten.

Museet er i besiddelse af en kort posedragt fra Amager, med årstallet 1717 fastsyet. Muligvis det ældste årstal på en dragt. Listerne fra Amager viser noget af mangfoldigheden indenfor fløjlsstof. De viste dragter fra Nationalmuseet, er alle udvalgt som genstande af Enestående National Betydning, ENB.

Viste genstande fra museet: fig. 15, 22, 35, 47, 60.

Det danske Kunstindustrimuseum
Bredgade 68
1260 Kbh. K

Undersøgte genstande: 17 stk.
Langhættedragt og -kåbe: 5 stk.
Korthættedragt: 1 stk.
Lang posedragt: 1 stk.
Posekjole: 4 stk.
Lang smal kjole: 4 stk.
Hue: 2 stk.
Anden model: Adskillige løjerter.

Ovenstående er et udvalg fra museets samling. Der er ikke egnshenvisning til mange af dragterne, og de er derfor ikke inddraget i en vurdering om, hvilke dragttyper der har været foretrukket i et bestemt område. Samlingen her bærer tydeligt præg af at have tilknytning til overklassen. Elegante, strålende dragter, hvor

der ikke forekommer mange øgninger, eller sjuskede efterpyntninger med silkebånd.

Der er kun en enkelt dragt, en korthættedragt, der har et kors på forsiden, ellers ingen symbolik på disse dragter.

Særligt: En langhættedragt (fig. 84) i en særlig fin brokade, beskrevet som søgrøn, har måske fælleshistorie med hue på Roskilde Museum (fig. 85).

Viste genstande fra museet: fig. 2, 29, 41, 42, 84.

Rosenborg-samlingen
(De danske Kongers kronologiske Samling).
Øster Voldgade 4 A
1350 Kbh. K

Undersøgte genstande.
Den kongelige dåbsdragt fra 1808.
Voksdukken, omtalt i kapitlet om svøbning.
Vist genstand fra museet: fig. 89.

Frankrig.
Musée des Tissus et des Arts décoratifs.
34 rue de la Charité
F-69002 Lyon

Omtalte genstande: 2 stk.
Rokokokjole.
Silke tapetbane.
Viste genstande fra museet: fig. 31, 44.

Noter

udelukkende kildehenvisninger.

1. Dansk Folkemindesamling. Fester. Top. 521-639. 1906/43. 604. Baarse.
2. Trinitatis Kirke. Temahæfte »Dåben«, s. 2. og Theologische Realenzyklopädie Band 13. Taufe.
3. Nielsen, Dr. Frederik, s. 214.
4. Mystagogiske Kateketer. 4,8.
5. Theologische Realenzyklopädie, Band 12, Zyriske ritvalen.
6. Munk, Troels. Bind 8, s. 80.
7. Ordbog til det ældre danske sprog. (13-1700). Kalkar, Otto. Kristne.
8. Gotfredsen, Lise/Hans Jørgen Frederiksen, s. 23.
9. Kaiser, Birgit, s. 53 og 56.
10. Munk, Troels. Bind 8, s. 173.
11. Dåb og Brudevielse s. 23.
12. Hollænderbyen og Store Magleby Kirke, s. 162. Anna William Rasmussen. Hollænderbyen og dens mennesker, s. 54. Jan Dirchsen. Barselsgilde i hollænderbyen, s. 30. Aarbog 1924. Historisk Samfund for Københavns Amt.
13. Dansk mad, s. 15.
14. Danske Folkeviser. H. Grüner Nielsen Kbh. 1927.
15. Fødselsstiftelsen. Rigsarkivet informerer, nr. 13.
16. Død og begravelse. Nyere Tid. Nationalmuseet. Ærø H.9871 F 189. Gravskrift. 18. årh.
17. Død og begravelse. Nyere Tid. Nationalmuseet. Sørgevise 1636/1943. 30/1-1836. Top. 1.
18. Politikens Danmarkshistorie. Bind 2, s. 208.
19. Cunningham, Hugh, s. 67.
20. Thamdrup, Erik.
21. Fødselsstiftelsen. Rigsarkivet informerer. Nr. 30.
22. Brun, Frederikke, s. 9.
23. Cunningham, Hugh, s. 90.
24. Cunningham, Hugh, s. 82.
25. Fredsakademiet. dk/Ordbog.
26. Fischer, Birthe Karin, s. 10.
27. Den Store Danske Encyklopædi, bind 17, s. 194.
28. Kjøbenhavns Diplomatarium.
29. Hansen, Ejnar, s. 32.
30. Den Store Danske Encyklopædi, bind 18, s. 612.
31. Den Store Danske Encyklopædi, bind 3, s. 215.
32. Damsholt, Tine. s, 193.
33. Bergström, Eva og Peter Öhrlén, s 51.
34. Cunningham, Hugh, s, 135.
35. Musée des Tissus et des Arts décoratifs. 34 rue de la Charite. F 69002. Lyon. Frankrig.
36. Dalgaard, Hanne Frøsig, s. 74.
37. Jytte Poulsen.
38. Andersen, Ellen. Danske Bønders Klædedragt, s. 13.
39. Dansk folkemindesamling. Fester. Top. 131-225, 1906/43. Ousted pr. Lejre. Ind 1933.
40. Wintzell, Inga, s. 17.
41. Dansk Folkemindeforskning. Barsel. Top. 1-1333. 1906/45. Kokkedal, Jerslev. Ind 1942. Brun, Frederikke, s. 79.
42. Ewing, Elisabeth, s. 20.
43. Brun, Frederikke, s. 79.
44. Dansk Folkemindeforskning. Barsel. Top. 1-3335. 1906/45. Kallerup. Rakløv. Ind 1910.
45. Mus. nr. 2742. Rosenborg-samlingen.
46. Bringéus, Nils-Arvid. s. 64.
47. Dansk Folkemindeforskning. Fester. Top. 131-225. 1906/43. Ejby.
48. Dansk Folkemindeforskning. Barsel. Top. 1-3335. 1906-45. 321. Sejerø. Ind 1923.
49. Kragelund, Minna, s. 67.
50. Dansk folkemindeforskning. Barsel. Top. 1-3335. 293. Løve. Ind 1918.

Trykte og utrykte kilder

Andersen, Ellen. Danske Bønders Klædedragt. Carit Andersens forlag. 1960.
Andersen, Ellen. Moden i 1700-årene. Nationalmuseet.
Anderson, Ruth Matilde. Hispanic Costume 1480-1530. The Hispanic Society of Amerika. New York. 1979.
Andresen, Gudrun og Klara Sørensen. Fra Silkesko til Bondens Bo. Poul Kristensens Forlag. 1988.

Bergström, Eva og Peter Öhrlén. Siden. Natur och Kultur. /LTs Forlag. 1996.
Bonnieres Store Håndarbejdsleksikon.Bonnieres Bøger A/S. København. 1995.
Boyhus, Else-Marie. Kristentøj fra Lolland-Falster. Dansk kulturhistorisk Museumsårbog. 1965.
Bringéus, Nils-Arvid. Heliga kläder. Ystadiana 2005.
Brun, Frederikke. Ungdomserindringer – Wahrheit aus Morgen. G. Hagerups Forlag. 1917.

Christie, Inger Lise. Dåpsdrakter. C. Huitfeldt Forlag. 1990.
Cock-Clausen, Ingeborg. Tekstilprøver fra Danske arkiver og Museer. 1750-1975. Borgen. 1987.
Cunningham, Hugh. Børn og Barndom – i den Vestlige verden efter 1500. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck. 1995.

Dagligliv i Danmark, 1720-1790. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck. 1971.
Dahlby, Frithiof. Symboler og tegn i den kristne kunst. J. Fr. Clausens Forlag. 1965.
Dalgaard, Hanne Frøsig. Præsteklæder. Multivers. 2003.
Damsholt, Tine. Tarvelighed og Borgerdyd. Dragt og magt. Museum Tusculanums Forlag. Kbhs. Universitet. 2003.
Dansk Mad. Berlingske Forlag. 1937.
Den Store Danske Encyklopædi. Gyldendal. 2000.
Dåb og Brudevielse. Betænkning afgivet af Kirkeministeriets Liturgiske Kommission. Betænkning nr. 973/Kbh. 1983.

Egebjerg, Lone de Hemmer og Tove Werner Larsen. Guldbroderi og Huekoner. Værløse Museum. 2003.
Ewing, Elisabeth. History of childrens Costume. B.T.Batsford Ltd. 1977.

Fashion. The Collection of the Kyoto Costume Institute. Taschen. 2002.
Fentz, Mytte. En hørskjorte fra 1000-årene. Viborg Søndersø 1000-1300. Jysk Arkæologisk Selskab. 1998.
Fischer, Birthe Karin. Uld og Linnedfarvning i Danmark. Rhodos. 1983.
Friis, Åse og Ellen Nielsen. Noget om fødsel og dåb. Vendsyssel, Nu og Da. 1984.

Geijer, Agnes. Ur textil konstens Historia. CWK Gleerup Bokförlag. Lund. 1972.
Gotfredsen, Lise/Hans Jørgen Frederiksen.
Troens Billeder – romansk kunst i Danmark. Forlaget Systime a/s. 1987.
Gram, Leif. Den Danske Folkekirkes Bekendelsesskrifter. Artikel 2. forlaget Anis. 1996.

Hansen, Ejnar. Farvergården. Den Gamle By. Årbog 1927.
Hart, Avril and Susan North. Historical Fasion in detail. V & A Publications. 2002.
Hoffritz, Karin. Dåbstøj gennem tiderne. Kniplebrevet. 2000.
Holm, Petra Julie. 18. århundredes kjolestof i Den Gamle By. Årbog 1935.
Holm, Petra Julie. Kristentøj i Den Gamle By. Årbog 1928/29.
Hvis engle kunne male. Det National historiske Museum på Frederiksborg Slot. Chr. Ejlers Forlag. 1996.
Håbers, Kirsten Røvig. Den myke Historien. Tell Forlag. 2002.

Johannesen, Birgit Bøggild og Hugo Johannesen. Ny Dansk kunsthistorie. Bd. 1 og 2. Kunstbogklubben.

Kaiser, Birgit. Historien om barnedåben. Gad. 1995.
Kjøbenhavns Diplomatarium. (forordninger) www.eremit.dk/ebog/kd/7.
Kjøbenhavns Diplomatarium. (børn) www.eremit.dk/ebog/kd/8.
Knudsen, Ann Vibeke. Bornholmske Klædedragter. Bornholms Museum. 1987/88.
Kragelund, Minna. Vendsyssel, Nu og Da. 1982.
Kruse, Anette. M.fl. Fru. Kirstens Børn. Nationalmuseet. Poul Kristensens Forlag. 1988.
Kryger, Karin. Kirkernes kulører. Skalk. 1976, no. 3.

Larsen, Sofus. Nordisk guldspinding og Guldbroderi i den tidlige middelalder. Ejnar Munksgaard. 1939.
Lentz, Ann-Louise. Om dåben og dens dragt. Sæbybogen 2003. Sæby Museum.
Lichtenberg, Hanne Honnens de. Tro – Håb Forfængelighed. Museum Tusculanum. 1989.
Linde, Karin. Spædbørn i svøb og liste. Folk og kultur. Årbog. 2001.
Lindström, Märta. Kristninga Kläder. Kulturen. 1957.
Lorenzen, Erna. Tråde bagud. Poul Kristensens Forlag. 1985.
Lorenzen, Erna og Ulla Thyrring. Folketøj På landet, 1830-1880. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck. 1977.

Mayer, Christa Charlotte. Masterpieces of Western Textiles. The Art Institute of Chicago. 1969.
Meldgaard, Kirsten. Børns vilkår i Middelalderen.
Munch, Axel. Bornholmske folkedragter og Gamle håndarbejder. Rønne. 1974.
Mygdal, Elna. Kristentøj. Vore Damer. Skandinavisk Bladforlæg.
Møller, J. S. Moder og Barn. Ejnar Munksgaard. 1940.

Nielsen, Dr. Frederik. Kirkeleksikon for Norden. Kbh. Universitet. 1900.

Ordbog til det ældre danske sprog, (1300-1700). v. Otto Kalkar. Kbh. 1881-1907. www. hist. Uib. No/kalkar.
Ottzen, Inger Kjær. Fra vugge til grav. Taarnby Kommunes Lokalhistoriske Samling. 1986.

Petersen, Jette. Tønderkniplinger. Tønder Museum. 2000.
Piponnier, Francoise & Marie Perrine. Dress In the Middleages. Yale University Press. 1997.
Politikens Danmarkshistorie. Uddrag. 1-14.
Politikens Forlag. 1962.
Pragt og Poesi. Det Danske Kunstindustrimuseum. Rhodos. 1983.

Rehder, Rita Hagsten. Kristentøj fra Roskilde, Køge, Sorø, Holbæk. 1983. Utrykt eksamensopgave.
Rose, Clare. Childrens Clothes, since 1750. B. T. Batsford Limited. London.
Rothstein, Natalie. Silkdesigns of the Eighteenth Century. Victoria and Albert Museum. A Bulfinch press Book. 1990.

Schouby, Sigurd. Kniplingsindustrien på Tønderegnen. Tønder Museum. 1968.
Stavenow-Hidemark, Elisabeth. 1700-tals Textil. Nordiske Museet. Stockholm.
Sørensen, Klara. Danske silkebånd. Landsforeningen danske Folkedansere. Horsens Museum. 2000.

Tekstil og mode gennem 300 år. 1988. Manufakturhandlerforeningen.
Thamdrup, Erik. www.dadlnet.dk
Theologische Realenzyklopädie. 2001.
The Textile Museum Lyons. Editions Lyonnaises d'Art et d'Historie. Lyon. 2001.
Trinitatis Kirke. Temahæfte. Dåben. 2001.
Troels-Lund. Dagligt liv i Norden. Nordisk Forlag.

Wibes, Lily. Registrering af tekstiler. Roskilde Museums årsskrift. 1983.
Wintzell, Inga. Så var barnen Klädda. Natur Och Kultur. 1972. www.landsarkivetkbh.dk/hovedst/txt/kilder/boernehus
www.landsarkivetkbh.dk/hovedst/txt/kilder/foedsstift
www. vorfrelserskirke.dk/kirkegaard-historie
www. find en forsker.dk/dåb
www. katolik.dk/tegn-klaedning
www. katolsk.no/biografi/kyrilloj
www.folkekirken.dk/tro/liturgi/daab

Fotograffortegnelse

Alte Pinakothek. München. fig. 57.
Anni Bloch. fig. 94.
Ann Vibeke Knudsen / Bornholms Museum. fig. 39, fig. 79.
Arne Møller Madsen / Museet på Sønderborg Slot. fig. 14, fig. 58, fig. 74.
Den Gamle By, Århus. fig. 19, fig. 23, fig. 68, fig. 87.
Dirch Jansen. fig. 11, fig. 12, fig. 13, fig. 26, fig. 86, fig. 92.
Erhard Schulte Westenberg. fig. 10.
Flemming G. Rasmussen / Roskilde Museum. fig. 1, fig. 25, fig. 30, fig. 32, fig. 36, fig. 37, fig. 40, fig. 49, fig. 59, fig. 77, fig. 85.
Freddy Cronqvist. fig. 93.
Jens Jørgen Frimand. fig. 9, fig. 16, fig. 63, fig. 64.
Jens Olsen / Næstved Museum. fig. 24, fig. 90.
John Lee / Nationalmuseet. København. fig. 15, fig. 22, fig. 35, fig. 47, fig. 60.
Jørgen Pedersen. fig. 17.
Jørn Lynge. fig. 43, fig. 75, fig. 82.
Karen Ahrenkiel. fig. 28, fig. 50, fig. 70, fig. 71.
Kim F. Pedersen / Den antikvariske Samling. Ribe. fig. 91.
Kjeld Hansen / Textilforum. Herning. fig. 3, fig. 76, fig. 80.
Mads Findal / Kalundborg og Omegns Museum. fig. 38, fig. 72, fig. 73.
Marianne Skovby Christensen. fig. 69.
Mikael Müller. fig. 66.
Musée des Tissus et des Arts décoratifs. Lyon. D.R. fig. 31 og Pierre Verrier fig. 44.
Nationalmuseet. København. fig.8.
Nationalmuseum. Stockholm. fig. 56.
Ole Brønden / Vendsyssel historiske Museum. fig. 81, fig. 83, fig. 88, fig. 95.
Ole Haupt / Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot. fig. 67.
Ole Høy / Værløse Museum. fig. 33.
Ole Woldbye / Ny Carlsberg Glyptotek. København. fig. 51.
Pernille Klemp / Det danske Kunstindustrimuseum. København. fig. 2, fig. 29, fig. 41, fig. 42, fig. 84.
Rosenborg-samlingen. København. fig. 53, fig. 89.
Simon Botfeldt / Køge Museum. fig. 45, fig. 46, fig. 48, fig. 78.
Statens Museum for Kunst. København. fig. 27.
Tate Gallery. London. fig. 61, fig. 62.
Wallace Collection. London. fig. 54.

Ulla Bloch, akvarel, fig. 65.
Anni Bloch, tegning, fig. 4, fig. 52, fig. 96.

Ved enkelte billeder har det ikke været muligt at finde frem til ejere/fotografer.

Såfremt ophavsretten på denne måde er krænket, er det sket utilsigtet.

Ved henvendelse til forlaget vil den vedtagne afgift blive betalt.

Anni Bloch

DÅBSTØJ
KRISTENKLÆDER

Historien om dåben, barnesynet og tekstilerne

Grafisk tilrettelægning: Poul Kristensen
Skriften er Abrams Augereau ©
Sats: Jørgen Kristensen
Trykt hos
Fihl-Jensen Grafisk Produktion

Poul Kristensens Forlag
Nr.Vejenvej 8, DK-7400 Herning
www.poulkristensensforlag.dk

ISBN 87-7851-258-1

Fig. 2. Denne lille dragt er et fabulerende eventyr.

Hvorfor blev der udviklet særligt tøj til dåben? Og hvorfor blev det fyldt med farver, guld og glimmer?
Historien om, hvordan overklassens pragtudfoldelse i middelalderen og renæssancen var med til at skabe de mest kostbare dragter til dåbsbarnet; en klædning, der understregede familiens magt og rigdom. Pragten fortsatte op i rokokotiden, hvorefter overklassen gik over til empiretidens lette lyse gevandter og lod de spraglede dåbsdragter vandre over til bondestanden, der med stor glæde brugte dåbstøjet og pyntede videre på det.

Bogen er en levende kulturhistorisk beskrivelse af det danske dåbstøj fra dåbens indførelse og op til perioden, hvor det hvide dåbstøj overtog rollen som den mest brugte klædning i forbindelse med dåben. Indholdet i bogen baserer sig på en undersøgelse, som forfatteren har foretaget på de danske museer for at finde frem til dåbstøjets historie.

Forfatteren er den første, der har undersøgt dåbstøjet på landsplan og beskrevet egnsforskellene, silkestofferne, symbolikken mm., og sat det i relation til tidernes samfundsmæssige og politiske udvikling.
En bog for alle med interesse for tekstiler, kirkehistorie og barnets historie.

Poul Kristensens Forlag

FB vo udl

68.81
Bloch, Anni
Dåbstøj, kristenklæder

3918204236

Frederikssund Bibliotek

391.820.4236

9 788778 512581